Părea că printre nouri

„... Cu razele ei albe Luna nu micşorează, ci, strălucitoare măreşte şi mai tare taina nopţii".

BLAGA

De la romantici încoace Luna a fost o prezenţă statornică în literatură, în alte manifestări artistice. Probabil că nu există nici un poet mai important care să n-o fi cîntat, iar îndrăgostiţii o adoră pur şi simplu. Nici un fel de teamă faţă de Lună. Dar n-a fost întotdeauna aşa. În vremuri vechi, satelitul natural al Pămîntului a fost obiectul unei adoraţii cultice. Luna inspira groază, întrucît se credea că stăpînea peste împărăţia morţilor. Multe popoare i se închinau ca unei zeiţe. Acest corp ceresc a devenit izvorul unor credinţe, mituri şi basme; lui i se atribuia o influenţă imensă asupra vieţii şi comportării omului. Despre credinţa oamenilor în puterea Lunii stă mărturie, printre altele, inscripţia de pe unul din templele Lunii din vechiul Egipt: „Privirea ei (a Lunii) poruncitoare le face pe femei gravide". Iar pe una din vazele greceşti antice din secolul 5 î.e.n., vrăjitoarele din Tesalia "descîntă" Luna, în timp ce „puterea" ei se scurge într-un şuvoi larg pe Pămînt. În Grecia antică se considera că epilepsia este trimisă oamenilor de zeiţa Selene ca pedeapsă pentru păcatele săvîrşite. Veacuri de-a rîndul, inclusiv în Evul Mediu, bolile psihice se considerau ca fiind legate direct de fazele Lunii. În zilele noastre chiar cuvîntul „lunatic" aminteşte de vremurile în care se credea că satelitul natural al Pămîntului influenţează asupra psihicului omului. Între timp, şi cu deosebire în ultimele decenii, Luna a fost studiată destul de amănunţit, oamenii au şi debarcat în mai multe rînduri pe satelit, dar în problema influenţei acestuia asupra vieţii de pe Pămînt încă nu s-a făcut lumină. Ceea ce se ştie pînă acum sigur este că Luna „dă semnalul" înmulţirii unor specii de animale, că ea influenţează asupra fluxurilor şi refluxurilor, asupra continentelor şi a vitezei de rotaţie a Pămîntului. Pentru a afla mai mult, are loc o cercetare continuă a faptelor care să confirme o posibilă înrîurire şi asupra altor aspecte ale vieţii de pe Pămînt, de la climă şi pînă la bioritmurile oamenilor şi ale animalelor.

MAGNETISMUL LUNII

Este în afara oricărei discuţii rolul Lunii în alternanţa fluxurilor şi refluxurilor mărilor şi oceanelor. Cu „sprijinul" Soarelui, Luna determină formarea celor mai mari şi mai puternice valuri ale oceanului mondial: fluxurile. Ca urmare a atracţiei Lunii, o parte din apă ia formă de val. Şi în concordanţă cu rotirea zilnică a Lunii în jurul Pămîntului, acest val urmează Luna sub formă de flux. În acelaşi timp, există şi un alt val, ce se formează în acea parte a oceanului care în momentul respectiv se află în direcţia opusă în raport cu Luna. Acest val apare din cauză că aici atracţia Lunii este minimă, iar forţa centrifugă a sistemului „Pămînt-Lună" este la valoarea ei maximă. Edificatoare sînt lungimea şi înălţimea valurilor fluxului: fiecare val, a cărui înălţime în marea deschisă este doar de 70 de centimetri, cuprinde o jumătate din globul pămîntesc. Şi numai în apropierea litoralului valurile fluxului ating înălţimea de pînă la 15 metri. E drept, asemenea înălţime se înregistrează numai cînd Pămîntul, Luna şi Soarele se situează aproximativ pe aceeaşi axă, datorită cărui fapt forţele de atracţie ale Soarelui şi ale Lunii se cumulează. Efectul cel mai puternic apare cînd cele trei corpuri cereşti se găsesc exact în linie dreaptă, lucru ce se petrece odată la 18,6 ani.

Dar nici uscatul nu scapă lucrării misterioasei Selene; sub înrîurirea acesteia, uscatul se ridică, de două ori în 24 de ore, cu aproximativ 26 de centimetri. Întrucît la această ridicare participă simultan continente întregi, fenomenul este practic imposibil de observat. Totuşi, aceste „fluxuri" şi „refluxuri" ale uscatului au fost constatate cu cea mai mare exactitate utilizîndu-se aparatură laser, instalată pe sateliţii artificiali ai Pămîntului.

CE ARATĂ STATISTICILE

După cît se pare, Luna joacă un rol însemnat în apariţia cutremurelor şi a secetei. Studiind cutremurele care au avut loc în California de Sud între 1933 şi 1980, doi savanţi americani au arătat că numărul acestor cutremure este mai mare în timpul influenţei maxime a Lunii asupra Pămîntului, la fiecare 18,6 ani. Acelaşi ciclu a fost depistat de savanţii americani şi în urma analizei perioadelor de secetă în Ves-

tul Mijlociu nord-american între 1 800 și 1962. Senzațională a fost descoperirea unui efect secundar al fluxurilor și al refluxurilor: frecarea permanentă dintre ocean și uscat provoacă o încetinire treptată a vitezei de rotație a Pămîntului în jurul axei sale, și, ca urmare, la fiecare milion de ani durata unei zile terestre se mărește cu 16 secunde. Aceasta înseamnă că acum 225 de milioane de ani (din punct de vedere geologic, o perioadă scurtă), ziua pămînteană (rotația completă a planetei noastre în jurul axei sale) avea numai 23 de ore. Peste 5 miliarde de ani o zi pe Pămînt va avea 48 de ore.

Dar dacă forța de atracție a Lunii influențează în acest chip suprafața apei și a uscatului, putea oare să se situeze în afara acestei înrîuriri clima de pe Terra? După cum afirmă meteorologul american H. Drony, „influența Lunii asupra stării timpului de pe Pămînt este indiscutabilă. Ea este mică și greu de stabilit în manifestările climatice individuale, dar apare limpede în cazul analizei unui număr suficient de mare de date". Așa, de exemplu, în ceea ce privește cantitatea de precipitații, fie că este vorba de S.U.A. sau de Noua Zeelandă, la fiecare 14 zile această cantitate este mai mare (în medie, avînd în vedere o perioadă mai îndelungată). Acesta este așa-numitul „dublu val" lunar. Date similare provenind din R.F.G. indică, totodată, și sporirea suplimentară în fiecare săptămînă a cantității de precipitații, semn al existenței unui „cvadriplu val". Este adevărat, deocamdată nu există o interpretare unică a acestei situații, dacă ținem cont că fazele Lunii abia dacă exercită o influență vizibilă asupra unor factori climatici importanți cum sînt temperatura și presiunea aerului. Și mai complicate s-au dovedit căutările de fapte privind înrîurirea Lunii asupra lumii animalelor de pe Pămînt, inclusiv a omului. Fiindcă omul, al cărui corp este format în proporție de 60 la sută din apă, suportă și el, probabil, influența atracției Lunii. Această presupunere a dat apă la moară speculanților privind „fluxurile și refluxurile biologice". Totuși, rezultatul cercetărilor de pînă acum s-a dovedit practic nul: deformarea masei de apă din corpul omului nu depășește a miliarda parte; o influență încă și mai mică se exercită asupra diferitelor celule ale organismului. Cel puțin discutabilă este și presupusa legătură dintre fazele lunii și frecvența nașterilor. Cercetări recente, efectuate la Universitatea din Berna și în S.U.A., nu confirmă această ipoteză.

SIMPLE COINCIDENȚE?

Doar două elemente pot da prilejul unei comparații cu ritmul lunar: ciclul menstrual de 28 de zile, care coincide cu ciclul lunar, și ritmul „liber" al temperaturii de zi și de noapte a corpului multor oameni, egal cu 24,8 ore, cît are și o zi lunară. După cît se pare, Luna nu exercită vreo influență notabilă asupra ritmului cotidian al oamenilor, de studierea căreia s-a ocupat cercetătorul vest-german R. Wever. Oamenii care au format obiectul cercetării au fost cazați într-un bunker subteran și izolați, timp de patru săptămîni, de lumea din afară. Pentru un număr din cei testați, ritmul temperaturii corpului a fost nu de 24 de ore, ci de 24,86 ore, adică aproximativ o zi lunară, care este egală cu 24,84 de ore. În pofida acestei coincidențe uimitoare, Wever nu este înclinat să creadă că Luna „bate tactul" activității omului. Căci o legătură dintre temperatura corpului și poziția Lunii în momentul respectiv este cu desăvîrșire exclusă. În felul acesta, rămîne doar coincidența întîmplătoare, oricît de neverosimilă ni s-ar părea, susține omul de știință vest-german. Și mai puțin fructuoase s-au dovedit cercetările cu privire la ipotetica influență a Lunii asupra psihicului omului. Psihiatrul american A. Liber, de exemplu, afirmă că el a izbutit să descopere legătura de cauzalitate între fazele Lunii și creșterea agresivității, a criminalității, a numărului de sinucideri. Și astăzi se afirmă că Luna este aceea care îi smulge pe lunatici din pat, nu-i lasă pe alcoolici să trăiască fără băuturi spirtoase, îi împinge pe potențialii sinucigași la gestul funest. Însă tuturor acestor afirmații le lipsesc probele științifice serioase. Iată părerea lui U. Tewes, de la Universitatea din Hanovra: „Schimbările climatice care au influență asupra unor oameni au putut coincide întîmplător cu faza plină a Lunii. Indivizii superstițioși sau anxioși pun fără întîrziere înrăutățirea stării sănătății lor pe seama acțiunii Lunii. Omul este înclinat să lege starea proastă a sănătății lui de factori iritanți preciși. Este foarte ușor, de exemplu, să «înveți» să suferi de insomnie în nopțile cu lună plină, dacă insomnia a coincis fie și numai de două ori cu acea fază a Lunii". Firește, aceste aprecieri nu sînt literă de lege, multe surprize mai pot apărea.

TOTUȘI, PROBE ÎN LUMEA CELOR CARE NU CUVÎNTĂ

Zoologii pot oferi însă date care atestă o indiscutabilă influență a Lunii asupra unor ființe vii. Exemplul cel mai edificator este clunio, țînțarul-ceasornic. În stadiul ei larvar, această mică insectă trăiește în apă. Cînd vine pe mal, îi rămîne doar ceva mai bine de o oră pentru a-și căuta partenerul de împerechere. După o oră, insecta moare. De aceea, trebuie să se grăbească. Masculii înaripați colindă dintr-un loc în altul în căutarea femelelor, răspîndite ici și colo sub formă de nimfe. După împerechere, clunio își lasă partenera într-un loc propice depunerii ouălelor. Elementul hotărîtor este aici faptul că în timpul scurtei ceremonii nupțiale, clunio urmează Luna. Dovada a fost adusă de D. Neumann, zoolog la Universitatea din Köln. El a transportat aceste insecte în laborator, modelîndu-le cu ajutorul luminii artificiale alternanța zi-noapte. Cu ajutorul unei lămpi de formă adecvată, omul de știință a imitat luna plină. Și succesul i-a surîs: o parte din insecte s-au lăsat păcălite și au apărut din

pupe în funcție de poziția falsei lui, probă clară a faptului că Luna este aceea care le imprimă ritmul vieții și le asigură perpetuarea speciei. Nu mai puțin interesantă din punctul de vedere al influenței Lunii asupra vieții de pe Pămînt este și comportarea unui alt locuitor al mării, un vierme marin care trăiește în partea de sud a Oceanului Pacific și se înmulțește în funcție de fazele Lunii. În fiecare an, la sfîrșitul lui octombrie sau la începutul lui noiembrie, cînd Luna se află în ultimul pătrar, viermii, care trăiesc în insulele de corali, își părăsesc parcă la comandă adăposturile și își depun ouăle. După cît se pare, ritmul înmulțirii acestor viermi îl imprimă Luna. Stabilirea exactă a momentului se face, probabil, ca și la clunio, prin sincronizarea funcționării „ceasornicului intern" cu factorii externi excitanți. Sînt și alte exemple asemănătoare în lumea insectelor.

***

După cum se poate lesne observa, cunoștințele cu privire la relația Lună—Pămînt sînt încă în faza de acumulare. Un lucru este însă în afara oricărei discuții: „infiltrarea" multilaterală și deocamdată puțin cunoscută a Lunii în viața de pe Pămînt. Și chiar cu cît se știe în prezent s-ar putea afirma că, într-un anume sens, omul este o creație a Lunii. În negura timpurilor preistorice, influența Lunii a putut determina apariția formelor primitive de viață în zona îmbinării apelor cu uscatul. Mult mai tîrziu fluxurile și refluxurile au ajutat locuitorilor mărilor și oceanelor să iasă pe uscat, trasînd drumul evoluției, pînă la apariția omului. Este, de aceea, explicabil pentru ce și în prezent, la fel ca în trecutul îndepărtat, luna impulsionează fantezia noastră și ne înfrumusețează existența, împrejurare care decurge, desigur, și din faptul că pe măsură ce o studiem, vraja ei nu se spulberă, ci rămîne intactă; ea, Luna, cu lumina ei mărește perpetuu a lumii taină.

ION D. GOIA ■

Te scoli buimac după țîrîitul ceasului, te îmbraci, ești gata pentru o nouă zi de muncă, ai ascultat și gimnastica de înviorare, mai ai timp, pînă servești micul dejun învîrtești butonul aparatului în căutarea unei muzici care să te înveselească nițel. Printre știrile despre seceriș și starea vremii, printre glumele lui Ion Ghițulescu, urechea se încîntă de ritmul alert al melodiei. Deodată, îți vine să sari de pe scaun și s-o zbughești în stație, îndemnat de textul cîntecului *Nu te lăsa*, scris într-un moment de mare inspirație de Sașa Georgescu: „Nu te lăsa! Nu te lăsa! Hai, nu te lăsa! Stă-n puterea ta! Nu te lăsa! Să treci clipa grea..."

Ai ajuns în stație, urci în tramvai și, cînd zărești compostorul, din radioul portativ al vatmanului auzi aceeași melodie, ajunsă la strofa a doua: „Viața nu-i un banchet! Unde poți intra fără bilet! Fără bilet". Gata, dom' Sașa, am compostat!

Nu intri bine pe poarta întreprinderii, scoți legitimația și o arăți portarului din al cărui difuzor răzbate textul lui Alexandru Mandy, *Te-așteptam*: „Te așteptam Dar că vei veni, nu, nu credeam". N-ai întîrziat decît un minut, în definitiv oricui i se poate întîmpla. Te consolezi cu gîndul c-ai ajuns totuși la muncă și te ajută și textul lui Harry Negrin, evident dintr-o altă melodie, care te face să uiți prin ce-ai trecut: „Aici e omenia, Aici e hărnicia, Aicea este casa mea". Bine c-ai ajuns.

Numai șeful se uită cam ciudat la tine, el a sosit mai devreme, ce ghinion, n-are rost să-ți faci sînge rău, mai bine asculți o altă melodie, pe textul lui Nicolae Kirculescu, *De mă supăr vreodată*: „De mă supăr vreodată /Cînt și-mi trece îndat'/ Dir lir li, dir lir li/ Dir lir lir lir lir lir lir li/ Dacă plouă și tună/ Eu știu una și bună/ Dir lir lir". Gata, te-ai liniștit!

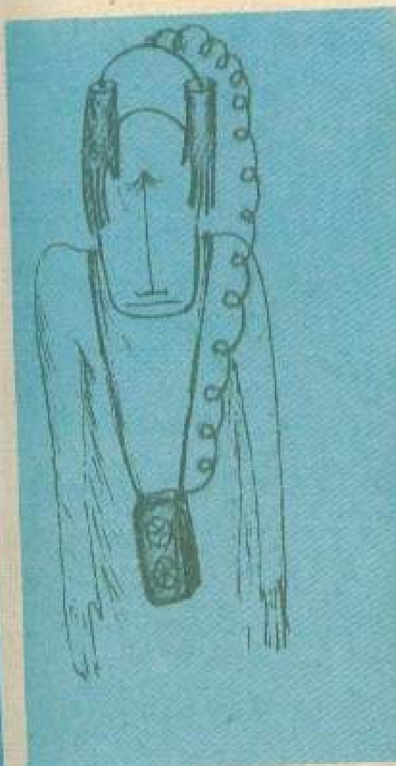
A sosit pauza de masă, încă te mai gîndești la întîlnirea cu șeful, pe care colegii tăi o comentează și te iau peste picior. Noroc că programul de radio te-ajută și de astă dată să treci peste ironiile semenilor și fruntea ți se descrețește auzind versurile lui Eugen Rotaru, puse pe muzică de Vasile V. Vasilache jr.: „Lasă lumea să vorbească, ăsta-i rostul ei,/ Lîngă miere, fiere adunînd,/ Ea te învinge cînd începi să plîngi,/ dar ai dreptate atuncea cînd învingi./ Lasă lumea să vorbească, ăsta-i rostul

ei,/ Bun și rău în vorbă semănînd,/ Ce-i pasă lumii dacă tu iubești,/ Ce-i pasă lumii dacă tu greșești!" Chiar așa, lasă lumea să vorbească!

Îți reiei lucrul, în definitiv ești un om conștiincios, și nici n-apuci să termini, că vremea a trecut, s-a încheiat o nouă zi de muncă, degeaba ești nedumerit, îți confirmă asta și Valentina Brăneanu prin textul ei intitulat *Clipe*: „Dar cine? Nimeni altul, timpul,/ Ca un navigator ne ia, /Uitînd mereu să stea,/ Vine-n zbor cu-aripe de clipe".

tăi o comentează și te iau peste picior. Noroc că programul de radio te-ajută și de astă dată să treci peste ironiile semenilor și fruntea ți se descrețește auzind versurile lui Eugen Rotaru, puse pe muzică de Vasile V. Vasilache jr.: „Lasă lumea să vorbească, ăsta-i rostul ei,/ Lingă miere, fiere adunind,/ Ea te învinge cînd începi să plîngi,/ dar ai dreptate atunceea cînd învingi./ Lasă lumea să vorbească, ăsta-i rostul

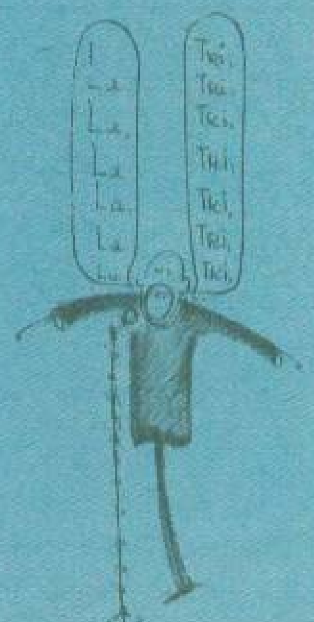

ei,/ Bun și rău în vorbă semănînd,/ Ce-i pasă lumii dacă tu iubești,/ Ce-i pasă lumii dacă tu greșești!" Chiar așa, lasă lumea să vorbească!

Îți reiei lucrul, în definitiv ești un om conștiincios, și nici n-apuci să termini, că vremea a trecut, s-a încheiat o nouă zi de muncă, degeaba ești nedumerit. Îți confirmă asta și Valentina Brăneanu prin textul ei intitulat *Clipe*: „Dar cine? Nimeni altul, timpul,/ Ca un navigator ne ia, /Uitînd mereu să stea,/ Vine-n zbor cu-aripe de clipe".

Fără comentarii

MUZICA E RUPTĂ DIN VIAȚĂ

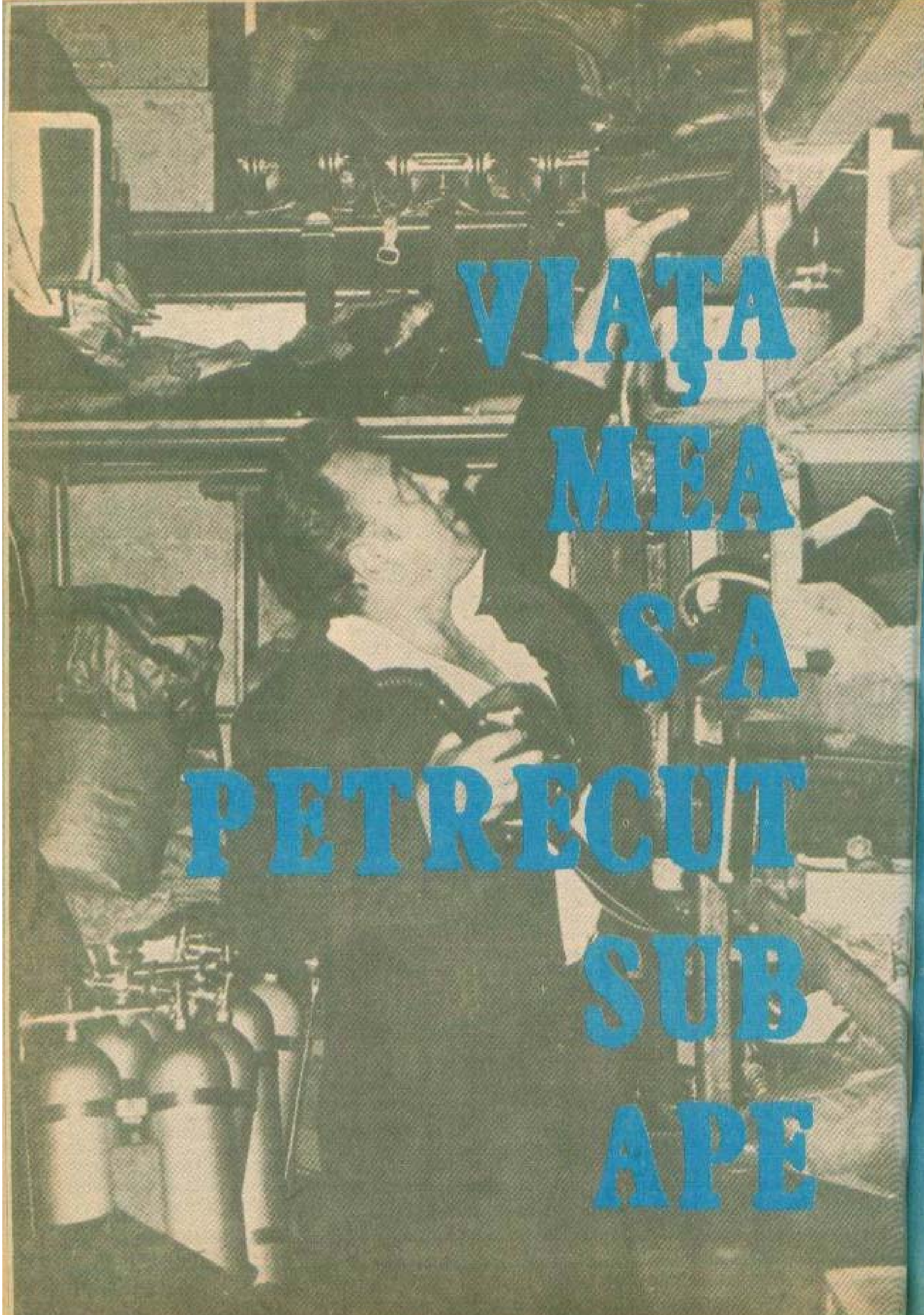
Timpul te-a scos pe poarta fabricii, acum ești în stradă, te gîndești puțin încotro s-o apuci, ai o după-amiază la dispoziție, uiți tot ce-a fost: „Ai plecat/ Pe drumul tău/ Fără să-ntorci/ Privirea", se grăbesc să consemneze Angel Grigoriu și Romeo Iorgulescu. Te bucuri de viață, ești tînăr și-ncepi să zîmbești amintindu-ți parcă de copilărie, ajutat de Gh. E. Marian: „Vin copiii să deseneze melci pe trotuar/ Primăvara îi îmbie cu un dar hoinar/ Casele de peste drum zîmbesc privindu-i iar/ Vîntu-n joc s-a prins cu ei într-un joc sprințar/ Din hîrtie fac bărcuțe băieții zglobii/ Și le-mping pe ape viorii". Chiar lîngă tine cîțiva puști, se zbenguiesc și te strigă nene, tu-i privești, stai o clipă în loc, amintindu-ți melodia lui Mihai Constantinescu, *Haideți la joacă*: „Băieții aleargă într-una cu mingea,/ Zmeul înalță spre cer, /Visează s-ajungă bărbați fără seamăn,/ Soldați neînfricați și apoi mari campioni /Și cine știe, într-o zi, poate aviatori./ Haideți la joacă". Viața în roz continuă: „Voi rîde iar/ Ca un cîntec din nou voi fi/ Iar pe strada marei bucurii/ În trăsuri de stele mă voi plimba/ Voi rîde iar /Voi da farmec visărilor/ Îmi va umple cerul clipelor/ Infinită dragostea". Ai recunoscut, desigur, cîntecul pe care l-ai auzit și la plecare. E bine. Oare cine e omul cu silueta longilină și cu pălărie aparte, îl știi precis de undeva, e un artist, a, sigur că da, e Puiu Călinescu, l-ai văzut la „Polivalentă". Din radioul unui trecător muzica punctează din nou prin Valentina Brăneanu: „L-am văzut, îl știm, el trăiește-n noi/ Și-l iubim căci el e artistul.// E un univers în privirea lui — /Cine știe cum e artistul?// Cît de simplu e! Ce firesc părea!/ Ca un frate bun e artistul...// Dar cum spune el și cum cîntă el/ Numai el va știi; e artistul..." E de-al nostru.

Te-ai plimbat destul, ai văzut fel de fel de oameni și ți-ai dat seama că: „Toți navigăm pe o mare/ Și-un port ne dorim, un destin,/ Sînt și furtuni, uragane,/ Dar sînt și răcori și senin". Că bine zice Ovidiu Dumitru. Cauți puțină răcoare, vrei să scapi de freamătul orașului, ca să-ți aduni gîndurile, și intri într-un restaurant. Te întîmpină melodia *La Hanul Ancuței*, pe versuri de Aurel Felea: „Bun e un păhărel,/ Cînd nu-ți torni mintea-n el! /Cu cei dragi la un loc,/ Toarnă-n pahar... și noroc!"

Îți amintești că ai o întîlnire cu fata aceea pe care ai cunoscut-o la mare, îți face plăcere s-o vezi, ai atîtea să-i spui. Lîngă ea te-ai simțit întotdeauna bine, vă potriviți: „Nu-i o întîmplare/ un fapt oarecare/ Cînd ne întîlnim/ Cuvinte de dor cînd ne șoptim/. Nu-i o întîmplare/ Un fapt oarecare/ Cînd făurim/ Visul fericirii și-l trăim". Textierul Gh. E. Marian ți-a înțeles foarte bine sufletul, să nu uiți niciodată melodia *Nu-i o întîmplare*.

Ai ajuns acasă, te simți puțin obosit, ai tot timpul să dormi, deocamdată ieși puțin pe balcon și te-atinzi, n-ai mai văzut demult orașul noaptea. Nu înainte de a da drumul la aparatul de radio: „Seara e atît de bine/ să stai să privești, /un oraș e ca o carte/ dacă îl iubești/ Pe la blocuri/ pe la case se aprind lumini/ vă spun bună seara, oameni/ ca între vecini". Dar nu e timp de pierdut, mîine începe o nouă zi, te vîri în așternutul tău proaspăt, răsuflînd ușurat, asculți melodia *M-a întrebat* pe versuri de Mihai Maximilian și întrerupi butonul aparatului, adîncindu-te în visare: „Și din vis m-a trezit/ C-o-ntrebare, perna mică de dormit./ Eu i-am zis:/ Puișor,/ Tu-mi știi bine toate visele de dor./ S-a mirat văzînd pe măsuța mea/ Două cești albastre de cafea:/ Dar mirarea i-a trecut/ În acel dorit minut". Adormi din nou, buștean.

RADU G. ȚEPOSU

VIAŢA MEA S-A PETRECUT SUB APE

„Scarlat ar fi-n stare să-i facă pe toți navigatorii (dacă ar putea) scafandri, dar nu numai pe ei, ci pe toți oamenii din lume". Cuvintele regretatului profesor, căpitan de rangul I, Nicolae Milu, nu motivează un hobby al cercetătorului, la rîndu-i căpitan de rangul II, cît dorința de cunoaștere a acestui univers, prea puțin cunoscut de oameni. În 1953, visul de a ajunge la „marea cea mare", de a se cufunda în adîncurile și mirajul ei, a fost încununat de reușita admiterii la Școala militară superioară de marină. După patru ani era locotenent. Ajunsese cunoscut pe bordul navelor Mărășești, Mărăști, monitorul Lahovari, prin mania lui de a bîntui apele, în străfundul lor, îndeosebi în răgazul orelor libere; cel puțin o privire, cel puțin o scurtă călătorie în lumea plină de șoapte a adîncurilor. Își amintește cum într-o noapte, ofițerul de cart, văzîndu-l, l-a întrebat ce tot caută sub apă. Răspunsul nu era departe de adevăr — pe istoricul Alexandru Lahovari. Uimit, și oarecum derutat, colegul a încercat să dea discuției o notă de umor. Cum că poate i-a găsit statuia sau chiar stafia. Nu și-a revenit nicicum cînd i-a arătat dovada: un fragment de amforă geto-dacă. Era o evidență pentru atestarea unui adevăr istoric. Au trecut aproape treizeci de ani de atunci și neîncetat au fost dovezi de istorie, dovezi ale unui trecut conservat în pliurile reliefului submarin și readus la suprafață, prin grija și pasiunea unui om, Constantin Scarlat. El, un adevărat detector de urme și certitudini ale unui trecut care este al nostru, al unui trecut doveditor întru unicitatea noastră de neam și de țară. Marina militară al cărei ofițer este i-a înlesnit migăloasa, dar plăcuta corvoadă în slujba istoriei și arheologiei subacvatice. După ce absolvă cursul și examenul de comandant de navă în 1965, și altul de hidrometeorologie în '71, se dedică total cercetărilor acvatice. Concomitent cu amenajarea celor trei săli de la Muzeul Marinei Române din Constanța. Aici, este reconstituit, cu certe dovezi de istorie antică, țărmul nevăzut al Mării Negre. Hamangia, Axiopolis, Tomis, Callatis, Histria, Rhodos, Thasos, Chersonesos, Heracleea, sînt cîteva din vestigiile mediului submarin. Credința lui Iorga că „trecutul este parte integrantă din prezent" i-a devenit o deviză în viață, înțelegînd că, nu poți trece prin lume fără să nu-ți apropii trecutul, că nu poți trăi în prezent fără să cunoști ceea ce a fost.

Mii de obiecte recuperate de sub apă, într-o muncă de pionierat, unde trebuie să dovedești nu numai competența tehnică, dar și perseverența, condiționate de o bună pregătire fizică. A fost

arheolog, geolog, biolog și toate cele care se cer unei întreprinderi complexe de cercetare. A bîntuit în lung și-n lat fundul de mare, trasîndu-i relieful, într-o altă configurație decît cea pămînteană. Investigațiile i-au relevat căile navigabile de acces în Dobrogea antică, l-au ajutat să refacă drumul apeductelor de la Callatis, după cum, determinările topografice s-au constituit în considerații asupra scufundării navelor otomane în 1877, pe brațul Măcin (Dunărea Veche). O lume fascinantă transpare acolo unde enigmele așteaptă dezlegarea căutătorului de adevăruri și simboluri. Ca el să facă văzut, palpabil, ceea ce este nevăzut, misterios, și care s-ar putea preface în nevăzuturi și mai mari.

Și cum am putea ispiti o astfel de lume dacă nu printr-o călătorie subacvatică. Însoțitorul, Constantin Scarlat, ne previne că a călători sub apă la bordul unui mezoscaf nu-i prea complicat, cît mai greu de descifrat adîncul. Dacă am încerca imaginația, maniera fiecăruia de interpretare, am reuși dar cît de puțin!, să punem în evidență tainele adîncurilor. Nu ne-am propus a străbate drumul spre „țărmul nevăzut", „pas cu pas", pentru observații și studii, și care ar fi mult mai lung decît însuși înconjurul pămîntului cu o navă. Nu, vrem să refacem un drum al celui care străbate acest drum sub ape, pentru studii și cercetări. Cum am putea altfel, decît prin „scufundări" succesive, cu reîntoarceri în timp, căutînd filele unui calendar, desprinse de mult, de aproape cincizeci de ani din umbra timpului aripă. O scufundare ca un remember al copilăriei. Acolo, unde cadența timpului în proporții fabuloase și amintirea străbate efemerul clipei. Acolo, în copilărie, de unde-și trage seva toată puțința omului de azi. Din copilărie. Mama, țărancă de prin părțile Bîrsei, și-a crescut copilul într-un cult pentru apă și soare. „Toată vara eram numai în apă și sub dogoarea soarelui. Și ceea ce am deprins de cînd eram copil, greu mai are dezvăț. Așa-mi explic marea mea plăcere pentru apă și adîncurile ei. Cu toate că visam marea. Dar drumul pînă la ea tot pe ape s-a petrecut." Nu puține erau conferințele ad-hoc, în mijlocul țăranilor, ale lui Iorga, și din care el să priceapă că „întreaga noastră viață a fost așa, orînduită după ape". Nu-i de mirare că și o femeie și-a dat seama că pentru sănătatea copilului ei apa este binefăcătoare. Primul bazin i-a fost bulboana, unde se scălda zilnic, toată vara. Mama îi săpase o groapă lîngă pîrîul ce trecea prin ogradă, umplînd-o cu apă încălzită la soare. Pentru iarnă, îi meșterise o baliе, un fel de cadă cu doage, așezată pe cuptor în bucătărie. Da, Pîrîurile, iazurile, lacurile, gîrla, rîurile toate l-au dus în aval spre mare. „Să fi avut vreo zece ani cînd am trecut Bistrița înot. Și pe deasupra și pe sub apă, de și-a făcut cruce „Doamna", învățătoare". Au venit repezi și tumultoase apele Bistriței, Moldovei, Siretului. Îl fascinau și-l atrăgeau ca un magnet. De fiecare dată, stabilea o altă „trambulină" de încercat apele. Stîncile înalte „La cruci", pentru Bistrița, „Ma-

lul lui Petcu", înalt de vreo zece metri și „Malul cailor", argilos și abrupt în rîul Moldova. Toate au premers, toate și-au făcut loc, fie mai prin meandre fie mai drept spre mare. Și-a venit mult dorita zi cînd a văzut-o. Era în 6 iulie 1953.

Da, totul este O.K. Își reglează respirația, și-și aprinde o țigară. N-ar vrea să-și povestească viața așa cum a fost. N-ar vrea să se creadă că, uite, Scarlat se laudă singur sau că a făcut singur ceea ce-a făcut. Nu, el este un om pasionat de adîncuri și vrea prin strădania lui să-i pasioneze și pe alții. De a-i ajuta să deprindă tehnica scufundărilor și să se apropie de tainele apelor. I-ar veni mai la-ndemînă să-mi povestească despre micii acvanauți, despre copii, și mai mult, despre fiul său, Dan. De cîte speranțe își pune în el ca să-i urmeze, să ajungă cercetător submarinist ca tata. Dar uite că s-a luat cu vorba și ce-o să spună lumea care-l cunoaște? Îl las să se răfuiască cu el însuși, să se „decomprezeze". Fără a uita să înnod firul de unde l-am rupt. Așadar... o pauză de „uscat". A urmat institutul. „Zona noastră de înot sub apă, era zona submarină de lîngă Siutghiol, numită de pescari „Silicuri". Pentru multele insule submarine. Drumul pînă aici era un adevărat maraton, convertit în mile marine. Împreună cu Pisco, un prieten, mergeam de la Școala navală, peste cîmp prin afara orașului Constanța pînă pe malul lacului Siutghiol. Traversam lacul înot, de la „Cișmea" pînă la vechea „Casă-vapor", fost centru de pregătire marinărească din Mamaia, și apoi în mare spre sud". Cu trecerea vremii constați cît de paradoxală este viața. Dacă i-ar fi spus cineva că pe fostul cîmp peste care alerga spre mare, se va construi un bloc, unde va locui chiar el, n-ar fi crezut. Nici dacă ar fi făcut, în vreun fel, vreun pariu. Dar... „Pe bricul „Mircea" în perioada practicii eram zilnic sub apă. Și, nu pentru că așa ar fi trebuit, nu, ci printr-un șiretlic pus la cale de mine și colegul meu, Claudian Dimitriu. Îmbrăcat în salopetă cădeam peste bord în apă, după care el striga „om la apă". Pînă se pregătea acțiunea de salvare eu deja făceam o baie. „Căderile" mele peste bord nu avut un sfîrșit într-o zi. Comandantul navelor școală, Mitu Nicolae, fost comandant al flotei de pescuit oceanic, și-a dat seama că eu sînt „profesionist" om la apă și m-a pedepsit cu patru ore de carceră. Sau altădată, cînd eram pe distrugătorul „Maria", cineva trebuia să încerce apa, temperatura ei. M-am oferit eu. Am sărit, nava avea un pescaj de 3,5 m, am trecut pe sub ea și am urcat pe scara de pisică la bordul opus. În acest timp, colegii și profesorul Țicăloiu, au dat alarma. Nu mai apăream. Ei nu aveau cum să știe că, din copilărie eram antrenat să stau sub apă trei minute fără două secunde. "Părea de necrezut, în condițiile în care un om normal nu poate rămîne sub apă decît 15—20 de secunde. Anii au trecut. În 1957 termină școala. Avea de optat între fluviu, mare și uscat. De trei ori a ales marea. Însă a fost repartizat pe monitorul „Alexandru Lahovari" apoi pe „Kogălniceanu". Astăzi, la cei cincizeci de ani își dă seama că a trecut, aproape, o viață de om, de căutări și cercetări sub apă, de certificare a unui trecut cuprins într-o amplă lucrare în proiect, intitulată „Dunărea Veche" și o alta „Arheologia submarină". Timp de 14 ani, pe toate navele din flota militară n-a avut răgaz, în răstimpul orelor libere, decît pentru acest univers tăcut și plin de promisiuni, ca o femeie frumoasă. Fără să vreau am zăbovit cam mult la țărm și deja simțim cum ni se face dor de „înălțimile adîncurilor". Sună paradoxal, dar ce peisaj mirific și înălțător se dezvăluie privirii cînd pătrunzi în „lumea tăcerii". Adîncul el l-a străbătut nu cu aparatul mai întîi, cu înotul, cu înotul sub apă, și apoi, s-a ajutat de aparat. Unul simplu, mai puțin sofisticat, dar eficient. Cheia scufundării autonome nu este aparatul de scufundare, ci condiția fizică, complexă, prin practicarea unui sumum de discipline sportive tonifiante ale aparatului respirator, cardiovascular și locomotor. Altfel, fără ele, și altele complementare lor, ca schiul, gimnastica, atletismul, omul ar fi la dispoziția copleșitoarelor forțe ale naturii. Pentru Constantin Scarlat sportul complex presupune și dezvoltarea volumului toracic, care-l ajută la prelungirea apneii sub apă. Ea este pentru scafandru așa cum este planorismul pentru aviator. Dobîndind tehnica ei ai siguranța și libertatea scufundării autonome și, tot prin ea, te poți salva. Deprinderea ei durează ani, nu zile. De fapt în „voiajul" submarin el a purtat mereu cel mai ușor echipament de scufundare autonomă compus din labe, vizor, tub și un aparat cu o mică butelie. Ca o măsură de siguranță, și paralela e inevitabilă între pilotul dirijat de la sol și scafandrul autonom care nu intră în apă fără ca asistentul să nu rămînă la suprafață. Și dacă nu știți că prima „scufundare" a coincis cu un record al lui Constantin Scarlat, pentru noi această adîncime a coincis cu timpul din vremea copilăriei, orice metru „pierdut" la ridicare ne apropie de prezent. Distanțele scad înspre afară și ajungem la ceea ce face astăzi omul, cercetătorul scufundător și căpitanul de rangul doi Constantin Scarlat. De astă dată sîntem echipați cu cel mai ușor costum. Pentru a studia comportamentul florei și faunei acvatice. O altă treaptă pe „traseul" Scarlat. Dublată de o vastă bibliografie de specialitate. Acasă, rafturile cărților pleacă direct de pe parchet ca să înfrunte plafonul camerei. Universul camerei de lucru poate fi comparat cu o „barocameră", unde-ți poți rememora tot firul vieții și unde lucrurile depun mărturie întru atestarea lor. Era secundul comandantului Costică Odobași, pe nava de cercetări „Mangalia". Unul dintre cei mai prestigioși comandanți ai flotei române, de la care a deprins și cele mai multe secrete în navigație. Împreună au traversat cea mai puternică furtună pe mare, de pînă acum. S-a petrecut în vremea echinocțiului de toamnă. O luptă pe viață și pe moarte. Marea ajunsese pînă la gradul 10. Vîntul sufla cu 36 m/s. Șase zile și șase nopți a durat stihia și n-a lipsit mult ca nava să fie aruncată pe coasta Anatoliei. S-a potolit o zi și jumătate ca să revină cu și mai multă înverșunare. A dormit, dacă somn se poate numi, în picioare. Cei blocați la prova nu au ajuns în acest răstimp la pupa. Treizeci de oameni plecați în cercetare subacvatică de algologie au biruit însă furtuna. Studiau la 30 și 40 m biomasa cîmpurilor de alge, în special, cele roșii.

Parcă aud o poveste cu monştri marini cînd printre aceste adevărate păduri roşii mişună rechinii. Cei mai mulţi Squalus acanthias. Rechinul de Marea Neagră sau cum îi mai spun pescarii şi Cîinele de mare. „Nimeni n-a străbătut cîmpul de alge şi nu l-a cercetat, şi nu l-a văzut în aşa fel încît să trăiască chiar în el; îl ştiu poate mai bine decît propria-mi grădină, propria-mi casă." Profesorul Pora clasifică Marea Neagră şi Marea Azov, pe primele locuri în lume, privind biomasa de alge. A reuşit să carteze împreună cu Odobaşi o suprafaţă mai mare de alge decît cea consemnată anterior, prin 1936, de cercetătorul Zernov. O altă parte de cercetare, şi anume hidrobiologia marină, în perioada anilor '62—68 ar fi legată de descoperirea şi cercetarea izvoarelor submarine de la Mangalia, care-i poartă numele. N-a fost lipsit nici de peripeţii. Publicitatea făcută cu ocazia aflării scoicilor perlifere a atras bineînţeles şi pe amatorii de „comori". Făptaşii nu au găsit perlele nească, dar s-au mulţumit, totuşi, cu uniforma fără grade şi pantofii de ceremonie. N-au plecat deci chiar cu mîna goală. Retribuţia, primită cu o zi înainte şi stiletul de paradă cu teaca aurită, crezînd că este tot din aur. Nu aveau de unde să ştie că perlele erau deja expuse în muzeu, că erau artizanale şi nu din Marea Japoniei. Nu aveau cum să ştie că „perlele" unui om de ştiinţă, comoara cea mai de preţ este ştiinţa însăşi.

Încercăm să purcedem spre o nouă scufundare şi, de astă dată, mizăm şi mai mult pe imaginaţie. Ca să pătrundem în lumea animalelor marine. Crabi, midii şi stridii, vieţuitoare bentonice, rămase ca nişte relicve în Marea Neagră. Dar o mare sursă de proteine, albumine şi vitamine. Atunci cînd a crezut că nu ştie mai nimic despre oceanul planetar a trecut de la marina militară la cea civilă. E un fel de-a spune că a schimbat apa, de la mare la ocean. Din '79 pînă acum însoţeşte navele de pescuit oceanic. Ca o pledoarie pentru deprinderea copiilor, încă de cînd sînt mici, cu apa. Susţinută de cunoştinţe întemeiate despre comportamentul mamiferelor marine care nu posedă instinctul de înot nasc pui neînotători în apă. După naştere, urmînd lecţia de înot. Focile, delfinii, morsele sînt mamifere terestre acomodate cu apa. Poveşti adevărate spuse copiilor ca să-nţeleagă mai bine viaţa adîncurilor, să-i atragă şi să-i înveţe, astfel, înotul sub apă. Şi poate şi din dorinţa de a crea o şcoală de mici acvanauţi în cadrul Casei pionierilor din Constanţa. Reuşita şi meritele i-au fost încununate prin destoinicia copiilor dar şi prin decernarea unor diplome şi titluri pionie-reşt'. Pe de altă parte scufundările făcute în ocean au adus prinos de cunoaştere. Ca o completare la tezaurul ştiinţei privind tainele adîncurilor. Este cunoscut că mulţi scufundători caută zonele de apă limpede bune pentru studiu şi filmări. Nu acelaşi lucru se-ntîmplă în zona de pescuit industrial cu nave mari. Cînd apele se tulbură, devin aproape opace şi vizibilitatea scade la 1,5—2 metri. Ceea ce îngreunează foarte mult cercetarea. E drept că ele nu sînt mai puţin bogate în zooplancton şi fitoplancton. În cei cinci ani petrecuţi pe ocean a avut timp să observe şi să depisteze un anume comportament al rechinilor, în special. Îşi aminteşte zîmbind cum nu puţini oameni cred că el şi elevii săi, ar fi nişte supranaturali nemîncaţi de rechini. Faptul că aproape zilnic au „şansa" de a se-ntîlni cu ei, nu se explică printr-o scamatorie sau binecuvîntare a vreunui duh. A constatat că rechinul este un peşte care nu vede bine în întuneric. În asemenea situaţii e puţin probabil să fie atacaţi de el, atunci cînd se scufundă fie pentru a constata starea tehnică a navei, fie pentru a remedia o avarie. Din scufundări repetate a observat că rechinii nu devin agresivi cînd apa este încărcată cu emulsie şi precipitat de sulf şi hidrogen sulfurat. Toate aceste constatări inedite vor fi incluse într-un ghid pentru cei ce lucrează sau urmează să lucreze sub apă. Este greu de unul singur dar are speranţa în foştii săi elevi, că vor continua o trudă care în cazul său se măsoară cu durata unei vieţi omeneşti.

MARIA BOGDAN

Fotografii DINU LAZĂR

UMOR

● Un pictor se apropie, pe deal, de un cioban şi-l întreabă:

— Îmi dai voie să-ţi pictez oile?

— Nu taică, se sperie ciobanul, lasă-le aşa albe cum sînt!

● Între ciobani:

— Ieri noaptă nu puteam deloc să adorm, şi mi-am amintit de sfatul cu număratul oilor.

— Şi a funcţionat?

— Da' de unde, mi-a pierit orice urmă de somn cînd mi-am dat seama că-mi lipsesc două!...

● Un ambasador, acum pensionar, îi explică unui coleg:

— Dacă un diplomat spune „da" înseamnă „poate"; dacă spune „poate" înseamnă „nu".

— Şi dacă spune „nu"? îl întrerupe celălalt.

— Dacă spune „nu" — răspunde prompt primul — înseamnă că nu-i diplomat.

● — Se pare că pentru ca văzul să-ţi rămînă bun pînă la adînci bătrîneţi este suficient să mănînci zilnic varză sau morcovi cruzi...

— Ce spui? Nu-mi prea vine să cred!

— Şi mie nu mi-a venit să cred la început... Dar trebuie să recunoaştem că nimeni n-a văzut vreodată un iepure cu ochelari...

● Între doi pici de clasa I-a, care se îndreptau, somnoroşi, dimineaţa spre şcoală:

— Ai observat că ai în picioare un pantof negru şi altul maro? întreabă unul.

— Da — răspunde imperturbabil celălalt — şi să ştii că mai am acasă încă o pereche exact la fel.

de 3 ori

Omul alături de care băteam, într-o vară neatinsă de ploi, ulițele prăfoase ale unui sat din Bărăgan — Bițina — îmi povestea despre vacanțele sale de elev în primele clase, cînd — scăpat de teroarea locurilor unde jucatul era interzis sau a mașinilor ce întrerupeau prea des meciurile de fotbal de pe terenurile marcate cu ghiozdane — venea aici, la Bițina, și nu afla loc mai fermecător decît o potcovărie așezată undeva, afară din sat, locul unde seara, la lumina unui foc pe care trosneau alene porumbii, se spuneau cele mai neauzite povești despre furii de cai, despre haiduci, urmăriri și iubiri pe cît de pătimașe, pe-atît de scurte. Înțelegeam că potcovarul acela era bătrîn, văzuse și i se spuseseră multe în viață, ținuse minte sumedenie de istorii și își amăgea viața de-atunci vorbind, cu glas moale, învăluitor, despre o alta, plină de păcate — care grele, care suave. Nu l-am mai aflat pe potcovarul acela. Potcovăria însăși era în paragină, ca și coliba din apropierea ei, unde se afla odinioară cazanul de țuică. Dar mi-am închipuit, de-atunci, că locul unei potcovării nu poate fi decît în afara satului, în locuri anume alese spre a se putea rosti acolo, neauzite de mulți și nechemați, întîmplări numai bune pentru a fi legate, laolaltă, într-o carte de basme.

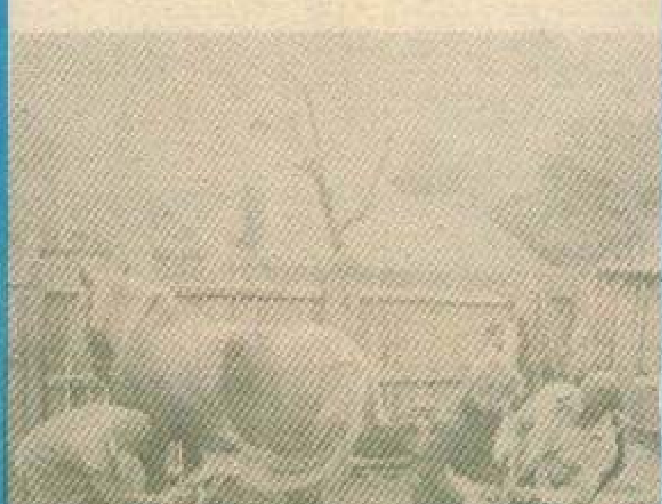
Cu toate aceste imagini în minte — revenindu-mi oridecîteori treceam prin apropierea vreunei așezări pitulate la poale de deal sau ocrotită de pîlcuri de copaci, în plină cîmpie — mi-am amînat multă vreme clipa intrării într-o potcovărie. Dar ea, clipa aceasta, a venit, așa cum îi șade bine unei clipe de ținut minte, atunci cînd nici nu mă așteptam și nici prea mult timp nu aveam pentru asta. Eram la Brănești, în chiar toamna ultimă care s-a stins, colindam pe străzile comunei, așteptînd să treacă timpul pînă la întîlnirea pe care o stabilisem cu primarul, prins de marile probleme ale strînsului recoltei. Aruncîndu-mi privirile într-o curte, zăresc un cap de cal cu coamă blondă și aud, ritmice, niște bătăi de ciocan. Intru și mă trezesc într-o potcovărie, o potcovărie adevărată, așezată în chiar mijlocul unui sat care, la marginea Bucureștilor fiind, face parte, administrativ, din Capitală. Curtea nu-i tare largă, atît cît că poată încăpea în ea un cal ce trebuie, în timpul potcovirii, manevrat. Atelierul este, la rîndu-i, mic, lipsit de foalele despre care auzisem atîta, dotat în schimb — parcă în chip vădit prozaic și cu mult mai modernist decît aș fi dorit — cu o pîlnie electrică, acționată de un buton așezat pe perete. Totul — extrem de ergonomic, extrem de ușor manevrabil. Numai munca pentru făurirea unei potcoave și pentru fixarea ei pe copita calului a rămas aceeași.

Potcovarul meu se cheamă Radu Velicu, dar ține să precizeze, i se zice — pentru motive pe care nu le înțelege și nici nu vrea să

potcovi calul

mi le explică — Nicu Budulică. E fiu, nepot și, probabil, strănepot de potcovari. Are la capiezeci de ani și zice că a făcut, de cînd se știe potcovar, vreo 60 de vagoane de marfă pline cu potcoave, și tot cam pe-atît roate. Ba și căruțe, și sarete a făcut. E meșter bun — nu se laudă el, ci o spun cei veniți cu caii la potcovit, — e îndemînatec, plin de răbdare și iubitor de cai. Acum se bucură pentru că cei doi armăsari pe care-i potcovește sînt frumoși, bine îngrijiți, deși cam nervoși. Și cînd a fost în armată, tot potcovăria a făcut, ba chiar a urmat o școală, la Timișoara, de potcovari pentru nevoile oștirii.

Primul dintre cai ce trebuie potcoviți se cheamă Aur. Înalt, bine făcut, avînd legată de coadă o fundă roșie, împotriva deochiului. Nicu Budulică are nevoie de ajutorul celor doi bărbați care au venit cu caii. Unul ține armăsarul de copită, celălalt îl fereşte de muște, pentru a nu da din picioare. Înainte de toate, calului i-a fost legat botul, ceea ce l-a iritat puțin. Mișcările potcovarului sînt iuți, precise, caielele intră repede, exact la locurile lor, nea Budulică spune că Aur are copită bună, mai mare dragul să-i potcovești. Urmează tăiatul vîrfurilor de cuie ce ies din copită, apoi pilirea celor rămase pe dinafară, un fel de pedichiură făcută cu multă îngrijire.

Sînt destui potcovari prin Brănești, vreo cinci-șase, și toți buni. Unul dintre ei este chiar fratele lui Nicu Budulică. Dar vîrstnici toți, și nu se află tineri care să mai îi deprindă meșteșugul ăsta. Pe de altă parte — meditează în continuare potcovarul — numărul cailor crește și nevoie va fi de potcoave. Mai ales că, datorită asfaltului și străzilor pietruite, ele se duc mai repede decît înainte, cînd ulițele satului erau de pămînt. Acum, la o lună jumătate-două, e nevoie de alte potcoave. Și cine vor fi oare cei care le vor pune?

Întîmplări cu hoți de cai? Or fi fost... Dacă n-ar fi fost n-ar fi nici cîntecul acela despre „caii ce se fură / noaptea pe-ntunecătură". Sigur, alte vremi, alte povești. Ar putea să-mi spună și el, desigur, dar asta mai încolo, cînd n-o mai fi chiar atît de treabă, cînd s-o mai liniști vîntul și or veni nopțile geroase, abia cînd e de drag să stai lîngă focul din potcovărie — chiar așa electric, dar tot cărbunul încălzind și înroșind — și să tot zici la toate alte-i mai rosar prin minte. Pîn-atunci e vremea carelor și a muncii de la cîmp și nimeni n-are timp de stat ori ascultat basme. Și potcovitul ăsta al cailor nu este, în fond, tot o scenă de basm, dîndu-ți ghes la a imagina schimbarea potcoavelor pentru cei ce au dat fuga în vreo herghelie sau pentru acei ce nu vor să le aibă potcoave urma? O fi, mai zice bătrînul Nicu Budulică, o fi. Dar potcovarul e întîi de toate un om care nu prea stă din trudă și abia după aia mai trage și cîte-o poveste. O fi trăit-o el? O fi aflat-o? Asta, pînă la urmă, nu mai are nici un fel de importanță.

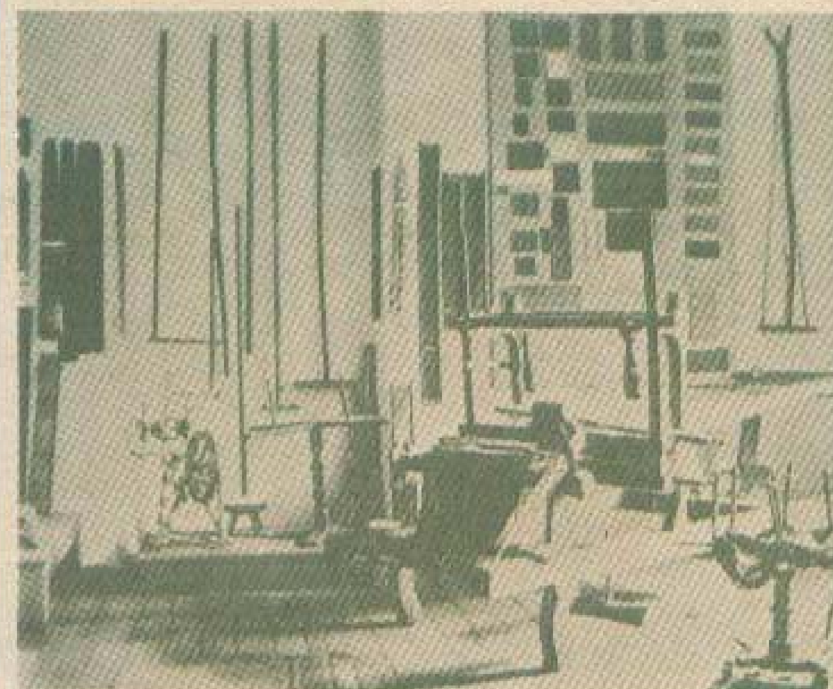
Fotografii de ELENA GHEBA ■

DAN MUCENIC ■

Să te întorci în sat fiindcă satul sîntem noi

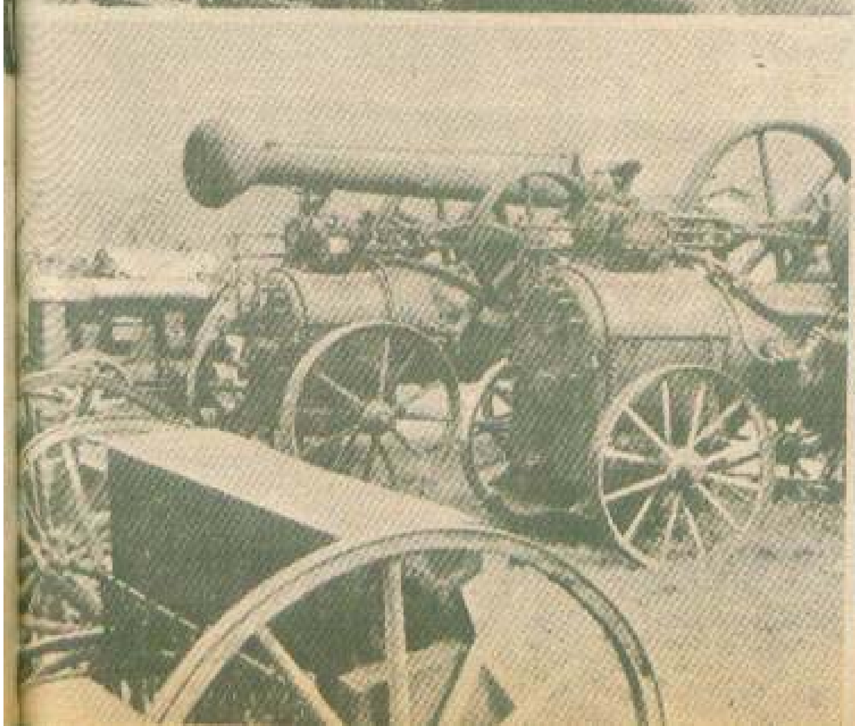
În 1980 Josef și Pál Haszmann au fost invitați în Finlanda pentru a lucra machetele unor porți ornamentale românești. S-au întors acasă aducînd... o trusă de dălți. Cei doi frați nu sînt produsul șlefuit al unui institut de artă plastică, ci, precum o mărturisesc ei înșiși — al celei mai înalte școli de artă plastică de care un om s-ar putea bucura vreodată: tradiția populară. Întorși acasă cu trusa lor de dălți, ei și-au reluat, la Cernat, în satul natal, existența cotidiană. Și „existența cotidiană" înseamnă pentru acești oameni cioplirea porților, grinzilor și stîlpilor funerari, pentru că, îmi spun ei, dacă satul are nevoie de un inginer agronom, are nevoie și de un cioplitor în lemn.

La Cernat însă, frații Haszmann nu ciopiesc doar porți. Simțindu-se răspunzători față de o cultură care, după secole de limpezire interioară, a devenit una dintre structurile definitorii

ale conștiinței unui popor, el își face din perpetuarea acestei culturi, un model de existență etică.

Cultura populară trebuie astăzi apărată, pretutindeni în lume, de elementul anarhic strecurat în creația celui ce se apropie de ea fără a veni dinlăuntrul ei. Elementul de eroziune interioară este kitsch-ul — produs tocmai al acestei anarhii și al unei mentalități comerciale de serie. Cine își poate asuma oare riscul și dreptul de a interveni, altfel decît cu respect, în formele cristalizate prin vibrația unisonă a atîtor generații? Pentru a fi astăzi creator popular, cînd structura satului românesc s-a schimbat atît, cînd satul se precipită spre oraș, trebuie să cunoști mai întîi sensul creației populare, nu să ți-l atribui. Să vii din interiorul său. Ea să te formeze. Și aici se produce selecția. În afara folclorului literar, și el născut dintr-o necesitate a momentelor vieții țărănești, chiar dacă astăzi, prin dispariția unor îndeletniciri și ritui, s-a desprins de ele, întreaga estetică a artei populare este o estetică a utilului.

Frații Haszmann, au strîns în jurul lor copii și tineri din împrejurimi, unii veniți din fabricile de la Sfîntu Gheorghe, Covasna sau Tîrgu Secuiesc, și îi învață. Ce anume? — am întrebat.

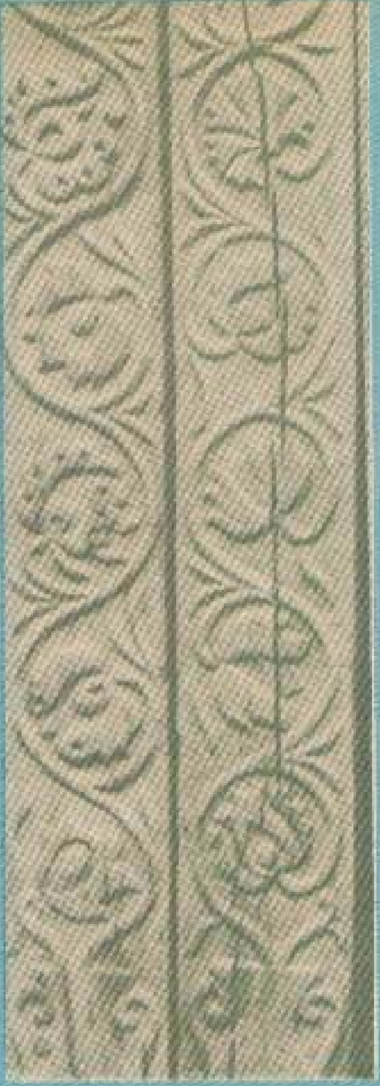
Să modeleze lemnul, ar fi prea puțin! În primul rînd, să se întoarcă spre sat, pentru că satul sîntem noi. Apoi, să se apropie de unealtă cu sentimentul unei datorii pe care le-o încredințează zeci de generații anterioare. Și abia cînd sînt pregătiți — semnele. Semnele

pe care se cuvine să le poarte lemnul pe trup. Şi semnele se aleg cu sufletul, intuindu-se. Cînd nu greşeşti şi lemnul nu se revoltă, înseamnă că eşti pregătit. Aceasta pentru că semnele noastre sînt hieratice, sînt un dat pe care îl moştenim şi care îţi aparţine, ca şi numele, de la naştere. Nu poţi să le modifici, pentru că, după atîtea generaţii, am ajuns la o anumită înţelegere cu lemnul, cu piatra, astfel încît, atunci cînd eşti demn de ele, îţi transmit un mesaj.

După patru ani de cînd fraţii Hasmann conduc Şcoala populară de artă din comuna Cernat, numărul elevilor lor a ajuns deja la 400. Pentru aceşti tineri, mereu iscoditori în a afla noi forme menite să păstreze viabilă tradiţia, cei doi fraţi gemeni, sprijiniţi de Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Covasna, au instituit la Cernat un nou obicei, o viitoare tradiţie: tabăra anuală de creaţie a artiştilor populari amatori.

„Cine intră în luna august în parcul muzeului din Cernat, pătrunde, de fapt, într-un ritm de viaţă (patriarhal, poate), dar, deşi creat, neartificial. Un ritm de viaţă specific meşterului artizan de la noi. Tinerii dorm noaptea afară, în şura cu fîn, sau în căpiţe, viaţa începe ca la ţară, dimineaţa la cinci şi se termină seara cu fluierul pe piept, fluier cioplit în treacăt, mai de dimineaţă. Fierarul lucrează în fierăria sa de vară, sub şopron, fetele care dorm în casa mare lucrează cu acul sau cu furca, fac brînză şi unt, sau pictează mobilier tradiţional. În tot parcul sînt împrăştiaţi vechii stupi, unii păstraţi de prin secolul XVII, din care se scoate miere cînd lucrul în tabără încetează, un timp, spre amiază. Toate obiectele pe care Casa muzeu le adăposteşte sînt din

nou vii, o viaţă care pentru ele nici nu şi-a încetat parcă lunecarea, cum stau cuminţi la iernat pînă la venirea primăverii. O primăvară a lor, care le întîmpină după un secol, două, trei. De aceea nici nu am vrut să se spună despre noi, cîndva, că am fi restauratori, noi conservăm ceea ce există, ajutînd acest „fiind" în trecerea lui prin timp, atît."

— Aţi amintit mai înainte despre muzeu, aş dori să îl prezentaţi în calitatea dumneavoastră de custode.

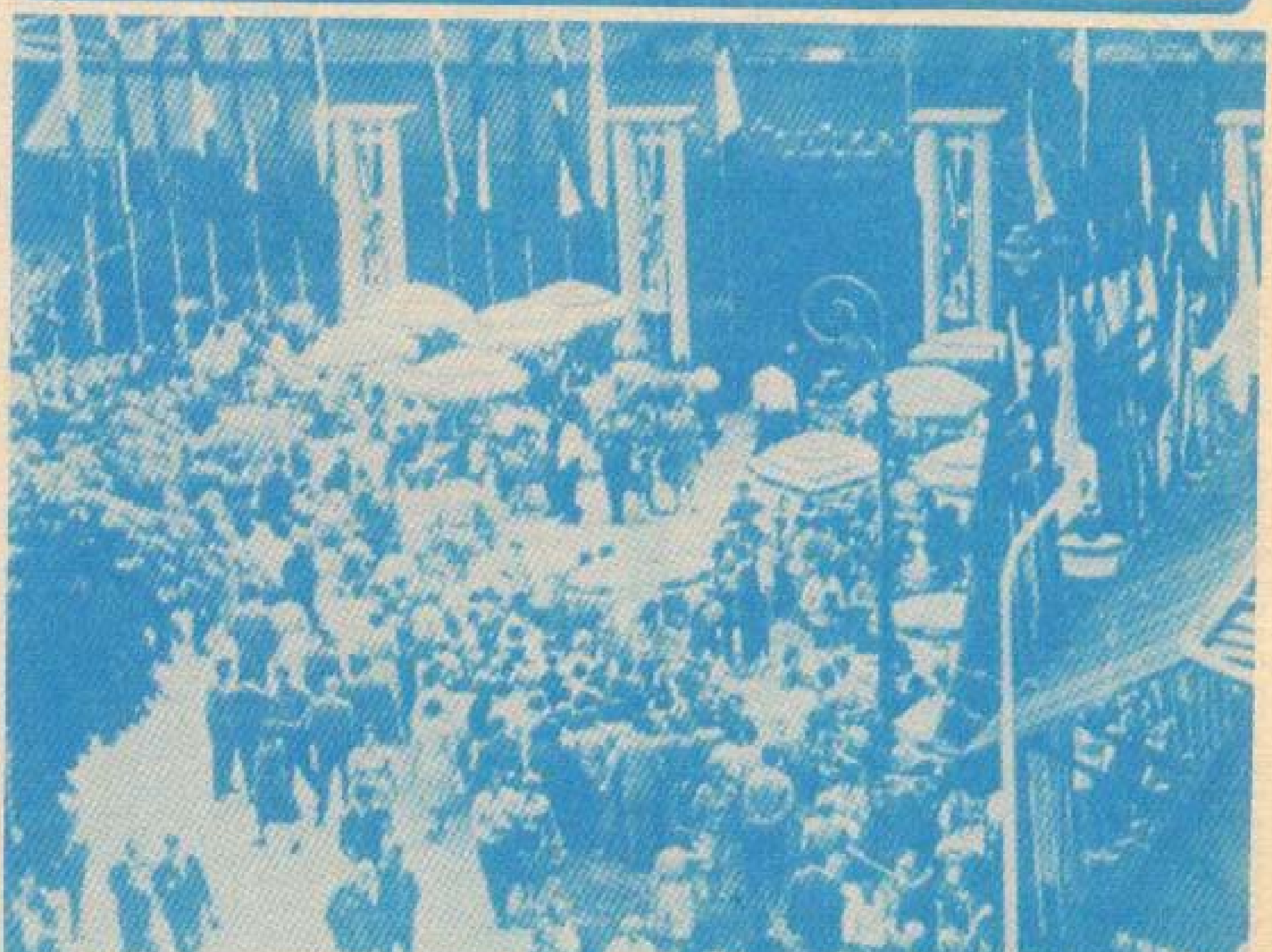
— Parcul natural din Cernat adăposteşte un muzeu al civilizaţiei ţărăneşti din zonă, muzeu înfiinţat în anul 1973. Marea majoritate a colecţiilor au fost donate de către tatăl nostru, învăţătorul Pál Hasmann. Clădirea centrală a muzeului este fostul conac Domokos, fundat în 1687 şi reconstruit după cutremurul din 1802. Aş dori să menţionez că din această familie a făcut parte unul dintre căpitanii din secuime ai oştirii lui Mihai Viteazul — decapitat la 1600 din ordinul lui Sigismund Bathory care îl considerase „trădător". Epitaful de pe mormîntul lui Domokos Támas îl puteţi citi şi astăzi, redactat în limba latină, pe mormîntul său din biserica satului.

Muzeul are un caracter exhaustiv, cuprinzînd colecţii de maşini şi unelte agricole începînd cu secolul XVII, mobilier ţărănesc pictat, instrumentarul complet al unor vechi meserii: tîmplărit, dulgherit, prelucrarea inului şi cînepii, tors-ţesut, stupi şi unelte de albinărit datînd din secolul XVII, ceramică veche pentru teracote ornamentale, grinzi sculptate provenind de la cele mai vechi case din zonă, începînd cu secolul XVI, case şi încăperi gospodăreşti autentice, un bordei cu vatră şi pietrar datînd din secolul V, etc. De altfel, muzeul urmăreşte continuitatea vieţii de tip rural pe teritoriul Cernatului încă din epoca neolitică, manifestată prin prezenţa culturii Criş, sau pătrunderea culturii Monteoru din Moldova. Nu ar fi poate tocmai o metaforă dacă aş spune că nu ştiu ţăran în comună să fi dat cu sapa în grădina sa fără a scoate o dovadă palpabilă a unei străvechi existenţe omeneşti prin aceste locuri.

ALINA UNGUREANU ■

Festivalurile și lumea lor

Festivalurile și lumea lor

Cînd se vorbește despre un festival cinematografic, toată lumea are aerul că știe despre ce e vorba. Și totuși, termenul rămîne încă pentru mulți o noțiune destul de vagă, un cuvînt magic cu o rezonanță sărbătorească, sugerînd o ploaie de stele (terestre), de focuri de artificii și un concurs de filme pasionant ca un meci.

Festivalurile cinematografice au devenit de decenii evenimente periodice care stîrnesc neîncetat interesul publicului de pretutindeni — mai ales al celor mulți, milioane, care n-au posibilitatea să participe la ele și se mulțumesc doar cu dările de seamă onest profesionale sau satirico-superficiale ale cronicarilor. Căci, din 1932 de cînd s-a deschis „Biennala" din Veneția și de aproape 60 de ani de cînd a luat ființă la Hollywood „Academia de artă și știință cinematografică" — cea care distribuie premiile Oscar, aceste competiții internaționale dau material de prelucrat și pîine de mîncat unor escadroane de ziariști, reporteri, critici de film și cancanieri din întreaga lume.

CE ESTE UN FESTIVAL? Pentru a afla definiția exactă a unui festival cinematografic am consultat un dicționar de specialitate, cel la lui Maurice Bessy și J.L. Chardans. Ni se spune că el e „o manifestare organizată cu scopul de a prezenta unui public ales, unor specialiști, artiști, profesioniști, ziariști, opere cinematografice noi, selecționate în prealabil. O distribuire de recompense, mai mult sau mai puțin onorifice încheie în general aceste manifestări internaționale." Cam puțin!... Dar să vedem ce ne mai spune în plus „Enciclopedia cinematografică" a lui Roger Boussinot. În ea mai aflăm că „ele (festivalurile) sînt periodice și temporare, că organizarea lor este reglementată de „Asociația Producătorilor de Filme" (FIAPF), care hotărăște asupra celor care au dreptul să fie competitive (să decearnă premii) și asupra celorlalte, că un festival poate fi anual (cel mai adesea sau nu, național sau internațional, consacrat lung sau scurt metrajelor, specializat sau nu." Și se înșiră apoi la rînd principalele festivaluri (în ordinea apariției lor): Veneția, Cannes, Locarno, Karlovy-Vary și Moscova, Berlin, San Sebastian, apoi cele mai puțin importante: Mar del Plata, Edinburg, San Francisco, Londra, New York, Acapulco, Montréal, Vancouver, Oberhausen, Tours, Mannheim, Leipzig, Cracovia, Bergamo, Monte-Carlo, etc...

DE TOATE PENTRU TOȚI. Ceea ce se spune mai puțin (sau aproape deloc) e că festivalurile de ieri și cele de azi (care au proliferat întocmai ciupercilor după ploaie!), sînt puncte de atracție maximă pentru un public cosmopolit, pentru producătorii veniți să-și etaleze marfa, pentru vedete mai mari sau mai mici venite și ele să-și etaleze farmecele, și pentru oamenii de cultură și de specialitate din cele mai îndepărtate zone, angrenați direct în desfășurarea manifestărilor, fiind cooptați în juriile ce decid asupra premiilor acordate. Că ele sînt un loc de întîlnire ideal pentru profesioniști și loc de întrecere între cei mai buni dintre cei mai buni de pretutindeni, că aci se nasc glorii noi, se verifică viabilitatea celor vechi și se constată adesea decesul artistic al unor cineaști care nu mai au nimic de spus.

Festivalurile mai sînt prilejuri de emoții și bucurii, de risete și lacrimi. Sînt ocazii de a se lega prietenii trainice născute din afinități. Sînt locuri de admirabile și fecunde schimburi de idei, de amicale înfruntări: sînt mîini prietenești întinse peste hotare și invizibile bariere, peste prejudecăți și concepții social-politice diferite, în numele păcii și al umanității. Aceste mult așteptate, mult comentate, adesea aspru criticate întîlniri, corespund nevoii firești de comunicare între țări, de extindere a legăturilor culturale, dorinței de a cunoaște fiecare realizările vecinilor. În acest fel, ele au un salutar efect stimulator, incitînd pe fiecare dintre cineaști la autodepășire.

IDEALUL UNUI FESTIVAL Fstivalurile cinematografice internaţionale ar trebui să fie — aşa cum stă scris, sub o formă sau alta în statuturi — „competiţii pacifice". Ele ar trebui să atingă acel ideal wagnerian al întrecerii între maeştrii cîntăreţi, între acei creatori de frumuseţi de slujitori ai artei imaginilor în mişcare, cu o din ce în ce mai conştientă răspundere în faţa umanităţii. Căci, finalmente, mai important decît toate rămîne mesajul de înfrăţire universală pe care trebuie să-l aducă operele oricăror artişti creatori. Filmele lor ar trebui să înfiereze — şi deseori reuşesc s-o facă — ura între popoare, rasismul şi nefastele tendinţe neofasciste.

Din fericire, există festivaluri închinate cu adevărat demnităţii umane, prieteniei între naţiuni, păcii şi luptei pentru supravieţuire într-o lume din ce în ce mai vulnerabilă, mai dezarmată în faţa proliferării forţelor răului. Da, iată rostul, menirea acestor multe festivaluri, născute de ideea de sinceră concurenţă artistică, de loială competiţie.

UN TÎRG ÎN TOATE SENSURILE. Ştim — şi e firesc să fie aşa — că un festival, e, mai înainte de toate, un tîrg de filme, unde se încheie tranzacţii se cumpără şi se vînd filme realizate (sau doar „în pregătire" în funcţie de multiple „aranjamente" şi „combinaţii" internaţionale). Şi totuşi, cîte momente de neuitat pentru privilegiaţii care au putut participa la aceste tîrguri ale iluziilor! Asupra acestor momente am vrea să ne oprim, răscolind prin fototecile festivalurilor în căutarea timpului pierdut. A acelor momente irepetabile fixînd pentru posteritate întîlniri memorabile, apariţii impresionante, clipe emoţionante trăite de protagoniştii serilor festive de premiere.

MARILE APARIŢII În 1971, la Veneţia, Charles Chaplin şi-a făcut o senzaţională apariţie pe un motoscaf, sosind aci după îndelungi tratative cu organizatorii festivalului. Nu pentru că ar fi detestat un atît de ispititor prilej de contact cu cercurile cinematografice şi marele public ci pentru că, întîmplător, atunci, povara anilor îşi spunea cuvîntul mai greu ca niciodată. Pînă la urmă el n-a rezistat tentaţiei şi a venit în Cetatea Dogilor pentru a prezenta într-o memorabilă retrospectivă întreaga sa operă, eveniment artistic unic în istoria festivalurilor. Un „leu de aur" masiv, mai mare decît cele obişnuite i-a fost remis de către însăşi soţia preşedintelui Republicii Italiene, dona Vittoria Leone, dar cea mai plăcută muzică pentru urechile sale au fost aplauzele delirante ale unui public compus mai ales din mii de tineri şi copii care au invadat pur şi simplu imensa sală Volpi pentru a descoperi un nou idol.

Cannes, 1963: Bette Davis îşi face o apariţie eclatantă, alături de fiica ei, Barbara, primind furtunoase ovaţii pentru extraordinara ei creaţie din filmul *Ce s-a întîmplat cu Baby Jane?*. În ciuda primirii mai degrabă reci a criticilor, care au subliniat însă cum se cuvine aportul său, Bette a declarat nepăsătoare ziariştilor că a venit de fapt ca s-o introducă pe fiica sa în cercurile cinematografice şi să-i arate ce înseamnă un festival.

Cannes, 1963: Cineastul cel mai discutat din lume, regretatul Alfred Hitchcock îşi face o spectaculoasă intrare în sala de proiecţie a festivalului alături de noua sa descoperire, blonda actriţă Tippi Hedren, protagonista apocalipticului film *Păsările* care avea să stîrnească, într-adevăr, senzaţie în rîndurile publicului şi ale criticii, pentru o dată în perfect acord. Protejaţi de barajul de jandarmi şi asediaţii de reporterii fotografi, cineastul şi interpreta sa se supun docili ritualului obişnuit al festivalelor.

Cannes, 1967: Michelangelo Antonioni, marele cîştigător al mult rîvnitei „Palme d'Or" apare pe Croisette în compania vedetei feminine a filmului său *Blow-Up*, Vanessa Redgrave şi a actriţei sale favorite Monica Vitti. Marele cineast italian era la al şaselea premiu internaţional şi privea viitorul cu un optimism perfect explicabil.

Cannes, 1956: Îndrăzneţul producător Michael Todd (realizatorul Cineramei şi al siste-

Festivalurile și lumea lor

mului „Todd-AO"), își prezintă la Cannes superproducția sa de trei miliarde lire: *Ocolul pămîntului în optzeci de zile* și pe noua sa soție, Elisabeth Taylor, abia restabilită după o lungă și istovitoare afecțiune respiratorie. La numai doi ani de atunci el avea să-și găsească un sfîrșit tragic datorită unui accident pe cînd pilota avionul său personal.

Moscova, 1965: Asaltat de reporteri și de ziariști, Serghei Bondarciuk prezintă cu legitimă mîndrie la festivalul de la Moscova 1965, capodopera sa *Război și pace*, distinsă cu marele premiu (cîțiva ani mai tîrziu și cu premiul „Oscar" pentru

„cel mai bun film străin prezentat în SUA"). El împarte emoția momentului cu soția sa, Irina Skobțeva, una dintre interpretele principale ale filmului, întotdeauna alături de soțul ei în clipele memorabile ale carierei sale.

Moscova, 1935: În cadrul unui prim și memorabil festival in-

ternațional la Moscova, în 1935, s-au întîlnit cu cineaștii oaspeți din toate țările lumii, cîțiva dintre marii regizori sovietici, printre care trei figuri ilustre ale timpului: Nikolai Ekk, Serghei Eisenstein și Vsevolod Pudovkin. Cu asemenea participări prestigioase un festival intră cu adevărat în istorie.

Moscova, 1955: Un oaspete strălucit al festivalului filmului francez la Moscova în 1955 a fost regretatul Gérard Philipe, mesager al artei cinematografice franceze. Bucurîndu-se de o imensă popularitate în rîndurile spectatorilor sovietici datorită filmelor MÎNĂSTIREA DIN PARMA, FANFAN-LA-TULIPE și ROȘU ȘI NEGRU care l-au precedat, Gérard a fost întîmpinat aci cu dovezi de dragoste cu adevărat mișcătoare, ca această floare oferită de o admiratoare în timpul unei plimbări prin Piața Roșie.

Moscova, 1969: Membru al juriului Festivalului de la Moscova din 1969, ilustrul cineast italian Luchino Visconti s-a interesat mult și îndeaproape de arta cinematografică sovietică, întîlnindu-se cu o seamă de personalități importante ale filmului din Republicile Unionale. Iată-l aci, întreținîndu-se cu renumitul regizor și actor Șaken Aimanov.

Moscova, 1961: O apariție insolită în Piața Roșie, cu ocazia festivalului cinematografic din 1961: populara actriță italiană Gina Lollobrigida se întîlnește cu numeroșii săi admiratori semnînd neobosită autografe, emoționată de căldura și manifestările de prietenie ale spectatorilor moscoviți de care-și va aminti mereu ca de unele din cele mai frumoase momente din viață.

Cannes, 1962: Marlene Dietrich își face o spectaculoasă apariție la Palatul Festivalului, unde

participă ca invitată de onoare, salutată cu ovații de către publicul venit s-o admire. Aparițiile Marlenei stirneau încă senzație, lăsînd impresii de neșters în amintirea celor care i-au ascultat recitalurile, fie la Moscova, fie la Londra unde entuziasmul spectatorilor a necesitat intervenția polițiștilor.

Cannes, 1958: Ingrid Bergman, oaspete rar al festivalurilor, rostește un „speech" de circumstanță, în holul Palatului Festivalului, unde a apărut în seara prezentării filmului HANUL CELEI DE A ȘAPTEA FERICIRI de Mark Robson. Pentru regretata Ingrid obișnuită cu rumoarea Festivalurilor și manifestările de simpatie ale „fan"-ilor săi, această participare avea un caracter special marcînd prima sa apariție în public alături de ultimul ei soț, producătorul Lars Schmidt.

Cannes, 1957: Printre numeroasele celebrități participante la

cea de a zecea ediție a Festivalului s-a remarcat prezența, în juriu, a marelui Jean Cocteau, poetul-cineast a cărui originală figură a dominat lumea literelor și filmului francez timp de peste patru decenii. Iată-l aci aducînd un omagiu frumuseții și personalității unei tinere (pe atunci) interprete a filmului american, Elizabeth Taylor.

Cannes, 1956: Parada celebrităților e spectacolul obișnuit al Festivalurilor, adeseori mai interesantă decît filmele prezentate. Căci rare sînt ocaziile de a vedea de-aproape un pictor genial ca Salvador Dali, dintotdeauna interesat de plastica filmului (nu pot fi uitate participările lui la filmele de avangardă CÎINELE ANDALUZ și VÎRSTA DE AUR).

Cannes, 1969: Regretata Romy Schneider apare surîzătoare, purtînd pe față bucuria procurată nu atît de asaltul admiratorilor și al reporterilor (temperat de gardienii de serviciu), cît de imensul succes personal obținut de filmul FAPTE DE VIAȚĂ de Claude Sautet.

Veneția, 1957: Apariție rară în sălile Festivalului, regretatul Henry Fonda, fotografiat împreună cu soția sa Afdera Fran-

chetti, în seara prezentării la Palazzo del cinema de la Lido-Veneția, a filmului său 12 OAMENI FURIOȘI, salutat ca unul din momentele de vîrf ale marii competiții internaționale.

Veneția, 1960: Gina Lollobrigida își face o intrare cu adevărat cinematografică la cel de-al XX-lea festival de la Veneția, apărînd pe Canal Grande într-un motoscaf (alături de soțul ei, Milko Skofic) spre bucuria reporterilor amatori de spectacole gratuite.

ÎNTÎLNIRI MEMORABILE: Festivalurile sînt, așa cum știm, minunate prilejuri de întîlniri din cele mai insolite, care, surprinse de reporterii la vînătoare după asemenea neașteptate ocazii de a-și dovedi capacitatea profesională, sînt apoi servite în exclusivitate (cu comentariile de rigoare, de regulă malițioase) de către diversele publicații. Le oferim și noi așa cum le-am descoperit în miraculoasa fototecă a festivalurilor.

Veneția, 1958: Două lumi, două epoci: întîlnire neașteptată a două glorii ale ecranului: veteranul cineast Cecil B. de Mille, unul din stîlpii vechiului cinematograf american e îmbrățișat de Sophia Loren, din tînăra (pe

Festivalurile și lumea lor

atunci) generație postbelică, devenită în anii '50 star hollywoodian.

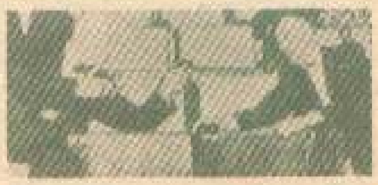
Cannes, 1956: Alte două celebrități surprinse într-o amicală întîlnire, Pablo Picasso și Brigitte Bardot. Cu ocazia festivalului de la Cannes, B. B. a făcut o vizită ilustrului artist spaniol la reședința lui de vară spre a-i admira anume bizarele sale sculpturi.

Cannes, 1960: O întîlnire pusă la cale de organizatorii Festiva-

lului, menită a reconcilia doi mari cineaști italieni, cîndva buni prieteni, dar de o bună perioadă aflați într-o perioadă de răceală provenită dintr-o divergență de idei. Eroii acestui diferend aplanat printr-o cordială strîngere de mîini nu sînt alții decît Federico Fellini și Roberto Rossellini, fotografiați în compania soțiilor lor Giulietta Masina și Sonali Das Gupta și a actriței Anouk Aimée, una dintre protagonistele filmului LA DOLCE VITA, care a cucerit „Marele Premiu" al Festivalului.

Veneția, 1962: Două figuri ilustre ale cinematografiei mondiale, Josef von Sternberg și René Clair s-au întîlnit întîmplător la Festivalul de la Veneția în 1962. Iată-i într-o pauză, într-una din sălile de proiecție, schimbînd impresii asupra retrospectivelor care le-au fost închinate. La același festival, René Clair a întîlnit-o și pe Gina Lollobrigida, vedeta filmului său FRUMOASELE NOPȚII.

Veneția, 1960: Un cvartet de celebrități din zonele artei, ale industriei și monarhiei: Grace Kelly (prințesa de Monaco), Aristotele Onassis, Maria Callas și prințul Ranieri de Monaco, oaspeți de marcă ai unuia dintre Festivalurile de la Veneția.

Veneția, 1956: La unul din festivalurile anilor '60 un cuplu care a stîrnit atenția tuturor: dramaturgul american Tennessee Williams și marea sa prietenă, Anna Magnani (căreia i-a dedicat piesa TRANDAFIRUL TATUAT). Pentru creația ei din filmul tras după această dramă, Magnani a obținut premiul Oscar în 1955. În 1956 la palatul Festivalului de la Veneția avea să i se atribuie cupa Volpi pentru filmul SORA LETIZIA.

Veneția, 1956: Două mari personalități cinematografice, veterana Gloria Swanson și actorul cineast Vittorio de Sica, se întîlnesc în seara prezentării la Lido a filmului FIUL MEU NERONE în care cei doi apar împreună.

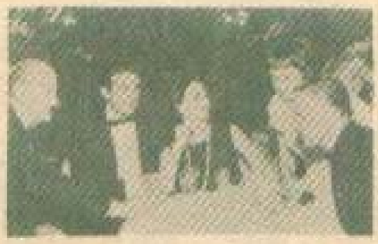

Hollywood, 1960: În preajma decernării premiilor „Oscar", două rivale serioase se întîlnesc la o recepţie organizată în onoarea celor aleşi pentru finală: Melina Mercouri (actualul ministru grec al culturii) şi Shirley MacLaine. Ultima avea să obţină mult rîvnitul premiu pentru filmul APARTAMENTUL, în timp ce Mercouri cucerea la Cannes marele premiu de interpretare cu filmul NICIODATĂ DUMINICA cu care concurase pentru Oscar.

GRUPURI AMICALE: Întîlnirile prieteneşti dintre actorii şi cineaştii din diverse ţări nu sînt numai întîmplătoare ci şi planificate.. Rolul pe care-l joacă diversele recepţii, cocteiluri şi dineuri de gală, este esenţial pentru strîngerea relaţiilor şi schimbul de idei, pentru o mai bună cunoaştere între colegi. Aceste atît de utile reuniuni facilitează mai ales viitoarele colaborări în numeroasele coproducţii internaţionale.

Cannes, 1962: Iată delegaţia sovietică ieşind de la proiecţia filmului CÎND COPACII ERAU MARI, aplaudat cu căldură de participanţii la festival. În cadru, regizorul Lev Kulidjanov, actriţele Inna Gulaia, Larissa Lujina şi (în centru) Serghei Gherasimov, şeful delegaţiei. Ceva mai tîrziu, la o masă pe care am putea-o numi masa prieteniei, o cordială întîlnire între cîteva personalităţi sovietice şi americane: regizorul sovietic Lev Kulidjanov, actorii americani Warren Beatty şi Natalie Wood, actriţa Larissa Lujina şi cineastul sovietic Stanislav Rostoţki. Conversaţiile sînt cu atît mai animate cu cît interlocutorii s-au dispensat de oficiile unui interpret, Natalie Wood (născută Nataşa Gurdin) vorbind perfect rusa, limba bunicilor ei.

Taormina, 1959: Un trio de buni prieteni: Gary Grant, Sophia Loren şi soţul ei Carlo Ponti participînd la serata decernării premiilor italiene „David di Donatello". Atît Gary Grant cît şi colega şi partenera sa în cîteva filme, Sophia Loren au primit cîte un asemenea valoros trofeu: primul pentru LA NORD PRIN NORD-VEST de Hitchcock, a doua pentru filmele sale DIAVOLIŢELE ÎN MAIOU şi SCANDAL LA CURTE.

Karlovy-Vary, 1961: La recepţia oferită în onoarea încheierii Festivalului, un grup amical ciocnind cu preţioasele cupe de cristal de Boemia: actriţa sovietică Larissa Lujina, profesorul Antonin Brusil (Cehoslovacia) actorul francez Bernard Blier şi regizorul Mihail Romm (URSS), cîştigătorul „Globului de Cristal".

Hollywood, 1958: În culisele animate ale ceremoniei decernării premiului „Oscar", un grup de vechi prieteni: Greer Garson, Gary Cooper şi Audrey Hepburn, în aşteptarea solemnului moment, pîndit cu legitimă emoţie de toţi participanţii. Fiecare dintre cei trei erau deţinători a cel puţin un premiu „Oscar"

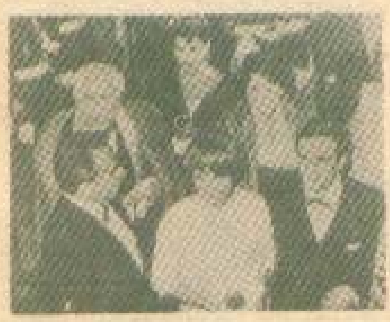
Cannes, 1961: Cu un zîmbet radios, Sophia Loren, învingătoare în marea competiţie de la Cannes, pentru creaţia ei din LA CIOCIARA — care-i va aduce în acelaşi an şi un „Oscar", participă la o masă sărbătorească, avînd ca vecin de masă, pe gloriosul său partener din SCANDAL LA CURTE, Maurice Chevalier, salutat şi pentru reintrarea sa în celebrul musical CAN-CAN.

Festivalurile şi lumea lor

Cannes, 1956: O ploaie de stele la recepţia oferită de Susan Hayward, marea cîştigătoare a mult disputatului „Grand Prix" de interpretare, pentru magnifica sa creaţie din VOI PLÎNGE MÎINE. Printre invitatele de onoare două bune colege de la Hollywood: Ginger Rogers şi Kim Novak.

Cannes, 1959: Un corifeu al fostului „nou val" francez, regretatul cineast François Truffaut se află în centrul atenţiei generale la Cannes unde filmul său CELE 400 DE LOVITURI cucereşte „Marele premiu" (pentru regie). Tînărul cineast (în dreapta) este înconjurat de un grup de celebrităţi: regizorii Abel Gance şi H.G. Clouzot şi actriţa Françoise Arnoul.

— La acelaşi festival un alt trio de mari personalităţi ale filmului francez, Jeanne Moreau, Michèle Morgan şi soţul ei Henri Vidal (decedat la puţin timp după aceasta), surprinşi într-o aprinsă discuţie asupra justeţii premiilor acordate.

Cannes, 1962: La fereastra hotelului în care locuiesc, Romy Schneider şi Alain Delon, un cuplu a cărui fericire părea veşnică, salută mulţimea care-i ovaţionează în stradă. Romy era prezentă în selecţia festivalului cu scheciul ei din BOCCACCIO' 70 (Visconti) iar Delon cu filmul ECLIPSA, semnat de Antonioni.

Cannes, 1956: Precedat de răsunătorul său succes din VAN GOGH (a cărui barbă o poartă încă), Kirk Douglas întîlneşte la o gală de binefacere pe colega sa Gina Lollobrigida, care îşi făcuse tocmai debutul în primul ei film american TRAPEZ de Carol Reed. Cei doi şi-au dat chiar concursul la spectacolul organizat cu această ocazie cu un scheci foarte aplaudat.

Cannes, 1983: Pasăre rară la festivalurile oficiale, marele comic american Jerry Lewis — aci, împreună cu soţia sa Sandee Pitnik — participă la seara inaugurală în care a fost proiectat filmul REGELE COMEDIEI de Martin Scorsese, film în care

Lewis atacă pentru prima (şi ultima oară, după declaraţia lui), un rol dramatic.

Veneţia, 1961: Un trio mult aplaudat: regizorul sovietic Vladimir Vengherov alături de interpreţii filmului său CERUL BALTICEI, Piotr Glebov şi Irma Kondratieva, în seara premierei. Filmul a fost mult apreciat pentru realismul şi umanismul său, specifice marilor opere sovietice.

DECERNAREA PREMIILOR MOMENT DE EMOŢIE: Niciodată publicul din staluri nu poate resimţi tensiunea nervoasă a actorilor şi cineaştilor în momentul care precede anunţarea premiilor într-un festival. Nimeni nu-şi poate imagina emoţia care-i copleşeşte în momentul cînd au cucerit un premiu — explozie de fericire, surîsuri printre lacrimi, îmbrăţişări şi efuziuni, sincere sau de circumstanţă ale colegilor care au pierdut sau ale unor prieteni de ocazie. Iată cîteva din aceste momente:

Hollywood, 1956: Moment de entuziasm pentru Anthony Quinn şi Giulietta Massina, cei doi protagonişti ai filmului LA STRADA de Fellini, la aflarea ştirii că el a obţinut „Oscarul" pen-

tru „cel mai bun film străin al anului". Bucuria lor avea să fie amplifcată și de alte două importante premii dobîndite în același an: un al doilea „Oscar" pentru „cel mai bun actor de compoziție" lui Anthony Quinn, pentru VAN GOGH și „Grand Prix"-ul de interpretare feminină la Cannes, Giuliettei Massina tot pentru LA STRADA.

Hollwwood, 1954: Un trio de colegi întru glorie: Jean Simmons, Gregory Peck și Grace Kelly la banchetul organizat de Asociația Presei Străine din Hollywood, într-unul din acele rare momente de fericire trăite după atribuirea unor premii prețioase. Grace Kelly a obținut pe lîngă premiul „Oscar", încă trei trofee valoroase: premiul Asoc. Criticilor new-yorkezi, al lui National Board of Review și al Presei Străine pentru creațiile ei din FATA DE LA ȚARĂ și cele două filme Hitchcock: FEREASTRA SPRE CURTE și CU C. DE LA CRIMĂ, în timp ce lui Jean Simmons i-a fost decernat premiul Asoc. Presei Străine pentru „cea mai bună intrerpretă de musical a anului" (GUYS AND DOLLS). Lui Gregory Peck i-a revenit doar rolul de amfitrion.

Roma, 1960: Surîsul învingătorilor: Monica Vitti și Alberto Sordi cuceritorii a două importante premii ale anului, atribuite de Asociația Presei Străine, interpretei lui Antonioni pentru creația ei din filmul AVENTURA și popularului Sordi pentru rolul său din CU TOȚII ACASĂ.

Veneția, 1956: Juriul celei dea, XVII-a ediții a Festivalului de la Veneția a acordat premiul capital „Leul de aur" celei mai bune interprete a anului,

Maria Schell, pentru excepționala sa creație din fimul francez GERVAISE de René Clement care însoțește pe vedeta sa vizibil emoționată la ieșirea din sala unde au fost distribuite premiile.

Hollywood, 1956: Ingrid Bergman pentru a doua oară laureată a premiului „Oscar" pentru filmul ANASTASIA, marcînd reintrarea vedetei suedeze la Hollywood, după lunga sa perioadă italiană și începutul unei noi cariere în care au fost date uitării vechile conflicte.

Hollywood, 1960: Un moment dramatic trăit de Elizabeth Taylor cu ocazia decernării premiului „Oscar" în 1960 pentru filmul BUTTERFIELD 8. În convalescență după o grea suferință, actrița își primește statueta de aur, copleșită de emoție și oboseală, în pragul unui leșin, susținută de colegii săi,

Bob Hope și Burt Lancaster (și el cîștigător al „Oscar"-ului pentru creația sa din ELMER GANTRY).

Veneția, 1957: Luchino Visconti obține doar „Leul de argint" pentru capodopera sa NOPȚILE ALBE la un festival sărac în premii, la care susținătorii lui se așteptau să i se atribuie în mod firesc „Leul de aur".

Roma, 1955: Federico Fellini și soția sa Giulietta Massina sînt premiați cu „Victoriile cinema-

Festivalurile și lumea lor

tografice" pe 1955, echivalent al Oscarului conferite de publicul italian, ca un fel de premii de popularitate.

Veneția, 1963: Tinărul regizor sovietic Igor Talankin primește Premiul special al juriului la Veneția, din partea președintelui Biennalei, Italo Siciliano pentru mult apreciatul său film PRELUDIU.

Roma, 1960: Două dive ale ecranului mondial, Anna Magnani și Ava Gardner primesc la Palazzo Quirnale din partea președintelui Gronchi premiile David di Donatello, premii importante atît pe plan artistic cît și pe cel al popularității.

Cannes, 1958: Filmul sovietic ZBOARĂ COCORII al lui Mihail Kalatozov stîrnește senzație. Și obține „marele premiu" al festivalului. Tinerei actrițe Tatiana Samoilova, revelația filmului, i se atribuie o mențiune specială, urmată de o altă distincție încă mai valoroasă: premiul „Victoria din Samothrace", acordat în Franța celei mai bune actrițe străine

de film a anului. Iat-o pe Samoilova în trei ipostaze, celebrînd cele două evenimente: la Cannes, la dineul de gală în compania actriței americane Jayne Mansfield și la Paris cu ocazia atribuirii mult rîvnitului premiu, împreună cu regizorul Serghei Iutkevici și oficialități franceze.

Paris, 1956: O ploaie de celebrități reunite pentru ceremonia remiterii premiului „Victoria din

Samothrace". Ministrul Maurice Lemaire surîde cu orgoliu în compania celor distinși cu statueta de aur masiv, echivalent francez al Oscar-ului, aleși în urma unui vast referendum organizat de două mari publicații de specialitate. În imagine, de la stînga: cuplul Federico Fellini-Giulietta Massina, regizor și interpretă (soț și soție) ai filmului LA STRADA, Michèle Morgan și René Clair, interpretă și regizorul filmului MARILE MANEVRE și Jean Gabin, protagonistul filmului CÎINI PIERDUȚI FĂRĂ ZGARDĂ.

Hollywood, 1977: Veterana Bette Davis are mîndria de a primi o distincție supremă, trofeul acordat de către „American Film Institute", premiu foarte rar — și cu atît mai prețios — și mai prestigios decît „Oscarul" (pe care ea îl obținuse deja de trei ori), în măsura în care el nu fusese acordat mai înainte decît cîtorva „aleși" — și toți bărbați: Orson Welles, John Ford, William Whyler și James Cagney. Cu toată colecția de premii cîștigate de-a lungul anilor pe cîmpul de bătălie al filmului, timp de aproape o ju-

mătate de veac, Bette nu-şi poate stăpîni emoţia la primirea acestui nou şi preţios trofeu, atribuit ca o încoronare a întregii sale cariere.

Londra, 1946: Sir Laurence Olivier primeşte din mîna colegului său american (dar de origine engleză) Ray Milland şi a producătorului Hal B. Wallis premiul „Oscar" special pentru „desăvîrşita sa realizare" ca actor, producător şi regizor în transpunerea pe ecran a piesei HENRIC AL V-LEA de Shakespeare. Olivier tocmai turna HAMLET în studiourile Denham.

MOMENTE DE HAZ... INVOLUNTAR Şi micile incidente, vesele pentru spectatori, dar adesea penibile pentru eroii lor, contribuie şi ele cu nota lor de umor la reuşita unui festival. Asemenea momente sînt numeroase şi constituie întotdeauna un savuros subiect de comentat pentru public şi reporteri, mai ales cînd protagoniştii sînt vedete din cele mai populare. Ne-am oprit asupra a trei din ele, alese la întîmplare:

Moscova 1963: Cu mulţi ani în urmă, la unul din festivalurile de la Moscova, participanţilor li s-a oferit privilegiul unui spectacol surpriză. Eroine: două dive internaţionale: Elisabeth Taylor şi Gina Lollobrigida. În seara inaugurală, la spectacolul de gală, „Liz" şi Gina au constatat cu stupoare că poartă acelaşi model de rochie, confecţionat din acelaşi material. Fiecare dintre ele era convinsă că „modelul exclusiv" creat de Dior este un unicat. Incidentul, mai grav decît am putea bănui noi, muritorii de rînd, ar fi putut căpăta proporţiile unui veritabil scandal (aşa cum au relatat de altfel cu lux de amănunte reporterii martori ai dramei). Din fericire, după trezirea din şocul suferit, cele două zeiţe şi-au surîs şi s-au îmbrăţişat (de ochii lumii!).

Cannes, 1956: La unul din festivalurile anilor '50, Diana Dors, „bomba atomică britanică" convocase la un fel de conferinţă de presă un batalion de ziarişti şi reporteri. Originală, dar imprudentă, vedeta îi convocase seara, în parcul hotelului, în preajma unei piscine. Un reporter mai avid de prim-planuri avansă mai mult decît se cuvenea, obligînd pe actriţă la un „marche-arrière" care o făcu să alunece pe bordura piscinei şi, pierzîndu-şi echilibrul, să facă pe neaşteptate o baie în toată regula (antrenînd în căderea ei şi pe alţi partici-

panţi la conferinţă). A fost o scenă de comedie demnă de Mack Sennett, la care singurii care n-au rîs au fost cei care au intrat la apă...

Veneţia, 1960: Un vechi conflict între Walter Chiari şi Renato Rascel crease între cei doi o animozitate ce avea să le dăuneze mult în domeniul popularităţii. Întîlnindu-se cîndva la un festival la Veneţia, celebrii comici s-au grăbit să spargă zidul ostilităţii. Însă graba lor de a-şi atribui fiecare iniţiativa reconcilierii prin gesturi demonstrative a stîrnit ilaritate printre spectatorii unui asemenea număr comic neanunţat.

MESAGERI AI FILMULUI ROMÂNESC Din albumul de amintiri am reţinut şi cîteva instantanee reprezentînd cineaşti şi actori români surprinşi în cîteva momente memorabile din cariera lor, momente ce se înscriu în însăşi istoria festivalurilor. *Cannes*, Praga, Karlovy Vary, San Francisco, Oberhausen, Edinburg, Trieste, Mar del Plata, Milano, Moscova (şi cred că am omis încă multe festivaluri) — iată tot atîtea etape şi premii, marcînd glorioasa carieră a unui cineast ca Ion Popescu-Gopo. În materie de trofee (pe care şi le contemplă cu legitimă satisfacţie), regizorul nostru bate cu siguranţă recordul. Două mo-

mente memorabile în existenţa sa artistică rămîn: întîlnirea lui cu decanul animaţiei mondiale Walt Disney, la Hollywood în 1962, şi participarea lui ca preşedinte al juriului la Festivalul Internaţional de Animaţie de la Mamaia în 1966.

Moscova, 1969: Irina Petrescu îşi aminteşte cu gratitudine de

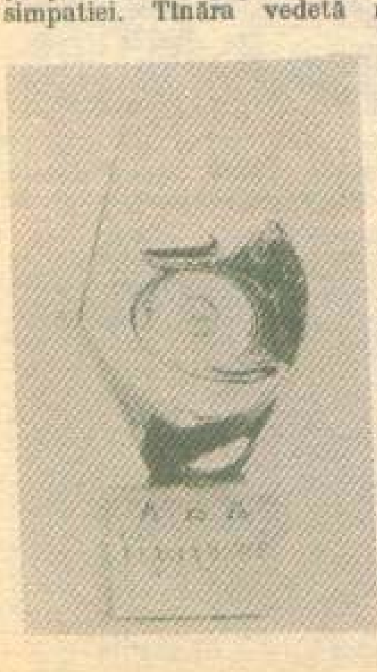
Festivalurile şi lumea lor

premiul pentru „cea mai bună interpretare feminină" a anului obţinut aci. Sensibilitatea şi inteligenţa cu care actriţa română şi-a compus personajul din filmul RĂUTĂCIOSUL ADOLESCENT (regia: Gh. Vitanidis) au fost apreciate cum se cuvine într-o competiţie în care n-au lipsit marile creaţii.

Cannes, 1966: **Un moment de justificată bucurie pentru delegaţia română participantă la festival. regizorul Mircea Mureşan primeşte unul din cele şapte premii înscrise în palmares; premiul pentru „opera prima" acordat filmului său RASCOALA întîmpinat cu aplauze de public şi critică. Iată-l aci pe cineastul român în compania unora dintre personalităţile cinematografice prezente la acest festival.**

Buenos Aires, **1964: Flavia Buref participă la al VI-lea Festival internaţional al filmului din Argentina: Buenos-Aires 1964 unde i se atribuie premiul de aur „Ojo de la humanidad" (Ochiul umanităţii), considerat şi premiu al popularităţii şi simpatiei. Tînăra vedetă ro-**

mâncă e surprinsă aci într-o emisiune a TV argentiniene, angrenată într-o amuzantă conversaţie amicală cu actorul Amedeo Nazzari.

La Karlovy Vary, Silvia Popovcii înconjurată de colege din Uniunea Sovietică şi India.

Cannes, Veneţia, Moscova, Karlovy Vary, etc., festivaluri prestigioase unde cineaştii noştri au cunoscut bucuriile şi emoţiile dobîndirii unor preţioase trofee, dovezi de recunoaştere pe plan internaţional a înaltei lor calităţi profesionale. În acest fotomontaj un grup de regizori români, familiarizaţi cu atmosfera marilor festivaluri unde au fost adesea cîştigători: (de la stînga la dreapta): Andrei Blaier — premiat la Gottwaldov pentru **Dimineţile unui băiat cuminte** (1967), la Karlovy-Vary, Cannes şi Avellino (Italia), pentru **Sub cenuşa imperiului** (1975); Gh. Vitanidis — premiat la Gottwaldov şi Gijon (Spania), pentru **Gaudeamus igitur** (1966) şi la Moscova, pentru **Răutăciosul adolescent** (1969); Liviu Ciulei, deţinător al Marelui premiu la Cannes, al premiilor Uniatec (Milano) şi Pelicanul de aur (Mamaia), pentru **Pădurea spînzuraţilor** (1965) şi Elisabeta Bostan, cîştigătoare a numeroase premii şi distincţii la festivalurile internaţionale consacrate filmelor pentru copii

şi tineret (1964—1969), pentru „serialul" **Nălcă** (Cannes, Tours, La Plata, Gijon, Veneţia, Adelaide, Teheran), pentru **Veronica** (Moscova, Salzburg), **Tinereţe fără bătrîneţe** (Moscova, Teheran, La Plata).

Veneţia, Barcelona, Teheran, iată cîteva din festivalurile unde filmele de animaţie inspirate ale unui cineast ca Ion Truică, regizor, scenarist şi grafician

de prestigiu al studiourilor „Animafilm", au cucerit premii importante. Iată-l aci pe I.T. ca participant la festivalul filmului de animaţie de la Annency (1975), la una din vizionările de selecţie.

Documentar realizat de CONSTANTIN POPESCU

Reproduceri de LIVIU MĂNECAN ■

În spatele ușilor închise

Căpitanul de marină Basil Hall **este autorul unei lucrări** *Scene de bord și de uscat* **care relatează, pe lîngă o serie de întîmplări din toate colțurile lumii, și împrejurările în care acest marinar englez a reușit să obțină o audiență la Napoleon, aflat la data acelei vizite (în 1817) de doi ani în insula Sfînta Elena. Insistența ofițerului, pe de o parte, iar pe de altă parte generozitatea Împăratului (care avea să spună, după un timp „mor înainte de vreme, asasinat de oligarhia engleză, și de călăul tocmit de ea. Poporul englez nu va întîrzia să mă răzbune.") au făcut ca, pînă la urmă, această întîlnire să aibă loc. Dar nu atît schimbul de cuvinte dintre cei doi stîrnește interesul autorului — și, implicit, cititorului (discuția fiind destul de scurtă și mai degrabă convențională, purtîndu-se, după spusele marinarului, doar în jurul unor vagi amintiri ale Împăratului cu privire la tatăl celui pe care-l primise și al impresiilor pe care i le-au lăsat navigatorului britanic mările orientale) —, cît modul și circumstanțele în care s-a decis primirea lui Basil Hall, prezentarea lor oferind o seamă de sugestii privind viața pe insula Sfînta Elena, locul unde și-a trăit ultimii ani de viață una din marile personalități ale istoriei universale.**

Basil Hall l-a privit cu multă prețuire, înțelegere și simpatie pe marele deportat, numai gîndul întîlnirii cu acesta fiindu-i dătător de mari emoții. De fapt, în afara capitolului pe care îl închină celor cîteva zile de ședere în Sf. Elena, el amintește și într-un alt loc despre sentimentul trăit în anticamera Împăratului, așezînd acele clipe printre experiențele de maximă tensiune a trăirii din întreaga sa viață.

Iată, în continuare, cele mai interesante și mai realizate artistic părți ale textului dedicat de un englez loial atmosferei și spațiului din imensitatea oceanului unde un ilustru francez trudea, mereu neostenit, dictînd ore în șir, întru deplina cristalizare și consolidare — prin scris, de această dată — a gloriei sale fără egal.

Cum se obținea o audiență la NAPOLEON

„M-am surprins deseori pradă unui fel de agitație secretă, apărută în momentul vreunei descoperiri sau cînd sînt pe cale să văd în realitate ceva de care ochii spiritului s-au ocupat de mult și a cărui înfățișare mi-a tot apărut în imaginație. În astfel de situații ciudate mă trezesc mereu pe jumătate speriat ca nu cumva cine știe ce accident să devină obstacol de netrecut în calea atingerii unei atît de fierbinți și îndelungate dorinți: mi se pare atunci că o putere magică intervine pentru a îndepărta obiectul atît de drag. Îmi amintesc, îndeosebi, trei ocazii în care un presetiment de asemenea natură mi-a chinuit pînă la epuizare timpul de dinaintea evenimentului.

Prima dintre acestea a fost în anticamera lui Bonaparte, atunci cînd mi s-a spus că în două-trei minute împăratul Napoleon îmi va acorda audiență; simt și acum, cu putere, groaznica senzație avută. Așteptînd în acel apartament, trăgînd cu urechea la scîrțîitul pantofilor puternicului monarh, mi-am ținut resirația pînă cînd am fost gata să mă sufoc, și am tremurat de spaimă ca nu cumva un element neprevăzut să se interpună între mine și vederea celui care era de atîta timp cel mai cunoscut dintre oamenii lumii.

Am fost mai puțin fericit a doua oară cînd m-am aflat sub influența unei emoții asemănătoare. Am avut întotdeauna via dorință de a-l vedea pe lord Byron și de a mă întîlni

cu el; fiind bolnav de friguri, la Veneția, în 1818, îi cerui și primii binevoitoarele sale servicii. Dar, chiar și după ce am avut numeroase și strînse relații prin scrisori și mesaje, mă bîntuia presentimentul că nu voi putea fi atît de norocos încît să-l văd pe nobilul poet. O dată, i-am auzit vocea într-un apartament vecin, dar mi-era mult prea rău pentru a-l primi în cameră sau măcar pentru a ridica privirea. Am fost terorizat de gîndul că, atunci cînd îl voi întîlni, voi fi decepționat, iar viitorul mi-a verificat această senzație.

Cea de-a treia neliniște de același gen mi-a fost cauzată de cascada Niagara. Îmi amintesc perfect că am fost tulburat de o senzație cel puțin bizară. Aveam o idee, desigur foarte vagă și care mi-a trecut prin minte în cea mai fugitivă formă posibilă — ideea că nu voi trăi atît încît să văd cascada, deși nu mai aveam pînă la ea decît vreo zece minute de drum. În spaima care m-a cuprins și pentru a mă asigura că o voi vedea, totuși, îmi dorii o boală care să-mi lungească gîtul să mi-l poarte departe, dincolo de portiera trăsurii, atunci cînd vom trece pe culmea malului povîrnit care domină fluviul în aval de marea cădere de apă.

Am fost însărcinat să-l însoțesc, cu vasul „Lyra" pe lordul Amherst în China. Ambasada părăsi Cantonul în ianuarie 1817, iar „Lyra" fu trimisă la Calcutta cu mesaje pentru guvernatorul general. De acolo am plecat la Madras și, după ce am înconjurat Capul Bunei Speranțe, am aruncat ancora la Sfînta Elena, pe 11 august.

Desigur, nimic nu putea, în această insulă, să ne atragă mai puternic atenția decît extraordinarul său locuitor, Napoleon Bonaparte. De mai multe săptămîni, posibilitatea de a-l vedea ne-a absorbit tuturor gîndurile. Anumite prejudecăți, anumite prevenții pe care le-am fi putut avea în legătură cu caracterul său, orice alt sentiment pălea în fața dorinței de a vedea un om ce a exercitat o influență cu totul aparte asupra destinelor lumii. Marele interes pe care ni l-a stîrnit o călătorie lungă și satisfacția de a fi fost primii care să studieze națiuni necunoscute pînă atunci nu însemnau nimic în comparație cu sentimentul care a făcut să ne bată mai tare inimile cînd simțirăm că eram așa de aproape de un om ca Napoleon. Chiar și cei care, prin natura îndatoririlor de la bord, nu aveau nici o șansă de a-l vedea, trăiau din plin febra momentului; chiar cei mai reci, mai indiferenți se arătau emoționați. Ce să mai spunem de aceia care, ca mine, puteau să se legene în speranța unei audiențe?

Întrucît îl cunoscusem personal pe guvernator și pe cei din familia sa, care m-au invitat să vin și să locuiesc la Plantation-House, mă fericeam ca făcînd parte, în mod cert, dintre cei favorizați de soartă. Cu atît mai dezamăgit am fost aflînd de neînțelegerea existentă între guvernator și fostul împărat. Dar cel dintîi făcu tot ce se putea pentru mine, scriindu-i căpitanului Blakeney, ofițerul aflat în acel moment la Longwood, și spunîndu-i că veneam din mările orientale și doream să-l văd pe generalul Bonaparte, rugîndu-l să-i facă dorința mea cunoscută într-un mod care să-mi fie cît mai favorabil.

În acea seară nu sosi niciun răspuns, și nu închisei ochii toată noaptea. Un refuz net ar fi avut, probabil, un cu totul alt efect: m-aș fi resemnat; dar această incertitudine mi-o explic abia astăzi, cînd mă gîndesc la regretul care m-ar fi cuprins dacă n-aș fi reușit să-l văd pe cel mai de seamă om al secolului său.

Dimineața n-a fost mai puțin agitată pentru mine decît noaptea. După micul dejun, mi-a sosit și un răspuns de la Longwood. Căpitanul Blakeney îmi spunea că numele meu n-a fost rostit în fața lui Bonaparte și nici dorința mea de a-l saluta; dar era puțin probabil că l-ar fi interesat. Căpitanul adăuga că ar trebui să vin eu însumi la Longwood, deoarece Bonaparte ar putea să mă primească la o dată pe care aș afla-o acolo. Așa că m-am suit imediat pe cal, împreună cu doi dintre pasagerii mei, de pe „Lyra", care mă însoțeau.

Am fost primiți la marginea Longwood-ului de doctorul O'Meara și de căpitanul Blakeney, dar nu ni se dădu nici o speranță. Bonaparte, îmi spuseră ei cu regret, n-avea dispoziția de a primi pe cineva; ei nici nu-mi pronunțaseră numele și, după toate aparențele, nici nu-și puneau problema s-o facă. Era, într-adevăr, păcat — mai spuseră acești domni — că nu venisem cîteva minute mai devreme, deoarece împăratul se plimbase un sfert de oră prin grădină și am fi putut avea cel puțin satisfacția de a-l zări. Pentru noi, o supărare în plus.

Am auzit adesea că o curiozitate așa de vie ca a mea este luată drept nebunie și am cunoscut indivizi care pretind că n-ar fi făcut un pas în plus pe stradă pentru a-l vedea pe Napoleon. N-am avut niciodată pic de simpatie pentru astfel de oameni și, cu riscul de a trece în ochii lor drept frivol, țin să spun sus și tare că niciunele dintre demersurile pe care le-am făcut vreodată nu mi-au fost mai bine răsplătite ca acelea care m-au adus, un singur moment, în prezența unui mare om; și asta este cu atît mai adevărat în cazul lui Bonaparte.

După un timp, ne-am îndreptat spre locuința contelui Bertrand, la poalele colinei pe a cărei margine estică era situată reședința ex-împăratului. Între cele două case am admirat o grădină frumoasă și înflorită, traversată de alei cu nisip și înconjurată de un gard mărunt. Cîțiva arbori, despre care ai fi putut crede că au căzut din întîmplare în acest deșert, deosebeau priveliștea de arida și trista singurătate ce domniseră pretutindeni înainte. Contesa Bertrand ne-a primit în mijlocul familiei, într-un apartament scund, strîmt și care — evident, puțin confortabil — devenise încă și mai incomod datorită unor reparații ce se făceau într-o altă parte a casei, de unde se transportaseră mobilele; tot felul de sofale, paturi și mese erau îngrămădite unele peste altele. Buna doamnă Bertrand părea să sufere și de o cumplită durere de dinți. Timpul era rece

și un foc anemic încerca să mai încălzească odaia; un copil mic scîncea în brațele mamei sale; pe scurt, domnea acolo un aer de tristețe și de dezordine, a cărei vedere îți făcea rău. Cu toate acestea, persoana cea mai interesantă părea și cea mai puțin afectată de spectacol; ea ne-a primit cu un surîs încîntător de bun venit și a scurtat cît s-a putut plicticoasa ceremonie a scuzelor. Niște puștani drăguți, auzind voci străine, apărură și săriră veseli în jurul nostru, ignorînd, bieții copii, sărăcia care apăsa vizibil asupra părinților lor. Contesa îmi păru o femeie foarte frumoasă. Dar ceea ce era cel mai plăcut pentru noi, vorbea foarte bine englezește și ne captivă de-a dreptul prin interesul cu care asculta tot cea aveam pe inimă. Contele Bertrand se arătă, la rîndu-i, extrem de binevoitor; dar nu avea vivacitatea soției și părea tare trist din pricina situației în care se găsea. Ne-a vorbit pe larg despre tot ce a avut de suferit în captivitate și mai ales despre aerul nesănătos de pe Sfînta Elena.

După o jumătate de ceas de conversație, contele Bertrand ne spuse că era posibil ca Împăratul să ne primească, și că, pentru orice eventualitate, va merge să-l întîlnească și îi va face cunoscută dorința noastră, după care va reveni cît mai repede pentru a ne face cunoscut rezultatul intervenției sale. Timpul dintre plecarea și sosirea sa se scurse într-o stare de incredibilă anxietate. La fiecare zgomot gîndeam că am auzit pașii marelui mareșal și ne ridicam în speranța că vom fi invitați să-l urmăm. Doamna Bertrand ne liniștea pe fiecare în parte, participînd însă, vizibil, la nerăbdarea noastră. În sfîrșit, după o a doua jumătate de oră, ușa se deschise; dar, în locul marelui mareșal intră un servitor care ne spuse din partea acestuia că Împăratul, revenind de la plimbare, și-a lepădat redingota și s-a întins pe sofa; într-un cuvînt, nu dorea să primească nici un fel de vizită.

Aici se sfîrșeau toate speranțele noastre și ne ridicarăm spre a ne lua rămas bun cu un amestec de mult regret, un pic de ciudă împotriva lui Napoleon și poate și un dram de nemulțumire pentru că dădusem atîta importanță acestei chestiuni.

Ne urcaserăm pe cai, eram deja la un sfert de milă de Longwood, cînd ne amintirăm că nu l-am vizitat pe doctorul O'Meara. Știind că doctorul e la curent cu toate obiceiurile și cu toanele lui Napoleon, ne întoarserăm și îl găsirăm la poartă. Nu ne dădu nici el vreo speranță și eram gata să plecăm cînd o subită inspirație mă făcu să-i spun că regretăm că nu-l putusem vedea pe Împăratul căruia aș fi dorit să-i vorbesc despre școala militară de la Brienne, unde tatăl meu, sir James Hall, a învățat cîțiva ani, cam în același timp cu el. Doctorul O'Meara răspunse că asta schimbă cu totul datele problemei, căci Bonaparte era foarte interesat de tot ceea ce i-ar fi putut aminti de Brienne. „E foarte probabil — adăugă el — ca împăratul să vă primească atunci cînd va afla mai bine cine sînteți. El a pus deja cîteva întrebări privind călătoria vaporului *Lyra*, dar n-a părut să-l intereseze într-atît încît să vrea să vă vadă numai pentru asemenea lucru. Un motiv suplimentar poate să-l decidă în acordarea unei audiențe; din păcate, ora lui obișnuită de primire a trecut de mult, așa că vă sfătuiesc să plecați în această seară, promițîndu-vă că voi căuta ocazia de a-i vorbi despre voi și, dacă voi reuși, de a-l preveni despre asta pe guvernator, prin telegraf".

Cu această slabă speranță, părăsirăm Longwood; tovarășii mei se îndreptară direct spre James-Town, iar eu spre Plantation-House.

Am fost foarte surprins, a doua zi de dimineață, din pricină că n-am primit niciun mesaj telegrafic, fie el favorabil sau nu; îmi țineam calul la ușă, înșeuat, cu frîul pus și gata să plec la primul semn. La unu după amiază aflai că venise, de o oră, un mesaj la Plantation-House, spunînd că generalul Bonaparte vrea să-l vadă pe căpitanul Hall peste două ore. Omul de la telegraf, necunoscîndu-mă, crezu că era normal să mă aflu la James-Town și transmisese mesajul la fort, aproape de locul de ancorare.

Aveam însă tot timpul să ajung, chiar cu riscul de a-mi frînge gîtul, și găsii la poarta Longwood-ului pe cei doi pasageri care recepționaseră și ei semnalul. Contesa Bertrand participă din plin la bucuria noastră. Apartamentul său era ceva mai aranjat, durerea de dinți îi dispăruse și ne surîse tot timpul.

Contele Bertrand ne spuse că Împăratul dorea ca eu să-i fiu prezentat primul și singur, apoi ceilalți doi tovarăși împreună. Cum aflasem de intoleranța sa față de cei care nu cunoșteau decît aproximativ franceza, îl rugai pe marele mareșal să stea cu mine, pentru a putea să-mi vină în ajutor dacă m-aș fi împotmolit. Marele mareșal mă liniști, spunîndu-mi că era greu de presupus ca Împăratul să se enerveze în aceste condiții, cu atît mai mult cu cît era extrem de calm și mereu gata să scuze pe cei cărora le acorda audiență. Mă introduse într-o anticameră unde așteptai circa 10 minute, pînă cînd un servitor mă anunță că Maiestatea Sa Împăratul era gata să mă primească.

Am pornit a doua zi și am ajuns în Anglia la jumătatea lui octombrie, după o absență de douăzeci de luni. Într-un atît de scurt interval, am traversat în jur de paisprezece mii de locuri, făcînd, adică, de aproape două ori înconjurul globului; am vizitat o mare parte din coastele Chinei, mai multe insule din arhipelag oriental și din mările Japoniei, multe dintre principalele localități de pe continent și din insulele Indiei, am ocolit de două ori Capul Bunei Speranțe și l-am văzut pe Napoleon!

Prezentare și traducere de **DAN MUCENIC** ■

(după Basil Hall — *Scènes du bord et de la terra ferme*, Paris, Hachette, 1883).

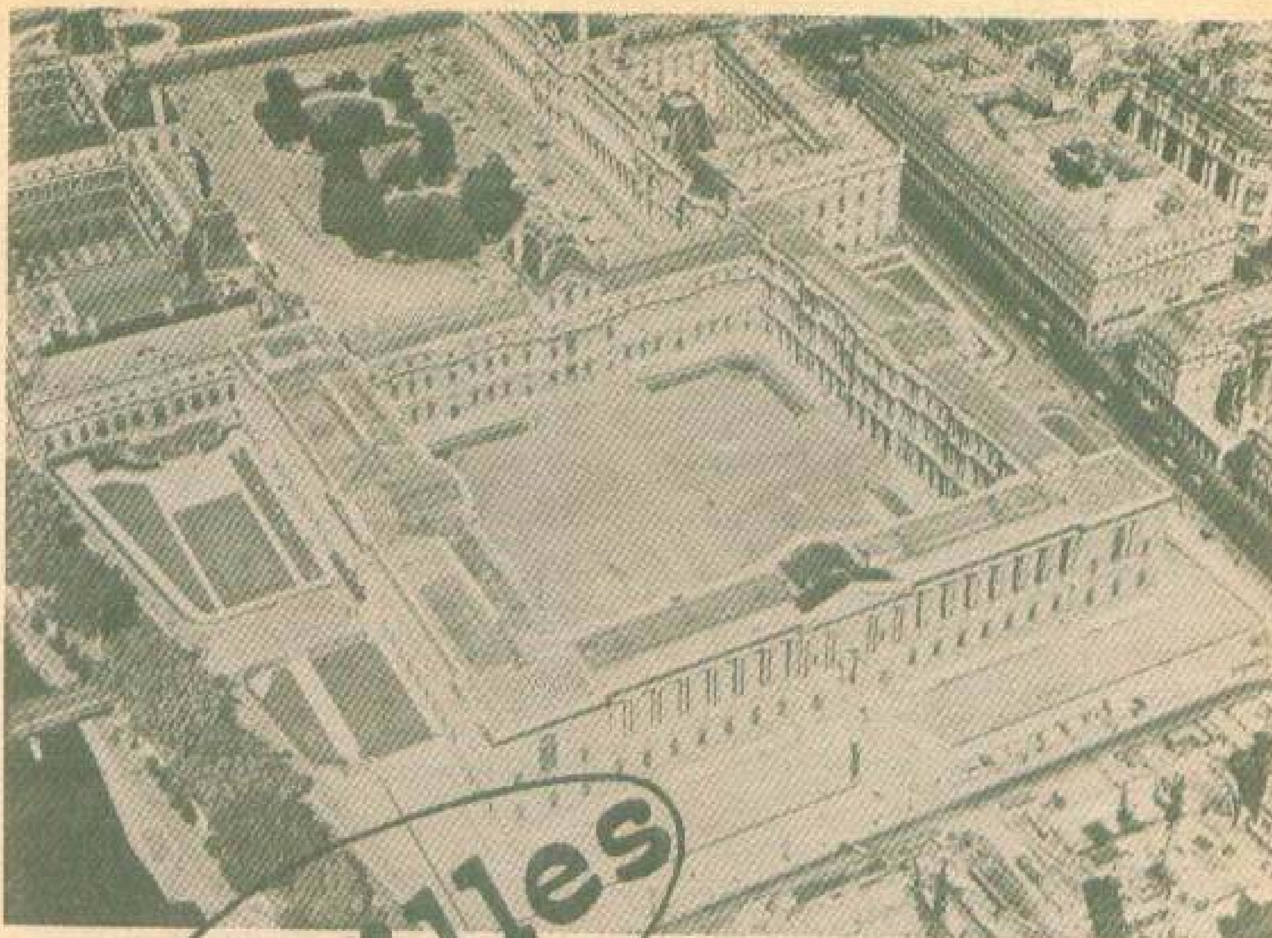
Prin mari muzee ale lumii

Apropape toate marile palate de odinioară ale Europei au devenit astăzi muzee, deschise larg publicului de pretutindeni — într-un proces amplu de democratizare a culturii, care se face tot mai mult simțit astăzi în lume. Este un proces mai mult decît necesar dacă omenirea dorește să-și dovedească — și pe această cale — că valorile perene, universale aparțin cu adevărat întregii umanități; căci, în cadrul diversității de popoare, ceva unește inextricabil specia umană ca ființă unică, singura dăruită cu disponibilități creatoare.

Între valorile create de om de-a lungul mileniilor, cele artistice — adică bazate pe frumos și imaginație — par a defini la modul cel mai subtil și durabil specificitatea, identitatea și permanența omului pe Planetă, evoluția sa mereu ascendentă și miraculoasă prin univers.

M-am oprit asupra acestor monumente — expresii concentrate ale creației umane pe pămîntul Europei — pentru că, dincolo de tezaurul artistic pur pe care-l adăpostesc, constituie totodată momente de referință în istoria continentului, ca și în arhitectura monumentală a diferitelor epoci și spații. Tocmai caracterul de sinteză complexă pe care-l au aceste palate-muzeu — și cîte altele — îmi pare a fi capabil să suscite interesul celor care vor să știe că, dincolo de colecțiile de artă ca atare, stau monumentele unice de arhitectură, cu istoria lor nu mai puțin interesantă: după cum în spatele lor stă istoria însăși, căci luminații suverani angajați în construirea lor (și la constituirea colecțiilor) le-au aureolat cu importante, uneori decisive acte politice, de mare rezonanță în evoluția continentului.

CONSTANTIN CHIFANE-DRĂGUȘANI ■

Versailles

Un complex arhitectural unic

Mă aflam la Paris de vreo zece zile și treburile mă luaseră așa de repede încît numai propunerea stăruitoare a unui prieten m-a determinat să-mi consacru o după amiază de mai însorit (și înflorit) pentru a face o preumblare prin grădinile celui mai celebru palat al Europei.

Cel mai celebru, căci însăși Maria Theresa și Petru cel Mare l-au luat drept model ca să-și construiască propriile reședințe imperiale; cu gîndul — neascuns — de a-l întrece, ceea ce însă n-au reușit; dar de la ei ne-au rămas faimoasele (și frumoasele) Schönbrunn și, respectiv Petrodvorețul Petersburgului de odinioară.

Din gara St. Lazare trenul ne duce în mai puțin de o jumătate de ceas direct în Place d'Armes din fața grilajului în fier forjat artistic al palatului Versailles. În acest timp prietenul meu îmi amintește cîteva elemente și momente ale istoriei orașului și palatului; așa aflu că la moartea lui Louis al XIV-lea localitatea număra 30.000 locuitori iar palatul avea deja înfățișarea și configurația foarte apropiată de ceea ce putem noi vizita astăzi. Mai aflu că aici a fost declanșată Revoluția franceză de la 1789, că în anul 1870 la Versailles prusacii își instalează cartierul general, imperiul german fiind proclamat în faimoasa Galerie des glaces. Un an mai tîrziu, guvernul francez se instalează la Versailles pentru a rezista comunarzilor, iar în 1875 tot aici se instituia cea de-a treia Republică franceză. În sfîrșit, amicul Henri îmi reamintește un fapt cunoscut de toată lumea și anume că la Versailles în anul 1919 Omenirea s-a întrunit pentru a face prima pace mondială. Înarmat cu aceste informații — sumare și fugare, dar semnificative pentru istoria bogată a palatului — pătrund cu emoție în curtea de marmoră, trecînd pe

lingă statuia ecvestră a celui care contribuise cel mai mult la înfățișarea actuală a palatului și la prestigiul istoric, arhitectural și politic al Versailles-ului, Regele Soare însuși.

Cum s-a născut și în ce constă acest complex arhitectural unic, cu celebrele sale grădini în care pot pătrunde vara deodată 40.000 de oameni, fără a stingheri totuși cituși de puțin unul pe altul? Cunoscut sub acest nume încă din 1038, Versailles devine mai întîi o așezare rurală, trecută apoi, peste vreo 4 secole, prin focul și sabia „războiului de o sută de ani", pentru ca în secolul al XVI-lea să devină domeniul nobiliar al familiei florentine Gondi; aceasta construiește pe ruinele unei fortărețe medievale un castel, unde regele Louis al XIII-lea obișnuia să vină la vînătoare. În anul 1624 regele însuși hotărește reconstruirea și lărgirea castelului, cumpărînd dealtfel de la familia Gondi, cîțiva ani mai tîrziu, întregul domeniu. Cu tot efortul monarhului, la mijlocul secolului Versailles rămînea un simplu castel cu puține case în juru-i. Amploarea și strălucirea palatului de mai tîrziu aveau să vină abia sub Louis al XIV-lea, care transformă definitiv Versailles-ul în reședința sa oficială, mutînd aici cele mai importante funcții și instituții imperiale și de stat.

Astfel, începînd cu 1661, după instalarea pe tronul Franței a Regelui Soare, palatul și zona înconjurătoare încep a se metamorfoza în marele Versailles de astăzi. Crearea grădinilor este încredințată lui André Le Notre, care imaginează aranjamente florale și o arhitectură peisageră de mare rafinament artistic și natural, combinate cu elemente de artă decorativă și sculpturală precum și splendide bazine cu apă din care țîșnesc fîntîni arteziene concepute într-o armonie perfectă cu natura înconjurătoare. Vrînd inițial să facă „tabula rasa" din vechiul palat, Regele Soare se răsgîndește pe parcurs, și din acel moment se putea vorbi de un „Chateau Vieux" și de un „Chateau Neuf".

Se înțelege că acesta din urmă îl va reprezenta perfect pe cel care s-a autointitulat încă din tinerețe — cu emfază dar în cuvinte admirabile — „Roi Soleil". Soarele, (deci monarhul) în concepția lui „est le plus noble de tous, et qui, par la qualité d'unique, par l'éclat qu'il environne, par la lumière qu'il communique aux autres astres qui lui composent comme une espèce de cour, par le partage égalet juste qu'il fait de cette même lumiere, a tous les climats du monde, par le bien qu'il fait en tous lieux, produisant sans cesse et de tous cotés la vie, la joie et l'action, par son mouvement sans relâche où il parait neanmoins toujours tranquille, par cette course constante et invariable dont il ne s'écarte et ne se détourne jamais, est assurément la plus vive et la plus belle image du monarque". După 20 de ani de amenajări, construcții valorificări ale vechilor palate și lărgiri de spații pe verticală și orizontală, Louis al XIV-lea hotărăște, în anul 1682, mutarea definitivă a curții la Versailles și toți urmașii îi vor continua voința timp de peste un secol, pînă la Revoluția franceză.

Apartamentele regale primesc o iconografie inspirată din mitul lui Apollon, încăperile fiind consacrate divinităților Olimpului care au dat numele planetelor Marte, Jupiter, Saturn, Venus, toate încadrînd Soarele care „s-a nimerit" să fie reprezentat tocmai în camera regelui... Ceea ce fusese Le Notre pentru grădinile palatului devin acum nu mai puțin celebrii Mansart și Le Brun; acesta din urmă decorează interioarele, în special Marea Galerie, imaginînd un adevărat poem epic gloriei regelui. Cu toate amenajările și extinderile realizate, cu toată arta din mobilier și de pe pereți, precum și cea din decorațiunile interioare, Regele Soare nu-și poate realiza „le grand projet", adică renunțarea la vechiul palat și înlocuirea sa cu o construcție care să se armonizeze perfect cu noul palat. Regele moare în 1715 — după ce aproape întreaga sa viață fusese rege — și această misiune revine deci succesorilor. Astfel Louis al XV-lea, respectînd în cea mai mare parte voința predecesorului său, aduce noi elemente arhitecturale și artistice palatului, între care Salonul lui Hercule și Opera regală constituie contribuții originale, exprimînd gustul rafinat, evoluat al regelui. Opera va fi inaugurată abia în anul 1770 și va rămîne pînă în zilele noastre o capodoperă arhitecturală a genului.

Marele Versailles nu va primi modificări esențiale nici sub Louis al XVI-lea, nici sub Bonaparte, cu toate că fiecare avea să-și pună — mai mult sau mai puțin — amprenta personalității și gustului personal, așa cum se va întîmpla cu remobilarea de către Napoleon a marelui Trianon. În anul 1837 Versailles devine muzeu național, ceea ce avea să fie considerat un mare act de cultură săvîrșit încă acum un veac și jumătate. Celelalte două „palate" — Marele și Micul Trianon — fără să aibă istoria bogată a Versailles-ului, după cum nu se pot bucura nici de strălucirea și monumentalitatea acestuia, constituie totuși bijuterii ale arhitecturii unei epoci în care se construia — se pare — mai mult pentru... posteritate.

Versailles este unic și fermecător pentru că aici imensitatea își dă mîna cu armonia, arta se îmbină cu natura, arhitectura se interferează cu celelalte arte, vastitatea se pierde în miniaturi; pentru omul contemporan, Versailles rămîne un punct de interes, depășind caracterul pur turistic: el este un loc de reconfortare sufletească, de înnobilare sprituală dar și de reflecție istorică și filozofică...

Kremlin

Sinteză a istoriei şi artei poporului rus

Cele mai multe oraşe din lume se disting prin cîteva trăsături cu totul aparte, individualizîndu-le, pînă la confundarea cu aceste elemente specifice. Nu cred că pentru Moscova există un alt reper mai sugestiv, mai caracteristic, mai atrăgător decît Kremlinul, această adevărată sinteză a istoriei şi artei monumentale ruse din ultimele secole. Este explicabilă, aşadar, dorinţa oricărui călător ajuns la Moscova de-a pune pe primul plan al şederii sale aici, vizitarea Kremlinului. Dacă avionul s-ar roti fie şi numai un minut deasupra Moscovei, sînt sigur că înainte de a se observa Universitatea Lomonosov sau hotelul Rossia, sau Complexul Lujniki, îţi apare în faţa ochilor doritori de spaţiu şi de imagini noi, Piaţa Roşie cu celebrul Kremlin.

Kremlinul este unul din puţinele mari palate ale lumii cu viaţă politică prelungită pînă în contemporaneitate. Aici îşi are sediul parlamentul sovietic aici au loc importante întruniri la nivel naţional şi internaţional.

Kremlinul privit sub aspect turistic atrage însă sute de mii de vizitatori, fiindcă el constituie unul dintre cele mai seducătoare muzee şi ansambluri arhitecturale ale continentului, prin eterogenitatea construcţiilor (palate mai vechi sau mai noi, vreo 3—4 catedrale, clădiri administrative şi amenajări auxiliare), amplasate într-o „dezordine" armonioasă în asimetria lor, diversitatea destinaţiilor acestora ca şi bogăţia exponatelor adăpostite în muzeele amenajate aici (Muzeul armelor, Sala caleştilor imperiale, colecţii nepreţuite de obiecte de artă laică şi bisericească, pînze şi sculpturi din toată lumea, trofee militare şi daruri primite de cneji şi ţari ruşi etc.

Situat pe colina Boroviţki, Kremlinul se întinde de la Piaţa Roşie pînă la malul rîului Moscova, integrînd în interiorul zidurilor

groase, străjuite de cele 12 turnuri (fiecare construit în alt stil și semnificînd altceva) un perimetru cu puternice rezonanțe istorice, culturale religioase și politice dar și cu originale realizări pe planul arhitecturii inspirate în mod evident din arta populară rusă. Așa cum se înfățișează astăzi Kremlinul datează din 1849 (restaurările și amenajările ulterioare nu au schimbat structura complexului), cînd arhitectul rus Thon a construit marele palat destinat reședinței țarului Nicolae I. Arhitectul a integrat noii reședințe trei palate preexistente care formau în secolele 15—17 reședința suveranilor Rusiei: Palatul de Aur, Palatul „a facetes" și palatul Terem. Dealtfel colina Borovițki a constituit reședința tradițională a marilor cneji și prinți ruși încă din secolul 14. Cronicile ne spun că unul dintre aceștia, Ivan Kalita, ar fi avut aici un palat modest construit din lemn, situat lîngă o biserică, datînd din 1330.

O epocă importantă pentru evoluția Kremlinului a fost aceea a lui Ivan al III-lea care înalță un nou zid flancat de turnurile care au stat la baza celor de astăzi; el reconstruiește catedrala și înalță mai multe palate în cărămidă și piatră albă. Creșterea importanței și puterii Moscovei în această epocă, obligațiile derivate din eticheta relațiilor cu marile puteri ale continentului, dorința de fast și de a lăsa impresia de lux și somptuozitate, impuneau o reședință pe măsură. Așa se face că edificarea palatului durează peste 20 de ani, din 1487 pînă în 1508. Cele mai multe din acele palate nu au putut rezista timpului iar despre unele nici măcar nu s-au păstrat documente și informații asupra înfățișării lor. Doar cele trei palate amintite vor fi mereu restaurate, completate și adaptate noilor gusturi în evoluție, fiind integrate succesiv în noile concepții arhitecturale și, firește, în ansamblul Kremlinului. Mai tîrziu, în a doua jumătate a secolului al 16-lea și în secolul următor, Ivan cel Groaznic și Boris Godunov — primii țari din familia Romanovilor — au distrus unele palate, au completat altele creînd în plus un sistem de galerii, pasaje, terase, scări, unind toate construcțiile importante ale marelui complex.

La mijlocul secolului al 18-lea arhitectul italian Rastrelli — cel folosit mai înainte și de Petru cel Mare pentru „împodobirea" arhitecturală a Petersburgului — înalță pentru țarina Ecaterina Petrovna „noul palat de iarnă în piatră al Kremlinului". Încercările arhitecților ruși Bajenov și Kozakov de a înălța un alt palat și mai somptuos pentru Ecaterina a II-a nu au putut fi înfăptuite, astfel încît palatul lui Rastrelli, renovat, avea să reziste pînă în 1838, cînd Thon, ajutat de alți arhitecți moscoviți, înalță și definitivează palatul într-un armonios și durabil ansamblu pentru țarul Nicolae I.

Imediat după Revoluție, însuși Lenin — care aprecia la adevărata valoare importanța istorică, artistică și arhitecturală a Kremlinului — s-a ocupat îndeaproape de restaurarea și valorificarea în folosul poporului a marelui palat.

Începînd din anii '60, Kremlinul este supus unor ample lucrări de restaurare, într-o concepție unitară, atotcuprinzătoare, urmărindu-se cu precădere readucerea la înfățișarea de odinioară a elementelor artistice din interiorul palatului, redîndu-i Kremlinului nu numai strălucirea și armonia de ansamblu, ci și acuratețea originară și semnificațiile atît de importante și specifice poporului rus. Tocmai prin această specificitate unică, Kremlinul se numără printre monumentele care au intrat pentru totdeauna în patrimoniul comun al umanității, bucurîndu-se cu adevărat de valoare universală.

„Entrada gratuita" la Prado...

Primul contact cu pămîntul Spaniei l-am avut în gara Irun, situată la cîtiva... zeci de metri de granița cu Franța; aici am schimbat și primii franci în valută spaniolă. Urcăm în primul tren de San Sebastian și la ora prînzului ne aflăm deja în primul oraș spaniol inclus în program. Știind că terorismul din țara bascilor este mai bine „reprezentat" în capitală, la Bilbao, am evitat acest oraș. Alesesem San Sebastian ca punct de referință pentru cea mai „răzvrătită" provincie spaniolă; o făcusem și pentru că Oceanul, la care visam de mult, se află aici mai aproape; dealtfel orașul este situat pe coasta Atlanticului, numit aici Marea Cantabrică.

A doua zi era sîmbătă. Ne îndreptăm direct spre Paseo del Prado pentru a fructifica o facilitate despre care aflasem nu mai știu de la cine, intrarea este liberă sîmbăta, informație confirmată și de un anunț pus pe zidul exterior, la intrarea principală a muzeului. Înăuntru ni se spune însă că „entrada gratuita" se referă numai la spanioli.

Muzeul Prado — ca și Luvru, British Museum sau Ermitaj — nu cunoaște liniște decît în zilele în care este închis. Este drept că în zilele (puține dealtfel) în care intrarea este liberă, forfota și chiar îmbulzeala sînt evitate de specialiști, în schimb ele constituie o dovadă evidentă a puterii de atracție exercitată de sălile muzeului asupra celor mai diverse categorii de oameni. În ziua aceea, în care străinii erau mult mai puțin numeroși, nu prea am auzit vorbindu-se alte limbi în afară de spaniolă și aceasta în special la standul organizat în holul mare de la parter, unde se vînd ghiduri ce pot costa și 30—40 dolari sau altele mai modeste (dar nu ca execuție tipografică), reproduceri, vederi, pliante de tot felul. La distanță de numai o săptămînă de la vizitarea Luvrului, iată-ne acum pășind în somptuosul palat

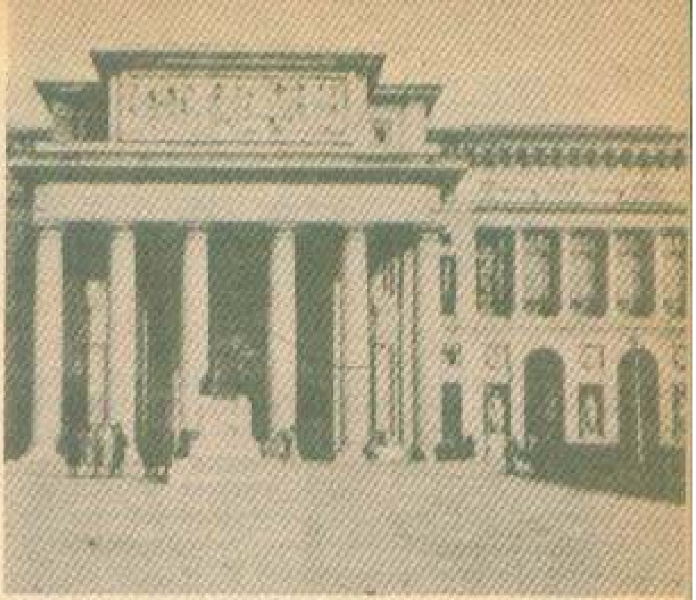
Prado, alt mare sanctuar al artei europene și al lumii.

Muzeul Prado, așa cum se poate vizita astăzi, inclusiv ca palat, are doar un secol de existență, dar originile colecției trebuie căutate în urmă cu peste cinci secole, în primele preocupări... estetice ale coroanei spaniole. Cel care a pus bazele celebrului Prado de astăzi este socotit Carol al cincilea — cunoscut la noi mai bine sub numele de Quintul — căci de la el încoace monarhii spanioli au început să manifeste un interes aparte (și chiar calificat) pentru cumpărarea unor tablouri valoroase ale celor mai cunoscuți maeștri ai timpurilor sau pentru achiziționarea unor întregi colecții de la alte familii regale sau nobiliare ale Europei. La moartea lui Carol Quintul colecția, numărînd aproximativ șase sute de piese, era pe punctul de a se destrăma, dar urmașul său, Filip al doilea, socotit un cunoscutător în materie, a salvat-o, adăugîndu-i încă alte lucrări aparținînd tînărului venețian Tizian sau școlii flamande. Și Filip al III-lea s-a preocupat de îmbogățirea colecției preluate de la tatăl său; incendiul din 1604 a distrus însă iremediabil o bună parte din tezaur.

Apoi, Filip al IV-lea, socotit și el mai mult decît un colecționar, sporește considerabil tezaurul existent, în care scop reține la curte pe Diego Velasquez. Este interesant că apogeul picturii atins în Spania acelei perioade avea loc în condițiile unui declin al puterii statului, iar în ceea ce privește literatura, apogeul acesteia avea să-i preceadă cu un secol Renașterii. La dispariția lui Filip al IV-lea, tezaurul de la curtea Madridului înregistra 1547 tablouri. Două incendii devastatoare, în 1671 și 1734, au împuținat pentru totdeauna bogata colecție lipsind-o de peste cinci sute de lucrări.

Eforturile și ambițiile de reintregire a ei au continuat însă cu tenacitate; a fost o coincidență fericită pentru evoluția ulterioară a colecției că Filip al V-lea îl „descoperă" pe Utrillo, în timp ce regele se afla împreună cu soția sa, Isabella de Farmezio, la Sevilla, unde trăia pictorul. Perechea regală i-a cumpărat pe loc 29 de pînze. Un alt geniu al picturii spaniole, Francesco de Goya, a devenit sub Carol al II-lea, pictor „de curte". În istoria zbuciumată, a imperiului, anul 1808 rămîne ca un moment de cea mai tristă amintire: furturile, incendiile, jafurile săvîrșite în condițiile social-politice favorizînd acest gen de fapte, au sărăcit la rîndul lor colecția; Napoleon însuși, invadînd Spania în acel an, a luat cu el 50 de tablouri (El Greco, Ribera, Velasquez, Zurbaran, Cano, Veronese, Raphael, etc.) Din fericire pentru celebritatea muzeului, acestea au fost cu mare dificultate restituite, deși cele prădate de generalii împăratului nu au mai revenit la Prado, fiind „lost for ever".

Secolele 19 și 20 nu au mai putut adăuga multe capodopere (nici măcar mari opere) muzeului, cu toate că achiziții s-au făcut în această perioadă. Se apreciază că achizițiile unor Antonello de Messina și Goya con-

stituie cele mai mari realizări pe acest plan ale secolului nostru.

Palatul în care este adăpostit Muzeul Prado nu este foarte vechi, însă aceasta nu înseamnă cituși de puțin că istoria sa nu este interesantă. Din punct de vedere arhitectural și urbanistic, Prado se înscrie în planurile mai vaste de modernizare și reamenajare a lui Paseo del Prado, de la sfîrșitul secolului XVIII, despre care Theophile Gautier scrie în a sa „Călătorie în Spania" că „este într-adevăr una din cele mai animate promenade din lume; este și una dintre cele mai superbe promenade.... din cauza afluenței uluitoare de oameni ce vin aici în fiecare seară... Muzeul din Madrid, pentru a cărui descriere ar fi nevoie de un întreg volum, este de o bogăție neasemuită, tablourile sînt foarte bine luminate iar arhitectura edificiului nu-i lipsită de stil, mai ales în interior. Fațada dinspre Prado nu prea atrăgătoare; dar, în general vorbind, construcția îi face cinste lui Villa Nueva care a făcut planul". Într-adevăr, pe atunci, Paseo del Prado era locul de ieșire la promenadă și de întîlniri prietenești pentru protipendada Madridului.

Început a fi pus în practică de arhitectul Ventura Rodriguez, proiectul lui Paseo del Prado se va finaliza de către Juan de la Villanueva, fiul marelui sculptor. Palatul muzeului era aproape terminat exact în anul 1808, anul ocupării Spaniei de către Napoleon. Trupele lui Bonaparte l-au transformat cu brutalitate în grajd pentru caii lor. Regelui Ferdinand al VII-lea îi revine meritul de a fi luat asupra sa misiunea reconstruirii palatului, după ce fusese lăsat în paragină, în urma evenimentelor din 1808 și de mai tîrziu. La 3 noiembrie 1818, muzeul este deschis iar un an mai tîrziu se editează primul catalog. În anul 1881, deci acum mai bine de un secol, se inventariau doar 512 piese, pentru ca în 1972 numărul lor să ajungă la trei mii (Este vorba numai de pînze celebre).

După ce în anul 1873 Isabella a II-a, una din fiicele lui Ferdinand, salvează colecția, disputată la moartea tatălui, muzeul este naționalizat și din „regal" devine ceea ce este astăzi „Muzeul național de pictură și sculptură".

Sămînța trădării n-a încolțit

Trădarea lui Alexandru Sturdza, căci trădare a fost, de bună seamă, gestul nebunesc al colonelului, continuă să se afle sub un abur de mister. Mai multe întrebări se îngrămădesc să capete răspuns și multele pagini care s-au scris despre acest caz nu le-au lămurit de fel. Poate nu este de prisos de a stărui asupra celor doi tovarăși de drum, înainte de a arăta împrejurările trecerii frontului la inamic. În vîrstă de 45 de ani, din numeroasele fotografii pe care le avem la îndemînă, ne privește un chip prelung, încadrat de o barbă neagră, tunsă îngrijit, cu o frunte înaltă, care accentuează privirea melancolică, întoarsă spre sine. Statura sa e mai degrabă a unui om scund, zgîrcit în mișcări și cumpănit în vorbă. „Întotdeauna cu o figură serioasă și privirea țintă, — ne spune un contemporan de-al său — vorbește liniștit, cugetînd la fiecare cuvînt, înainte de a-l pronunța." Rîdea rar și o fixitate morbidă aveau ochii care-l țintuiau pe interlocutor, vrînd, parcă, să-l supună puterii sale. Vorbea scurt, precis, milităreşte. Anii de școală cazonă și cei din academia de război, la care s-au adăugat alți zece petrecuți în armata germană, n-au trecut fără urme peste o ereditate marcată de tarele unei nebunii pe care, probabil, o moștenise de la tatăl său, fostul prim-ministru liberal. Despre acesta se povestesc felurite întîmplări ciudate cînd mintea sa intra, uneori, în eclipsă. Și asta în timpul în care deținea înalta demnitate în stat. Într-o seară de vară, bunăoară, ceru echipajului său să-l poarte spre Mitropolie, la o înviere părelnică. Anturajul se supuse și primul-ministru putu fi văzut gonind în faetonul său, purtînd lumînări aprinse, după o nălucă a minții sale șubrede. Dus la Viena, supus unor severe tratamente, nu mică fu mirarea medicilor cînd aflară că pacientul lor este șef de guvern: „Ferice de țara condusă de un nebun!" — îi scăpă unei somități vieneze. Dar să ne întoarcem la fiul său. La timpul respectiv moda loviturilor de stat nu coborîse sub gradul de colonel; plutonierii majori nu îndrăzneau ca acum, nici în cea mai adîncă intimitate a lor, să viseze așa ceva. Colonelul Sturdza a fost însă hrănit de o asemenea iluzie și logica pe care-și construise această ambiție nu e lipsită de coerență. Premizele erau false însă. Fermentul acestei aventuri nebunești avea să fie în afara sa. O astfel de ipoteză n-a fost avansată încă, minimalizîndu-se rolul pe care l-a jucat în actul trădării locotenentul Wachman, fiul fostului director al conservatorului din București.

Marcel Proust și oltenii

Se știe că Martha Bibescu, născută Lahovary, în Bucureștiul anului 1889, se va stabili definitiv la Paris prin căsătorie, timpurie, în 1905, cu prințul George Valentin Bibescu, descendent al domnitorului abdicat la 1848 și al lui Napoleon Bonaparte (mama sa, prințesa de Bauffremont, Henriette de Caraman-Chimay, era nepoata împăratului). George Bibescu era văr primar cu Ana-Elisabeta Brâncoveanu, directoarea revistei „La Renaissance Latine", și cu frații Anton și Emanuel Bibescu, prietenii apropiați ai lui Marcel Proust.

Prin această genealogie, și mai ales prin verii ei, Anton și Emanuel, Martha Bibescu are prilejul să-l cunoască pe marele romancier francez. S-au cunoscut prin anii 1904—1905, la o reuniune organizată de Anton și Emanuel Bibescu. Pe atunci, Martha nu știa că Proust face literatură. O a doua întîlnire, în 1911, are loc tot la un bal monden. A treia întîlnire se petrece în 1920. Cu cîteva luni înaintea morții lui Marcel Proust (survenită la 18 noiembrie 1922), Martha încearcă,

Cu zece ani mai tînăr decît colonelul său, el era opusul acestuia. Înalt, bine legat, prezență zgomotoasă și întreprindă, biografia sa era a unui aventurier. La izbucnirea războiului, în 1914, deci, era directorul unei bănci din Salonic, pe cînd colonelul Sturdza era atașatul militar al României la Berlin. N-avem dovezi că se cunoșteau de dinainte. Cînd Antanta hotărî internarea supușilor străini, Wachman a fost arestat și dus în Franța, la Marsilia, și ținut ostatec. După trei luni reuși să dovedească rezidența sa ca fiind în România și veni la București. În casa ministrului german în România, von dem Busche, pe care o frecventa deseori, ca și în sediul legației austro-ungare, condusă de contele Czernin, a făcut cunoștință și apoi l-a frecventat pe Sturdza. Se știe că cele două legații au fost, pe tot timpul neutralității noastre, puternice centrale de corupere a presei și a personalităților românești, de manipulare a opiniei publice. Se va fi născut aici planul de captare a colonelului Sturdza, persoană foarte influentă nu numai în armată, dar și în opinia publică românească? Între timp el devenise și ginerele marelui bărbat politic P.P. Carp, ale cărui opinii favorabile Puterilor Centrale erau hotărîte nu atît de un doctorat luat în Germania, cît de fobia sa pentru Rusia țaristă.

În sfîrșit, la intrarea României în război, Wachmann a fost mobilizat cu gradul de locotenent, în regimentul 10 Călărași și a luat parte la luptele din Dobrogea. Împrejurările prin care el a devenit adjutantul brigăzii conduse de Sturdza sînt cunoscute. E timpul să-l introducem în reconstituirea noastră pe un prețios martor ocular, baronul Valeriu Kapri. Dintr-o familie de armeni ardeleni, înnobilată de Curtea de la Viena, Kapri a luptat cu gradul de maior în cavaleria bicefalei împărății. Rănit în 1915 în Galiția, nerefăcut complet, a primit ordinul de a se prezenta la comandamentul diviziei I-a de cavalerie, care se afla cu frontul în fața armatei române din Vrancea. Aici a avut misiunea de a funcționa ca ofițer translator de limba română. „În această calitate — avea să scrie el după război — am avut prilejul de a fi martor ocular al unui episod care a interesat nu numai pe români și pe aliații Antantei, ci și pe adversarii acesteia. Este vorba de gestul aproape neînțeles și unic în felul său, executat de colonelul Alexandru Sturdza, în faza celor mai crîncene lupte". Lui avea să-i mărturisească, acesta din urmă, împrejurările dezertării. Trebuie să observăm de la bun început sentimentul mistic pe care-l încerca Sturdza, un soi de iluminare pe care i-ar fi adus-o o carte primită în dar la Viena de la scriitorul Hermann Bohr împreună cu îndemnul de a o citi de cinci ori „ca s-o poți înțelege". Sturdza nu numai că nu se jenează de a mărturisi recomandarea ce a însoțit darul, dar și adaugă cu sentimentul pios al recunoștinței: „Omul a avut dreptate, și-n momente grele citeam această carte, *care mi-a dat speranța de a salva țara mea.*" (s.n.) Sentimentul predestinării e însoțit de un sentiment al persecuției. Caracterul său suspicios, prepuelnic, comun tuturor tiranilor, chiar și celor nerealizați astfel, îl face pe Sturdza să vadă pe la comandamentele și popotele de ofițeri ai armatei române, agenți ai ohranei țariste îmbrăcați în uniforme românești, care n-aveau altă grijă decît să-i ridice lui Sturdza comanda diviziei: „Văzînd intențiunile rușilor, m-am hotărît să pun imediat în aplicare planul meu, căci mult

---

prin Anton Bibescu, să-l reintîlnească, dar, bolnav fiind, scriitorul n-o primește. Marcel Proust participă la marea durere pricinuită Marthei prin moartea unicei sale surori, Margareta, la 4 aprilie 1918, expediindu-i o scrisoare de consolare (durere transfigurată în *Timpul regăsit*, volumul doi). La cîțiva ani după moartea lui Proust, Martha Bibescu scrie, pornind de la scrisorile primite de la marele prozator (de către ea și de către verii ei) cartea „Au bal avec Marcel Proust"* apărută în colecția „Les Cahiers de Marcel Proust".

Frații Bibescu** s-au numărat, alături de Bertrand de Fénelon, printre cei mai apropiați prieteni ai marelui romancier. Emanuel Bibescu îl iniția pe Proust în arta gotică și-i argumenta valoarea catedralelor franceze, iar Anton Bibescu era drecretat de către scriitorul francez drept „cel mai inteligent dintre francezi".

Dintre numeroasele scrisori ale lui Proust către Martha, Anton și Emanuel Bibescu, ne vom opri asupra acelora care se referă la felul în care România, peisajul ei, se reflectă în conștiința scriitorului francez.

Se pare că, în urma relatărilor despre România făcută de frații Bibescu, și la sugestia stăruitoare a lui Anton de a părăsi, în scopuri curative, Parisul Proust dorea să viziteze localitățile oltenești Strehaia și Corcova. O scrisoare a lui către Anton (în vremea cînd acesta se afla la Corcova) e semnificativă în acest sens. „S-ar zice că vei rămîne poate toată iarna în România. Știi că eu, începînd din ianuarie, poate, nu voi fi lăsat să rămîn la Paris. Dacă vrei, vin să mă instalez în vecinătatea locului unde te afli, îmi aduc de lucru și, de nu mă apucă astma, voi putea petrece acolo luna februarie, martie, — dacă mai rămîi — aprilie, mai — de nu vor fi flori — în preajma ta, fără să te stingheresc, de vreme ce voi fi la o oarecare depărtare de tine, dar putînd, în fiecare zi în care ai prefera să mă vezi, să vin să po-

---

* Prima traducere românească a acestei lucrări o datorăm lui Tudor Ionescu și ea apare în 1976, la editura clujeană Dacia, în colecția „Restituiri".

** Anton și Emanuel Bibescu sînt fii prințului Alexandru Bibescu și ai Elenei Epureanu.

timp de pierdut nu era. Cu (locotenent) colonelul Crăiniceanu m-am înțeles în toate detaliile și eram amîndoi de aceeași părere. Chiar în seara aceleiași zile (în ajunul trecerii la inamic — n.n.) m-am dus la comandantul corpului 4 de armată, generalul Grigorescu Eremia și i-am expus situația tristă și disperată în care se afla țara noastră. Fără a trăda planul meu i-am spus: „— Domnule general, aici trebuie să se găsească un om capabil și energic (megalomania trădează nu numai defecte de caracter, dar și de judecată — n.n.), care să ia în mînă totul și să schimbe întreaga situație, înainte de a ne prăbuși." La acestea mi-a răspuns generalul: „— Cine s-ar gîndi la așa ceva, poate fi numai un nebun." După această convorbire, l-am părăsit eu, nebunul."

A doua zi, împreună cu adjutantul și ordonanța sa plecă cu trenul spre Adjudul Nou. Într-o haltă coborîră și porniră cu o sanie spre Racoza, unde se aflau în tranșee trupele regimentului 2 grăniceri, unitate de la comanda căreia colonelul fusese schimbat de cîteva zile. „Cînd a înserat, am trecut peste liniile noastre, însoțit de ordonanța care duce bagajul meu greu și jurnalul de operațiuni, plus 13.000 lei, banii mei proprii. După trecerea avanposturilor, am primit focuri din flancuri. În zăpăceală am pierdut ordonanța mea din ochi și dispărînd din zona de foc, am intrat într-o văgăună, unde m-am rătăcit și de locotenentul Wachmann. Mergeam acum singur și am intrat în Voloșcani prin spatele satului. Aici am dat peste un soldat german, m-am apropiat de el și i-am spus: „Te rog du-mă la comandantul garnizoanei". Soldatul mă întrebă: „Sub ce nume și grad să vă anunț?" „Nu te importă nimic!" i-am răspuns. „Atunci, domnule căpitan, eu trebuie să vă leg ochii" — îmi spune soldatul. „Fă-ți datoria, însă lasă-mi atîta vedere liberă, ca să pot vedea în mers drumul". El m-a condus și după un timp scurt, mi-a luat batista de la ochi. Înaintea mea se afla un sublocotenent german, care îmi spuse: „Domnule colonel, dumneavoastră sînteți de mult timp așteptat." „Cum?" îl întreb eu mirat. „Adjutantul dumneavoastră vă așteaptă și este aici de o oră."

Fusese o simplă întîmplare că Wachmann ajunsese cu o oră mai devreme la destinație? Telefoanele începură apoi să zbîrnîie și nu în ultimul rînd de la Viena și Berlin. Baronul Valeriu Kapri avu posibilitatea, la statul major al generalului von Gerock, să vadă proporțiile pe care le căpăta trădarea lui Sturdza în ochii inamicilor noștri: „Colonelul Waldau (șeful statului major al armatei comandate de von Gerock — n.n.) mi-a arătat telegramele sosite noaptea relativ la acțiunea colonelului Sturdza, între altele, telegrama Cartierului general austriac de la Baden, lîngă Viena, comunică următoarele: „Colonelul Sturdza cunoscut ca prietenul Puterilor Centrale, trebuie bine tratat, nu ca prizonier și rog a trimite imediat rapoarte detaliate despre intențiunile sale. Au mai sosit încă telegrame de la Comandamentul întregului front al Transilvaniei, al cărui șef era arhiducele Iosif; telegrame de la generalii Hindemburg, Ludendorf (de la Berlin — n.n.) și de la contele Czernin din Viena. Cu un cuvînt colonelul Sturdza a pus Europa Centrală în mișcare."

Dacă la Viena și Berlin se puneau mari speranțe în acțiunile viitoare ale lui Sturdza — de la care se aștepta împlinirea mult doritei invazii a Moldovei — pe front, acolo unde acesta se afla, uneltind cu dușmanii țării noastre, Sturdza era privit cel puțin cu neîncredere. „Omul acesta — îi spune gene-

---

vestim împreună, și, în orice zi cînd ai dori, să n-o fac. S-ar putea să fie o promisiune formală ce-ți spun acum, deoarece m-aș putea îmbolnăvi, dar, în sfîrșit, e o mare dorință, o intenție bine definită, dacă s-ar potrivi cu ale tale"***.

Într-o nouă scrisoare expediată la Corcova, în care, pe lîngă compasiunea exprimată pentru moartea mamei lui Anton prințesa Elena Bibescu, născută Epureanu, Proust revine la propunerea de a se stabili vremelnic în satul mehedințean: „Nu-ți cer să-mi scrii, acum că am simțit ce efort cere asta, dar poate mi-ai putea transmite prin cineva intențiile tale și dacă îți convine propunerea mea de a merge la Corcova să petrec lunile martie, aprilie, mai, dacă vrei (și dacă nu sînt flori) — iunie... Oricum ar fi, m-aș putea aranja în așa fel încît să petrec o lună cel puțin în preajma sărmanului meu Anton, să plîng alături de el sau, mai bine, să nu plîng, să încerc să-l leg din nou de viață, să fiu drăguț, cît de drăguț voi putea".

Intenția de a veni la Corcova stăruie și iată-l pe Proust dîndu-i lui Anton detalii privind planul călătoriei și timpul șederii. „Dacă îți convine să mai rămîi în România, și dacă doar singurătatea e ceea ce te alungă de-acolo, aș putea pleca (după ce mă voi fi odihnit la pat cîteva zile, deoarece călătoria asta mă va zdruncina puțin) spre Strehaia, pe care tu o numești nepractică, și a cărei prietenească lipsă de confort mă va cuceri, către 10 februarie, și să sosesc, odihnindu-mă de două ori pe drum, în jur de 14 februarie, rămînînd apoi acolo, în preajma ta, pînă în aprilie, discret și nestingherindu-te, dar «la îndemînă» cînd vei avea chef să discuți..."

Despre alergia lui Proust la flori. (Scriitorul voind, cum s-a văzut, să vină la Corcova doar în lunile în care „nu sînt flori") vorbește și Martha Bibescu în „La bal cu Marcel Proust". Florile (care cresc din belșug în crîngurile Corcovei) erau neprielnice boli-

*** Traducerea scrisorilor e luată din ediția lui Tudor Ionescu a lucrării Marthei Bibescu *La bal cu Marcel Proust*.

ralul von Gerock lui Kapri — este un mare idealist, pot spune un idealist bolnav. Cînd însă un soldat face un pas ca al lui și pune tot ce are mai scump în viață pe o singură carte, trebuie în mîna cealaltă să ție revolverul... Eu personal nu mă aștept la mult de la acțiunea lui." Și nu era singurul care gîndea astfel. În acest timp Sturdza, în paranoia sa, ținea în mînă condeiul din care picura otrava trădării: „Eu, colonelul Alexandru D. Sturdza, cu care v-ați luptat cot la cot, vă trimit următoarea vorbă: În fruntea voastră vreau să fac o oștire nouă, bine înzestrată cu mașinile războiului și bine condusă de șefi inimoși. Cu ea vreau să scăpăm ceea ce s-a pierdut..." Și apoi, după ce punea starea tragică a țării pe seama aliatului nostru de la nord manifestul îi îndemna pe țăranii în haine militare: „Lepădați-vă de acei ce v-au înșelat amar. Ați jurat credință Țărei Românești, iar nu unor netrebnici care vă conduc la pieire. Dacă aveți încredere în brațul vostru, în mintea și sfatul meu, veniți îndată la mine. Vă aștept în munții Vrancei."

Înainte de a vedea cîți au dat curs acestui apel al trădării să vedem, pe scurt, care erau planurile criminale ale lui Sturdza. El vroia să organizeze pe teritoriul ocupat de germani un corp de armată de voluntari care, împreună cu trupele ce vor trece la inamic, atunci cînd el, Sturdza le va „trimite semne" va purcede să lupte „numai pe frontul unde se găsesc rușii". Manifestul adnotat și corectat de germani a fost tras în cincisprezece mii de exemplare. De tipărirea lui s-a ocupat Wachmann. Foile urmau să fie împrăștiate pe linia frontului de aeroplane germane, ca și prin prizonieri români trimiși în tranșeele noastre. Pentru această ultimă operație i-au fost puși la dispoziție 180 de captivi dintre care s-au oferit să-i fie curierii trădării doar 30. În ultimul moment, probabil după citirea manifestului, opt au renunțat. E de menționat că doar patru din cei 22 s-au reintors în tabăra germană și asta pentru că n-au reușit să se strecoare, neobservați, în tranșeele ruso-române. Fiind întîmpinați cu focuri de armă ei n-au putut fi tot atît de norocoși ca tovarășii lor care au găsit, în stilul isteț al țăranului român, mijlocul de a scăpa de prizonierat. Cei care au ajuns la destinație au predat pachetele cu manifeste comandanților și au fost recompensați pentru această faptă.

Marea și cumplita lovitură pe care germanii sperau să o dea frontului nostru, cu ajutorul cozii de topor, fusese fixată pentru data de 11 februarie. În ajun, inamicii luară o serie de dispoziții, care să asigure o bună primire a miilor de dezertori așteptați. În timp ce aeroplanele lor aruncau manifestele, sute de vite și de oi erau sacrificate și, după binecunoscutul tipic german, fuseseră stabilite satele în care vor fi cazați fugarii. Pedanteria era urmărită cu atîta acribie încît, ni se povestește, colonelul Waldau îl deranjă la popotă pe generalul von Gerock ca să-i ceară lămuriri:

— Cum îi vom trece în buletinul zilnic de operațiuni pe cei ce vor da curs chemării lui Sturdza: prizonieri, dezertori sau voluntari?

— Întîi să-i vedem aici la noi și pe urmă vom vedea cum vom scrie și cum îi vom intitula în buletin — răspunse sceptic comandantul.

În zorii aceleiași dimineți, în luxoasa mașină a generalului, o marcă belgiană, Sturdza, însoțit de tălmaciul diviziei, baronul Kapri, plecară la Osdula. Aici coborîră din mașini, încălecară, și trecură peste munți la Putna. A doua zi dimineață, pe dealul Cîrlan a avut loc întîlnirea dintre Sturdza și Crăiniceanu.

---

de astm de care suferea Proust (motiv pentru el de a scrie, pe această temă, și o „baladă a decepției amicale", intitulată „Noi lieduri din Macedonia"). Va trebui să mai notăm însă că, din cele trei mari teme inspirate din jocurile florale prezente în ciclul *În căutarea timpului pierdut*, florile de păducel aparțin ciclului copilăriei, merii — ciclului „nomad", al vieții scriitorului, iar cea de-a treia temă, cea a merilor înfloriți, aparține ciclului Corcova.

Luptele purtate în primul război mondial pe teritoriul Olteniei îi trezesc lui Proust teama ca aceasta să nu fie nimicită de cotropitori. „Nume dragi, ca cele de Corcova, îmi erau tot atît de familiare și de apropiate ca Senlis și de o mie de ori mai dragi decît Bonnelles — îi scrie el lui Anton în ianuarie 1917 — și tremuram întruna să nu le văd în vreun comunicat; și mă învinuiam că nu cunosc îndeajuns și altele, pe care trebuie că voi le îndrăgiți, și care sînt poate consacrate prin amintiri de-ale ei, de-ale tale, de-ale lui Emanuel, de-ale prințesei Bibescu... Cît de prezenți îmi sînteți în inimă în clipa aceasta!"

Călătoria mult visată în Oltenia n-a fost realizată decît cu gîndul. Strehaia și Corcova n-au fost decît două puncte pe linia ideală ce duce de la Paris la Constantinopol, unde se afla un alt bun prieten al lui Proust, Fénelon, o „linie a amintirilor, necontenit frecventată și folosită", cum se exprimă marele scriitor în primul volum al *Timpului regăsit*. Dar, după cum ne încredințează Martha Bibescu, o călătorie a lui Proust, nerealizată, „depășea în realitate spirituală, în bogăție de emoții, călătoriile pe care izbutea să le facă".

Cert este că dacă numele Corcova apare întîmplător în *Legenda secolelor* lui V. Hugo* („Le Petit Roi de Galice", cap. III), Marcel Proust este cel care-l salvează de la uitare și-l introduce, ajutat și de familia Bibeștilor, în literatură.

TUDOR NEDELCEA ■

* „Cine știe ce privește bătrînul munte Corcova pe deasupra umărului dealurilor".

Ofiţerii germani au făcut fotografii. Dintr-o poză ni se înfăţişează acesta din urmă purtînd un pachet de manifeste. La această întîlnire Crăiniceanu i-a mărturisit lui Sturdza temerea sa de a se reîntoarce. Sturdza l-a îndemnat s-o facă, urmînd ca trecerea trupelor române la inamic să înceapă din aceeaşi seară. Peste noapte nu s-a semnalat nici o mişcare în tranşeele româneşti. Nici a doua zi. La posturile de comandă germano-austriece telefoanele sunau neîncetat. De la grupul generalului von Gerock, de la Marele Cartier General din Baden, de lîngă Viena, de la împăratul Carol... Aceeaşi întrebare, care trăda profunda ignoranţă asupra sufletului românesc, se auzea de la depărtări de sute şi sute de kilometri: care este situaţia pe front şi dacă armata română a trecut deja pe frontul german? Răspunsurile se repetau monotone: pe frontul românesc e tăcere şi linişte. „Trecuseră — ne spune baronul Valeriu Kapri — orele 10, 11, 12, 1 şi odată cu ele şi clipele emoţionante, care s-au transformat în decepţie crudă, căci nici un soldat român nu s-a văzut şi nu a venit să colaboreze la planul colonelului Sturdza. Acţiunea a eşuat — aşa cum a fost şi de prevăzut! Şi salvatorul?"

Înainte de a vedea ce s-a întîmplat cu Sturdza, să trecem linia tranşeelor, la români. Tăcerea şi liniştea erau aparente, însă... Încă din clipa trecerii lui Sturdza la duşman, în bagajele colonelului pe care le purta ordonanţa sa, împuşcată de avanposturile noastre din zona Voloşcani, s-a găsit o serie de date care dovedeau că dezertarea face parte dintr-un plan în care-şi găsea locul şi locotenent-colonelul Crăiniceanu. Serviciul de contrainformaţii al armatei noastre l-a pus sub urmărire şi după întîlnirea acestuia cu Sturdza, pe dealul Cîrlan, l-a arestat, găsindu-se asupra lui şi delictul material al trădării: manifestele. Chemat de generalul Averescu la Bacău, dintr-o altă zonă a frontului, generalul Crăiniceanu, fostul ministru de război, tatăl trădătorului a refuzat să-şi vadă băiatul cel mai mare: „Între patrie şi fiul său nu ezită a-şi face datoria faţă de patrie şi de aceea nu poate veni!" — notează Averescu în jurnalul său de campanie.

Judecat la Consiliul de război al armatei a II-a, Crăiniceanu a fost condamnat la 15 ani muncă silnică. Hotărîrea a fost însă anulată şi procesul, transferat la Consiliul de război al armatei a I-a, s-a încheiat cu condamnarea locotenent-colonelului Crăiniceanu la moarte. Actul de graţiere, prezentat regelui Ferdinand, fiind refuzat, sentinţa a fost adusă la îndeplinire în faţa frontului, în faţa aceloraşi soldaţi pe care infamul lor comandant încercase să-i vîndă duşmanilor patriei.

Ce s-a întîmplat cu colonelul Sturdza? După repetate încercări ale serviciilor de contrainformaţii ale armatei române, de a pune mîna pe el — un veritabil scenariu de film poliţist avea să se desfăşoare în acest scop — Sturdza şi Wachmann au fost judecaţi în contumacie şi condamnaţi la moarte. Sentinţa mai prevedea confiscarea averii vîndutului şi plata sumei de 10 000 lei, drept daune aduse statului.

Avem la îndemînă şi mărturiile privind comportarea trădătorilor în chiar ziua în care aventura lor nebunească a eşuat atît de jalnic. „Ne-am înapoiat cu acţiunea nereuşită — îi spunea colonelul generalului austriac von Ruiz — dar eu nu am pierdut cu totul speranţa şi voi încerca al doilea plan, care sînt convins că va reuşi." Despre ce plan este vorba? Organizarea unui corp de voluntari cu prizonieri aflat în lagărele austro-ungare. Generalul i s-a adresat ironic: „Acum, domnule colonel, ai să capeţi la Bucureşti, un post înalt pe lîngă generalul Mackensen!" Sturdza, indignat, i-a răspuns:„ Excelenţă, eu n-am făcut acest pas ca să duc aici o viaţă comodă, în timp ce camarazii mei o duc greu acolo; pasul acesta caut să-l fac ca să-mi salvez ţara prin muncă grea, uriaşă şi cu riscuri mari pentru mine." Sturdza continua să rătăcească pe aceleaşi cărări înşelătoare ale nebuniei. Căci — sîntem siguri — într-o clipă de luciditate, de ar fi avut-o, şi-ar fi dus revolverul la tîmplă, lipsind neamul său de un mîrşav. N-a făcut-o! Dimpotrivă, după un lung periplu la Viena şi Berlin, primit de vîrfurile piramidelor din cele două imperii, el a vizitat taberele de prizonieri români în căutare de suflete capabile să ridice arma împotriva propriei lor patrii. Eşecul a fost total. Sămînţa trădării pe care Sturdza a aruncat-o n-a găsit un teren prielnic ca să încolţească. De ce? Pentru acelaşi simplu şi suprem motiv: înfăptuirea idealului naţional nu era doar cauza unor grupuri sociale, nu era numai treaba diriguitorilor ţării, era cauza sfîntă a întregului popor. Ba, mai mult, gestul necugetat al acestui mizerabil vlăstar al unei vechi şi ilustre familii a avut o influenţă pozitivă asupra galvanizării, în şi mai mare măsură, a voinţei de a învinge.

În sfîrşit, pentru a încheia acest capitol din istoria războiului nostru, ca un epitaf pe mormîntul trădătorului ar mai trebui adăugate cîteva cuvinte. Venit în Bucureştiul aflat sub călcîiul cotropitorului, Sturdza a vrut să-l viziteze pe socrul său P.P. Carp. Omul tăiat din granitul personajelor shakespeareiene, i-a interzis să-i treacă pragul. Aceeaşi intransigenţă a dovedit-o bătrînul conservator, atît de hulit în epocă pentru atitudinea germanofilă, şi cu fata sa căreia i-a cerut să-şi urmeze soţul pe drumurile nenorocite pe care le apucase mintea bolnavă a infamului său ginere. Mulţi ani după încheierea păcii s-a auzit să Sturdza mai trăieşte, că nu şi-a pus capăt vieţii. Unii spuneau că se află în Elveţia, ca funcţionar de bancă, alţii în Germania, la Danzig, avînd direcţiunea unui Cazinou, în sfîrşit, s-a mai spus că e funcţionar de bancă dar la Berlin. Poate că i se pierduse urma şi curioşii şi l-au închipuit mai degrabă la ghişeul unei bănci, căci arginţii trădării i-au fost răsplata, nu?

VARTAN ARACHELIAN ■

Înaintea tragediei de la Mayerling

La 21 august 1858 101 lovituri de tun anunţau vienezilor şi prin ei întregii împărăţii că s-a născut, în sfîrşit, din căsătoria lui Francisc-Iosif cu vara lui primară, Elisabeta, un fiu. Rudolf a venit pe lume în castelul Luxemburg de lîngă Viena. Va avea parte de o educaţie mult mai îngrijită decît a tatălui său. La patru ani învăţa cu succes patru limbi: germana, franceza, maghiara, ceha. Avea să treacă apoi la studierea latinei şi a polonezei. Nu era de fel un copil minune; programul său de studii începea la ora 7 dimineaţa şi înceta pe la opt seara. Înclinaţiile sale fireşti spre joacă sau spre excursiile fanteziei sale sînt repede confiscate de conştiinţa ce i se impune că este destinat să preia, într-o bună zi, cîrma uneia dintre cele mai mari imperii ale lumii. Nu se poate spune că o astfel de perspectivă nu-l pasiona, dar toate eforturile sale de mai tîrziu de a participa, măcar prin simpla prezenţă, la conducerea treburilor de stat se izbeau de refuzul tatălui său. Omul acesta, căruia numai viclenia nu-i lipsea, era de o feroce şi paradoxală gelozie: pe de o parte îşi supunea unicul său fiu unui torturant program de instrucţie, pe de altă parte făcea totul ca acesta să n-aibă acces la tronul pentru care-l destinase. Ceea ce făcuse o dată cu fratele său Maximilian pe care — ca să scape de popularitatea lui — îl împinsese să accepte tronul Mexicului, avea să repete cu propriul şi unicul său fiu.

La 22 de ani, în 1880, deci, Rudolf a fost căsătorit cu a doua fiică a regelui Leopold al II-lea al Belgiei, care era deja înrudit cu habsburgii: Charlotta, soţia lui Maximilian, fratele lui Francisc-Iosif, era doar fiica lui Leopold.

Mariajul lui Rudolf cu Ştefania n-a fost deloc fericit. După un an fiecare călca pe o cu totul altă potecă. Ea se dedică treburilor femeieşti: modă, luxul şi balurile de la Curte, el se îndreptă — în faţa refuzului tatălui său de a-l accepta în preajma tronului — spre cercetări ştiinţifice. Îl pasionau geografia şi ştiinţele naturale şi dintr-o suită de călătorii dădu la iveală o serie de studii în domeniul ornitologiei şi fu animatorul principal al editării lucrării ilustrate în mai multe volume asupra „Monarhiei austro-ungare în vorbe şi icoane."

Se ştie că fiecare generaţie poartă cu sine — mai mult sau mai puţin conştient — ideile şi principiile timpului respectiv. Arhiducele Rudolf (poate şi ca o firească împotrivire faţă de neînduplecatul său părinte!) nutrea principii liberale şi — chiar! — republicane.

Cînd nu împlinise încă 25 de ani, într-o scrisoare, el avea să se pronunţe astfel şi despre Austria căreia îi era menit s-o administreze:

„Sînt curios cît îi trebuie unui edificiu atît de vechi şi de încăpăţînat cum e Austria asta, ca să trozneească din toate încheieturile şi să se prăbuşească."

În sfîrşit, iată opinia arhiducelui despre politica de învrăjbire a naţionalităţilor împărăţiei practicată de cercurile reacţionare de la Viena şi Budapesta:

„Consider ca un mare regres duşmăniile naţionale şi de rasă şi este destul de semnificativ ca tocmai elementele cele mai retrograde din Europa profesează şi exploatează aceste principii. Vremuri triste şi urîte ne aşteaptă. Ai impresia că bătrîna Europă şi-a trăit traiul şi acum se apropie de prăbuşire. O mare şi puternică reacţiune trebuie să vină, transformări sociale să se producă, din care se va naşte, ca după o lungă boală, o Europă cu totul nouă."

Cititorul de astăzi va realiza cît de mare putea fi furia împăratului din moment ce aceste idei şi aceste opinii radicale nu rămîneau doar în paginile vreunui jurnal intim ci încredinţate — în majoritatea cazurilor — unei gazete.

Dar înainte de a se dedica unei intense activităţi gazetăreşti — chiar dacă o voia ascunsă în cel mai adînc anonimat — Rudolf a cheltuit multă energie pentru a-şi convinge tatăl că Austro-Ungaria, aşa cum era ea croită, nu va supravieţui unei zguduiri mai serioase ivită în oricare parte a ei. La 22 de ani era convins că eforturile sale în această direcţie nu vor fi sortite eşecului. Se lecui repede de această iluzie. Francisc-Iosif nu pridiдea să-l califice drept exaltat şi palavragiu, iar refuzul de a-l şti mai aproape de chestiunile de guvernămînt deveni inflexibil.

Înfrînt în această acţiune de persuasiune asupra atotputernicului său tată, arhiducele se aruncă într-o activitate jurnalistică cu scopul de a netezi în opinia publică ideile pe care le credea a fi în stare să le împlinească după succesiunea sa la tron. Prietenia sa cu Moriz Szeps îi favoriză intenţiile. Cu Szeps întreţinea nu numai o corespondenţă foarte bogată, nu îi furniza numai informaţii de primă mînă — pîinea ziarului şi a ziariştilor din toate timpurile — dar şi articole extrem de pătrunzătoare. Ca în orice prietenie, chiar dacă diferenţele de ranguri sociale erau atît de mari, nu o mică influenţă avea s-o exercite proprietarul — mai întîi — al ziarului „Neues Wiener Tagblatt" şi — mai apoi — al lui „Wiener Tagblatt" asupra tînărului arhiduce. Szeps era în legături strînse de prietenie cu Léon Gambetta ca şi cu viitorul prim-ministru francez Georges Clemenceau, deocamdată doar ziarist de înaltă ţinută şi neîmblînzită patimă. Constantin Graur, care a trăit mulţi ani la Viena ca trimis al ziarelor democratice de la Bucureşti, *Adevărul* şi *Dimineaţa*, ocupîndu-se de această legătură a lui Rudolf cu Szeps, îl consideră pe bună dreptate pe arhiduce ca trecut cu

arme și bagaje în breasla gazetarilor. După ce el, Rudolf, și-a organizat un serviciu propriu de informații, începu să se ocupe de nenumăratele probleme interne și externe, de evenimentele cotidiene — pe măsură ce informațiile îi parveneau. Atunci cînd faptele nu deveneau sub condeiul lui articole de gazetă „acele rapoarte (provenite de la rețeaua sa proprie de informatori — n.n.) erau trimise, totuși lui Moriz Szeps, fiindcă ziarului tot îi pot folosi: la ziar au valoare și informațiile ca atare, indiferent dacă li se mai adaugă, sau nu, comentarii. Această grijă a Kronprințului dovedește că „în puterea deprinderii, el devenise în adevăr gazetar."

Printre știrile pe care le căpătase și pe care le trecuse lui Szeps, ca acesta să dispună de ele cum o vrea, se afla și raportul cu privire la răpirea lui Gherea de pe teritoriul României de către agenții Ohranei — a poliției secrete țariste — și transportarea lui în Rusia. Împrejurările acestui „hold-up" sînt astăzi prea cunoscute și de aceea merită reamintite nu numai pentru culoarea lor.

Hărțuit de ohrana țaristă pentru activitatea sa revoluționară, în 1875 Gherea se refugiază în România și se stabilește, pentru un timp, la Iași. Nu împlinise încă 20 de ani. Urmărit în continuare de poliția pravoslavnicei împărății Gherea își schimbă deseori reședința și în 1877, în timpul războiului ruso-turc, îl găsim la Brăila sub numele fals de Robert Jinks (sau Jeenks). Într-o seară primi o telegramă de la o soră de caritate care-l chema la o întîlnire la gara rusească de la Galați. Nimic neobișnuit în această invitație. Deseori, Gherea, sub numele său fals, avea legături cu Crucea Roșie rusească și urca, fără teamă, pe vasele sanitare ale împărăției. „Gara rusească" de la Galați fusese construită provizoriu pentru facilitarea transporturilor de trupe și muniții rusești pe linia — și ea provizorie — Galați-Reni.

A doua zi, dis-de-dimineață, plecă de la Brăila la Galați asigurîndu-și soția și copilul că se va reîntoarce la ora prînzului. Pe debarcaderul de la Brăila, de unde luă vaporul spre Galați, văzu că este privit cu insistență de un maior rus, șeful spitalului militar rusesc din Brăila, și observă, în plus, mulțumirea ce i se citea pe față cînd îl văzu urcat pe vas. Gherea nu acordă nici o atenție acestui interes special. La Galați luă o trăsură și se duse la locul de întîlnire. În momentul în care urcă pe peron — un pod lung și lat de scînduri, care ducea la două căsuțe modeste ce serveau ca local de stație — se apropie în goana cailor o altă trăsură din care se grăbi să coboare un bărbat înalt, spătos, cu o șapcă trasă pe ochi. Gherea îl observă și îl identifică repede cu unul dintre indivizii care-i dădeau tîrcoale casei sale din Brăila. Acum îl încercă intenția prudentă de a face calea-ntoarsă, dar apoi „un sentiment de rușine, nejustificat, m-a reținut: Ce Dumnezeu, ar fi un act de poltronerie... Sîntem doar pe teritoriul român... Peste un sfert de oră am să plec de aici și are să mi se facă rușine de închipuirile mele. Am mers înainte..."

Ezitarea avea să-l coste doi ani de închisoare țaristă, căci abia după atîta timp reuși să fugă din mîinile temnicerilor săi, care aveau grijă să-i asigure o exterminare lentă.

Dar să revenim!

După ce încercă să afle de la un militar ivit în cale despre locul în care o poate găsi pe sora de caritate — omul acela înalt și spătos, împreună cu cîțiva jandarmi au năvălit din urma sa și l-au împins într-o încăpere. Îndărătul unui mic birou stătea un om scund uscățiv, bătrîn, cu o rară barbă albă, îmbrăcat într-o uniformă de colonel de jandarmi.

— Imenem gosudarie arestuiu vas — încercă colonelul să dea un aer solemn, formulei consacrate în astfel de împrejurări: „În numele țarului te arestez!"

Gherea trăi — firesc — o puternică emoție. Faptul arestării desigur, dar și altceva. Colonelul de jandarmi era una și aceeași persoană cu bătrînul negustor, ce, în ultimele săptămîni îi trecuse, deseori, pragul casei sale, rugîndu-l — ca pe unul ce cunoaște mai bine țara românească să-i dea informații privitoare la negoțul cu care, chipurile, se ocupa. Părea un om bun și cumsecade, deși cam inoportun și insinuant. Se juca cu fetița lui Gherea, o dezmierda, o lua pe genunchi și-i zicea că-i este dor de nepoții pe care i-a lăsat în Rusia. Și acum descoperea cu mirare că bătrînul acela „săruta duios copilul ca să-l piardă pe tatăl său". Ce meserie scîrboasă... Și revolta surdă ce se ridica cu putere în sufletul meu, mi-a permis să rămîn, în aparență, perfect liniștit, și cu aceeași liniște aparentă să mă urc peste un sfert de ceas, — însoțit de Merklin, Zarembowski și trei jandarmi, în trenul special de un singur vagon, care mă aștepta, se vede, de mai de mult, și care m-a transportat la Reni, și de acolo în Rusia."

Și, totuși, cineva îl denunțase ohranei pe Gherea? Cine îi aflase ultima lui locuință?

Din raportul trecut de Rudolf lui Moriz Szeps mai găsim un fapt pe care Gherea aflat în temniță n-avea de unde-l ști. Iată informația pe care ne-o trece Const. Graur în interpretarea sa: „... agentul care a săvîrșit isprava se chema Golovkin și a fost insuficient răsplătit pentru serviciul făcut: s-a ales cu o slujbă onorabilă, dar atît de modestă încît omul, care știa să-și valorifice munca, a refuzat-o. El a preferat să lucreze și pe viitor tot în branșa provocării și a spionajului, fiind plătit cu bucata."

În așa măsură se identifică kronprințul cu secreta sa profesie de gazetar, încît dintre toate libertățile cetățenești și democratice cea mai de preț i se pare libertatea presei. Cînd Moriz Szeps este silit să-și ispășească pedeapsa pentru un delict de presă, Rudolf îi trimite cuvinte de îmbărbătare, cînd un număr al ziarului acestuia este confiscat Rudolf găsește cu cale să-l felicite pentru felul în care ziarul a reușit să-i scoată din minți pe cenzori. Libertatea pe care o vrea el presei nu e una ciuntită.

Cucerit de gazetărie, Rudolf nu putea uita de fel că este sortit să fie — într-o bună zi — stăpînitorul tronului habsburgic și administrarea unei astfel de împărății nu era chiar o problemă oarecare. S-a spus în epoca sa că era un simpatizant al cercurilor potentate de la Budapesta. Mai ales puternicii zilei de aici au insinuat că ar exista o astfel de simpatie pentru ca mai apoi, după decesul prințului de coroană, acest zvon să fie dat drept certitudine, folosit ca argument în obstrucțiile făcute — atunci cînd interesele lor le cereau — împăratului. Analiștii scrierilor lui Rudolf — după ce admit că acestuia guvernarea de la Budapesta i se părea mai liberală — sau era o exagerare pentru a-și blama încoronatul tată? — decît cea de la Viena, vin apoi să anuleze această ipoteză folosind un articol — scris la puțină vreme după rîndurile pesimiste dedicate Austriei, mai exact în august 1883 — despre starea de lucruri din Ungaria: „Biata Ungarie! Ne aflăm în fața unei crize epocale; așa nu mai poate merge!... Ungaria e rău administrată, n-are un bun corp funcționăresc, n-are o bază solidă, e o țară ca Rusia sau Turcia... O asemenea țară nu va putea duce cu succes actuala luptă cu Croația, și-i lipsește atît baza sănătoasă cît și forța de stat ca să puie ordine în situația internă. Ungaria va merge spre o completă decădere ca stat..."

E momentul de bună seamă să răspundem curiozității firești a cititorului care vrea să afle despre intențiile potențialului suveran asupra românilor ardeleni, și, chiar asupra micului regat de la răsăritul Vienei. Din cîte se cunosc în această privință părerile atribuite prințului de coroană sînt destul de rare, cel puțin cele păstrate în articolele sau corespondența sa. Îi plăcea Transilvania și în afara unui studiu etnografic asupra provinciei se mai știe că regiunea Retezatului îl atrăgea, mai ales, prin bogăția vînatului. Într-o astfel de postură, la vînătoare în munții Gurghiului, îl și găsim imortalizat într-o fotografie. Mai interesante ar fi fost, neîndoios, părerile pe care și le formulase după o vizită făcută la Sinaia, ca invitat al regelui Carol I. Din păcate s-a găsit doar invitația făcută lui Szeps, pe care-l chema să-i împărtășească impresiile de călătorie. Chiar regele Carol, care fusese încîntat de inteligența adolescentului de 15 ani, pe care-l cunoscuse la Viena, se arătă de astădată foarte sgîrcit în privința musafirului său de la Sinaia. Să fi fost scandalizat monarhul de la București de purtările tînărului prinț de coroană sau nu și-a permis luxul de a se dezvălui favorabil asupra moștenitorului din delicatețea de a nu-l supăra pe Francisc-Iosif?

Revenind la Rudolf, probabil că nici timpul și nici împrejurările vizitei nu i-au permis să facă o temeinică documentare... gazetărească din moment ce una dintre cele două informații care l-au iritat atît de mult era falsă. E vorba despre știrea pe care o trece lui Szeps — cu o vădită nervozitate — cum că în micul regat harta după care copiii învață geografia în școală cuprinde nu numai provinciile ce aparțineau de drept românilor dar chiar și... Galiția. Cît de falsă era această știre cititorul o poate repede afla din următorul scandal diplomatic — declanșat la 1883 cu ocazia dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare de la Iași —, scandal care constituie cel de-al doilea motiv de supărare al prințului de coroană.

Dar înainte de a relata conflictul diplomatic la care s-a ajuns, cititorul ne va îngădui să facem o paranteză necesară înțelegerii ingratei situații externe în care se afla România la acea epocă.

După războiul de la 1877–1878, cînd România și-a cîștigat cu o uriașă vamă de sînge independența sa de stat, tratatul de la Berlin statornicea ca ea să reintre în posesia Dobrogei — străvechi teritoriu românesc, căzut pentru un timp sub ocupația turcească — dar i se smulgeau trei județe aflate la nord de gurile Dunării, care fuseseră realipite Moldovei prin tratatul de la Paris din 1856. În fața acestui act de felonie, regele Carol I, de conivență cu primul său ministru Ion Brătianu au aderat la *Tripla alianță*, formată de Germania, Austro-Ungaria și Italia, pentru a se pune la adăpost în fața poftelor expansioniste ale Rusiei țariste. Dar tratatul acesta era secret. În afara celor doi, amintiți mai sus, mai avea știință doar P.P. Carp. Era dorința expresă a regelui ca noua orientare externă a României să nu deranjeze nici pe francezi sau pe țar, dar nici opinia publică internă. Desigur că observatorului atent nu-i putea scăpa că România se îndreaptă spre Puterile Centrale, dar nimeni nu știa că se încheiase un tratat secret, iar vreo indiscreție în această privință ar fi produs nu numai iritarea celorlalte mari puteri europene dar și scandalizarea opiniei publice din regat, puternic indignată de persecuțiile la care autoritățile de la Budapesta îi supuneau pe românii ardeleni.

Dar nu se spune că de ceți-e frică nu scapi? Chiar dacă tratatul n-a fost dezvăluit, nu mici au trebuit să fie reparațiile cerute. Așa cum spuneam, în primăvara anului 1883 a fost dezvelită la Iași, în prezența regelui și a altor fruntași politici, statuia lui Ștefan cel Mare. S-au rostit cuvenitele discursuri la o astfel de ceremonie și *Monitorul oficial*, în afara reportajelor de gazetă, le-a prezentat in extenso publicului larg. Numai că din aceste luări de cuvînt găzduite în foaia oficială lipseau cele ale lui Petrache Grădișteanu, viitorul președinte al Ligii culturale — organizație al cărui secretar va deveni Nicolae Iorga, organizație destinată să contribuie la unirea românilor de pretutindeni — și discursul lui Bogdan Petriceicu Hașdeu. Cele două intervenții, deși calificate de *Monitorul oficial* drept „bine simțite", sînt trecute sub tăcere. Desigur, așa cum se va vedea, din înaltă poruncă. Cel al lui Hașdeu era mai nevinovat, deși el venea să completeze — în această succesiune ele fuseseră rostite — intervenția lui Grădișteanu: „Sire, de trei secole nici un domn român nu trecuse Dunărea. Neîncrederea în valurile sale era așa de

mare că poporul făcuse un blestem: bată-te Dunărea! Maiestatea Ta ai făcut să cadă blestemul, ai închegat cele două maluri române ale Dunării. Să trăiască Dunărea română!" Grădișteanu publică în ziarul *România liberă* o scrisoare împreună cu cele două discursuri, reproduse apoi de *Românul* lui Hașdeu sub titlul „Toastele d-lor P. Grădișteanu și Hajdău." În ciuda unor note caragialești credem nimerit a reproduce în întregime discursul lui Grădișteanu: „Maiestate, cînd toată lumea se întrece a-ți aduce închinăciuni și urări nu numai ca semn de respect către suveran, nici numai drept recunoștință către căpitanul brav, ci dintr-o explozie de dragoste pornită din toate unghiurile țării, dragoste pe care Maiestatea Ta ți-ai întemeiat tronul, dă-mi voie maiestate mie, simplu cetățean, onorat la acest banchet, să închin în sănătatea celor absenți. Și mai întîi în sănătatea Femeii, cea dintîi printre femeile române, lumină printre lumini, regina de trei ori regină, prin spiritul său, prin inima sa și prin grațiile sale, în sănătatea maiestății sale regina Elisabeta, și apoi în sănătatea cortegiului strălucitor care o înconjoară, în sănătatea femeilor române — căci atît valorează un popor cît valorează femeile sale.

Să nu uităm maiestate, la această serbare, pe consilierii tronului, pe bătrînii țării, cu care împreună v-ați coborît în adîncul mărilor de-ați cules mărgăritarele și coralul, ați descoperit munții și ați luat aurul și briliantele din care ați format coroana regală pusă pe capul României.

Sînt unii care lipsesc de la această solemnitate, nu știu pentru ce și nici voiesc a cerceta — români sînt și ei, să nu-i uităm maiestate, căci nu e român care să nu-și iubească țara.

Sînt alții care ar fi voit să vie, dar n-au putut, care privesc în acest minut la noi, ce zic? care sînt în mijlocul nostru cu inima, care te iubesc maiestate cu aceeași dragoste ca noi toți, căci văd în maiestatea ta nu pe regele României, ci pe regele românilor și cu concursul cărora maiestatea ta vei recîștiga pietrele prețioase care lipsesc încă de la coroana lui Ștefan cel Mare!"

Iritarea Vienei și a Budapestei fu cu atît mai mare cu cît în acest discurs recunoșteau sentimentele firești ale românilor. Guvernului român i s-au cerut satisfacții și proporțiile scandalului erau atît de mari, încît însuși regele a trebuit să se precipite spre Berlin și Viena pentru a-și lua de pe frunte „pietrele" puse de Grădișteanu în entuziasmul său: „La Viena — scrie Carol I în propriile sale memorii — regele Carol știu să-l convingă pe Franz Iosif că nu pot fi chemați la răspundere bărbații de stat serioși pentru discursuri de banchete ale unor oameni politici fără răspundere, cu aluzii la drepturile imprescriptibile ale României asupra Bucovinei și Transilvaniei. Nici un popor nu consimte să i se răpească idealurile politice; tot așa nici poporul român, care a primit în sînul său atît de mulți dintre frații de peste munți,

scăpați prin emigrare de regimul aspru al maghiarilor; în aceasta nu se poate găsi o piedică adevărată la o înțelegere prietenească între țările vecine.

Dacă Viena acceptase scuzele asupra incidentului în nici un caz Austro-Ungaria nu se putea împăca cu perspectivele — pe care le sugerează în memoriile sale regele — micului regat al României. Ca probă, iritarea lui Rudolf, un om cu mai puține prejudecăți monarhice și cu o largă și radicală privire asupra viitorului împărăției decît Franz Iosif. Iată de ce ni se pare cel puțin exagerată, dacă nu ireală, afirmația pe care o face istoricul Viktor Ribl în volumul *Thronfolger* cum că în concepția politică a lui Rudolf, anexarea ca sferă de influență a întregului răsărit al Europei de către Austro-Ungaria presupune cedarea Boemiei și Herțegovinei către Serbia și a Transilvaniei către România. Adică aceste renunțări nesilite ar fi întărit astfel Austro-Ungaria în perspectiva unei confruntări militare cu Rusia țaristă, confruntare ce i se părea inevitabilă viitorului împărat. Sau poate că Rudolf gîndea ca orice om neîmpovărat încă de răspunderile guvernării conform unui principiu etern în politica pe care ni-l reamintește și Const. Graur: una vrei, cînd nu poți să realizezi, și alta realizezi cînd... nu-ți mai e permis să vrei! Dar pentru că tot ne aflăm în domeniul supozițiilor să avansăm și ipoteza care ni se pare și mai plauzibilă a unui tînăr care devenise prea repede ziarist cînd el de fapt era un prinț de coroană. Căci gazetăria — nu sîntem primii care o afirmăm! — dincolo de marile calități pe care le cultivă omului și mai ales omului tînăr ascunde o trapă fragilă; cel dedicat acestei îndeletniciri publice i se arată și un revers pe care deseori se află încrustați și acești factori de risc: labilitatea opiniilor și graba de a rezolva global mari probleme, în pofida dificultăților nenumărate și a mentalității felurite care nu pot fi ignorate în practica socială. Pe rînd, sau în același timp, mai de grabă, gazetar și prinț de coroană Rudolf simțea că nu se întrevede de fel vreo scadență, fie ea și îndepărtată, asupra momentului în care tronul împărăției va fi vacant și gîndul unei lovituri de stat, unei aventuri, în urma-urmei, l-a mușcat se spune. Biografii săi, sau cei care au alcătuit impunătoare lucrări asupra domniei împăratului Franciso Iosif I, avansează ideea unor intrigi politice care vizau să-l facă pe împărat dispărut de o moarte sugerată, poate, din vreo tragedie shakespeare-iană. Cine știe?! Rudolf a murit încă înainte de a duce la îndeplinire măcar unul dintre gîndurile care-l obsedau cu o cronică morbiditate. Chiar și acum — în ciuda transformării sale într-un erou de melodramă — la aproape o sută de ani dilema a rămas aceeași: sinucidere din amor sau asasinat politic? Misterul dramei de la Mayerling, unul dintre nenumăratele castele de vînătoare ale Coroanei, din noaptea de 29 spre 30 ianuarie 1889, nu s-a lămurit încă.

VARTAN ARACHELIAN ■

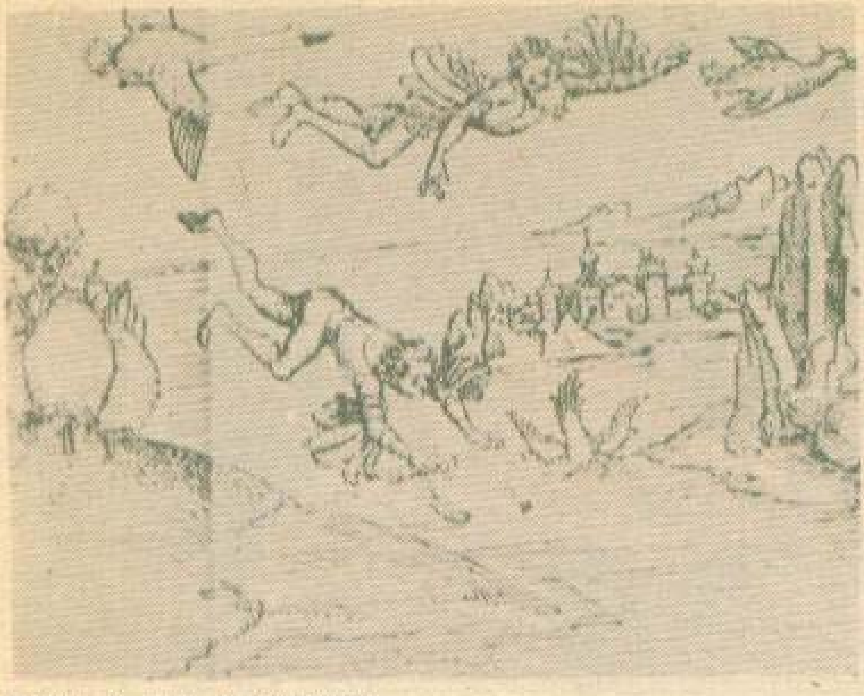
Înaintea tragediei de la Mayerling

Oameni cu ARIPI

Aventura lui Icar, legendarul erou și precursor al aviației mondiale, a rămas în conștiința posterității nu numai ca un emoționant exemplu de temeritate, de dragoste de libertate. Veacuri la rînd, zborul lui Icar și Dedal a sedus imaginația unor artizani inventatori, dar și pe cea a unor gînditori luminați, între care e de-ajuns să-l amintim pe Leonardo da Vinci, savantul și artistul de dimensiuni renascentiste, autorul unor proiecte aeronautice ce demonstrează o remarcabilă intuiție chiar dacă soluțiile constructive se dovedesc nerealiste. Au fost încercări sortite eșecului. În afara unor scurte reușite ale zborului planat, cele mai multe experimente s-au sfîrșit în mod tragic. Dar toate aceste întreprinderi romantice sînt de părere cercetătorii actuali au prefațat în schimb un vast capitol al cunoașterii umane. Fără o preistorie a aviației, omul n-ar fi izbutit niciodată să propulseze în spațiu aerostate umplute cu gaze ușoare și, în cele din urmă, mașini de zburat mai grele decît aerul.

Interesant de remarcat că marea majoritate a acestor aventurieri și-au construit aripi mobile sau fixe, atașate de mîini sau picioare după modelul zburătoarelor vii, ignorînd cu desăvîrșire importanța cozii, care, la orice pasăre, este nu numai un element de sustentație, ci și unul de direcție. Au fost proiecte imagistice, lipsite de cele mai elementare cunoștințe de aerodinamică, de interpretare a fizicii curen-

Dedal și Icar în reprezentarea unei gravuri germane anonime de la sfîrșitul veacului al XV-lea

Parașuta inginerului italian Fausto Veranzio (1607)

ților, dar, se pare, asemenea încercări au existat nu numai în perioada Evului Mediu timpuriu, ci chiar în vremurile antichității romane, elene, persane, indiene, așa cum sînt tentați să aprecieze unii cercetători. Dar primele informații aparțin sfîrșitului de mileniu al erei noastre. Sînt însemnări ocazionale, obscure, unele însoțite de desene, și care nu oferă decît informații vagi despre tehnica folosită. Oricum, nu încape nici o îndoială: omul a încercat să zboare. Un vis străvechi ce întruchipează marea lui cutezanță și sete de cunoaștere.

Un prim exemplu poate fi desprins din cronica hispano-maură de la sfîrșitul secolului al IX-lea, lucrare rescrisă ulterior de Al Makkari și în care ne este prezentată, între altele, o experiență publică desfășurată la Cordova sub califatul lui Abderraman al II-lea, cu alte cuvinte înainte de anul 852. Eroul a fost un matematician și filozof numit Abul Quasim Abbas ben Firmas, celebru la data respectivă pentru scrierile sale de astronomie. Acesta, notează cronica, a încercat să-și ia zborul de pe una din înălțimile din preajma orașului, folosind în acest scop o pereche de aripi mari, prinse de umeri și brațe. Tentativa s-a sfîrșit în mod dramatic, sărmanul filozof rămînînd infirm pentru tot restul vieții. Eșecul, comentează autorul relatării, s-a datorat faptului că Abul Quasim Abbas a omis să utilizeze și o coadă după modelul păsărilor.

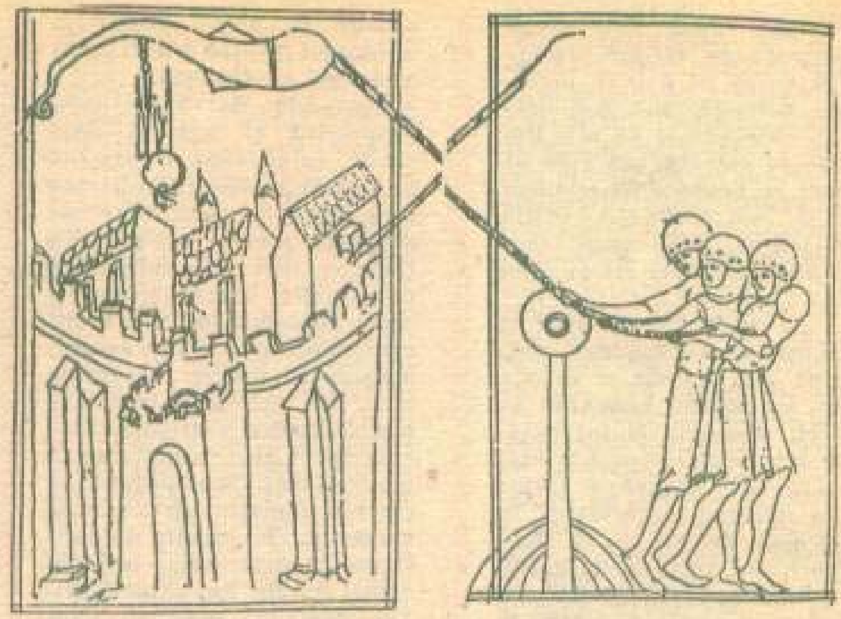
Un alt exemplu ni-l oferă cronica lui William de Malmesbury, fragmentul în cauză aducînd și informații în legătură cu un fenomen astral foarte actual și în zilele noastre. Este vorba de apariția cometei Halley. Iată textul respectiv: „La puțin timp după cele povestite, apare o cometă trăgînd în spațiu o coadă în flăcări, prevestind schimbări politice. Cu acest prilej un călugăr din mănăstirea noastră, pe numele său Eilmer, lovit de spaimă la vederea astrului scînteietor, strigă: „tu ai venit, ai venit pentru a face mamele noastre să plîngă; e multă vreme de cînd te-am văzut, dar de data aceasta te consider cu mult mai îngrozitoare căci vei săvîrși pustiirea țării noastre". Era un om la apusul vieții, de o aleasă cultură pentru epoca noastră, preocupat încă din tinerețe de exerciții de o prodigioasă îndrăzneală. În fapt, el și-a prins de mîini și de picioare pene, prin mijloace pe care nu le cunosc, cu buna intenție de a-și lua zborul așa cum a făcut-o Dedal, a cărui legendă, pe care o considera adevărată, l-a entuziasmat. El și-a dat drumul din vîrful unui turn, profitînd de ajutorul brizei, și a plutit în zbor o vreme. Dar din pricina vîntului și a vîrtejului, dar conștient de cutezanța încercării sale, el începu să tremure și, prăbușindu-se, își sfărîmă picioarele, rămînînd schilod pe viață".

Nu știm, așa cum nu știe nici cronicarul, ce fel de aripi a utilizat monahul Eilmer. Nu este precizată nici data experimentului, dar acesta a avut loc fie la scurtă vreme după apariția cometei Halley (pe care Eilmer a mai văzut-o, așa cum o dovedește relatarea de mai sus, și în 989), fie cu puțină vreme înainte de cucerirea Angliei de către normanzi.

Dar dacă în cazul lui Abul Quasim și Eilmer, cronicile vremii oferă și unele date concrete privind îmbrăcămintea volantă folosită de cei doi aeronauți-amatori, în multe alte cazuri, faptele reale apar spălăcite de considerații fanteziste, mistifi-

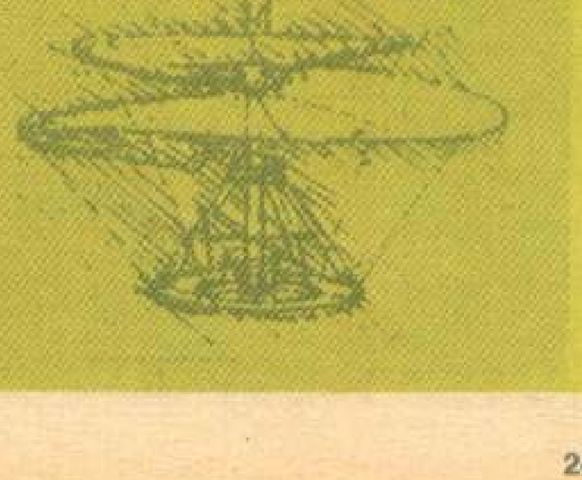
Sisteme de frînare, în aer, anterioare parașutei lui Leonardo da Vinci

Se lansează o bombă cu ajutorul unui zmeu (desen din manuscrisul englezului Walter de Milnete, 1326)

catoare. Se pare, astfel, că multe din exercițiile de decolare n-au fost în fapt decît simple zboruri simulate, un fel de numere de circ menite să impresioneze mai mult prin elemente de sugestie decît prin zboruri reale. Reținem din cronica lui Fra Salimbene pentru anul 1233, istoria unui oarecare Boncompagno, cunoscut șarlatan din Florența, care, promițînd mulțimii că va zbura, și-a confecționat un soi de îmbrăcăminte din pene și a apărut împopoțonat astfel pe o înălțime din marginile cetății. Se pare însă că zborul n-a avut loc. Mai este pomenită de asemenea lansarea în spațiu a unui acrobat înaripat, eveniment petrecut la Paris în 1389, cu prilejul încoronării reginei Isabela de Bavaria, cînd pilotul de ocazie și-a dat drumul din turnul catedralei Notre Dame, dispărînd misterios, spune cronicarul, în spatele unei draperii; în sfîrșit, într-o altă relatare, la fel de tenebroasă, ne este prezent un alt personaj înaripat, de data aceasta un genovez, care, zice-se, ar fi evoluat atît de măiestrit încît a ajuns să ofere spectacole feerice nocturne, ținînd în mîini torțe aprinse. Evident, nimic serios în toate acestea.

Din ce material au fost confecționate primitivele mijloace de zbor, reduse la început, așa cum s-a arătat, la simple aripi din pene unele realizate după modelul celor existente în natură, altele închipuite chiar după reprezentările iconografice ale îngerilor sau zeităților păgîne? Documentele vremii indică în mai multe rînduri folosirea pînzei prinse în armături de lemn, șindrilei sau placajului subțire. Mai greu de precizat este dacă aceste instrumente de navigație aeriană au fost destinate unor zboruri planate (anticipații ale deltaplanorismului modern), sau unor evoluții cu aripi batante, puse în mișcare prin forța conjugată a brațelor și membrelor inferioare. Se știe de pildă că, în 1161, cu ocazia sosirii la Bizanț a unui înalt demnitar turc (un sultan, după toate aparențele), împăratul Manuel Comenius a organizat pe hipodromul capitalei un soi de miting aviatic în care s-a produs un arab numit Agarenus. Acesta a apărut la festivitate îmbrăcat într-o lungă rochie albă cu poalele întărite de o armătură din nuiele de răchită. El s-a urcat — spune povestitorul — într-un turn,

Elicopterul lui Leonardo da Vinci

de unde, după mai multe momente de ezitare, ce au avut darul de a irita mulțimea adunată, și-a dat drumul, strivindu-se de sol. Rochița sa volantă, așa cum ne apare ea descrisă de cronicar ar fi fost destinată, susțin specialiștii, atît unui zbor cu aripi batante, cît și unui zbor planat.

Un veritabil precursor și vizionar al aeronauticii moderne s-a dovedit a fi, așa cum aminteam, Leonardo da Vinci. Desenele și însemnările sale demonstrează o surprinzătoare intuire a factorilor naturali, favorizanți, în ridicarea de pe sol a unui obiect mai greu decît aerul. Cercetînd zborul șorliței, o pasăre de pradă capabilă de a se înălța fără să bată din aripi, gînditorul florentin ajunge la concluzia că acest lucru e posibil „prin mișcarea circulară a păsării în mișcarea vîntului", sau cum am spune noi azi, prin cunoașterea și utilizarea curenților ascensionali. Aceste descoperiri au fertilizat în mare măsură imaginația artistului-inventator, îndemnîndu-l să proiecteze, printre primii în lume, mașini cu zbor mecanic. Aripile apar fie fixe, fie batante acestea din urmă fiind dotate uneori cu falange prinse de „fuselaj" printr-un sistem original. Într-o variantă, pilotul se află culcat, antrenînd aripile prin mijlocirea unor pedale și, prin intermediul unui scripet cu ajutorul forței brațelor. „Avionul" este prevăzut, într-o altă variantă, cu roți, manivele și mecanisme de rapel. (În zilele noastre, un constructor englez a imaginat un delta-planor oarecum asemănător, cu un motor pus în mișcare prin forța mușchilor, care i-a permis să traverseze fără incidente Canalul Mînecii).

Desigur, în lumina cunoștințelor contemporane, erorile conceptuale ale inventatorului florentin apar cu evidență. Greutatea omului și a mașinii imaginate reclamă aripi portante de dimensiuni mult prea mari pentru a putea fi manevrate. Pe de altă parte nici cel mai solid om din lume n-ar fi putut mișca asemenea aripi în ritm rapid decît printr-un sistem de demultiplicare mecanica, necunoscut la data respectivă. Avioanele acestea n-ar fi putut niciodată să decoleze.

Leonardo da Vinci este deopotrivă și autorul unei schițe înfățișînd o mașină de zburat prevăzută în partea superioară cu două elice suprapuse, primul proiect din lume ce tinde să prefigureze construcția unui elicopter. În entuziasmul lor, mai mulți cercetători au atribuit acestui mecanism merite exagerate cînd, de fapt, este vorba de o idee întrutotul utopică, previzionară dacă admitem că modelul este asemănător aparatelor moderne cu decolare verticală, dar erorile de concepție și construcția fac din el un simplu joc al fanteziei. Un elicopter, conform unei definiții extrem de simple, nu e altceva decît un șurub pentru care masa de aer este o piuliță. Or, așa cum remarcă pe bună dreptate Betrand Gille, un erudit istoriograf francez (ale cărui lucrări ne-au servit, în principal, și la redactarea prezentului articol), mașinăria lui Leonardo da Vinci n-ar fi putut să se înalțe de la sol nici cu un centimetru (chiar dacă s-ar fi utilizat în acest scop energia atomică) din moment ce paletele sînt prinse de eșafodajul construcției prin legături fixe. Sau ceea ce, avea să demonstreze, două secole mai tîrziu, Paucton, un ilustru matematician și mecanic francez.

Parașuta

Multă vreme s-a crezut că prima parașută reprezintă tot o creație a marelui artist și gînditor florentin. Într-adevăr, Leonardo da Vinci a imaginat un sistem de aterizare lină, alcătuit dintr-un aparat piramidal din care porneau patru corzi ce se uneau într-un unghi central, acesta constituind și punctul de sprijin al parașutistului. Cu o asemenea umbrelă, creatorul a propus să se execute sărituri de la mică înălțime și de preferință deasupra unor lacuri. Dar anterioare acestui proiect s-au dovedit a fi, potrivit unor descoperiri recente, sistemele de frînare în aer datorate inginerilor Tacola și Francesco di Giorgio. Primul ne-a lăsat un proiect înfățișînd un sistem de parașutare compus dintr-o umbrelă conică avînd la bază o armătură în cruce, aceasta din urmă făcută pentru ca virtualul parașutist să se prindă cu mîinile de ea. Pentru mai multă siguranță, cîteva frînghii leagă traversele de centura pilotului. Cel de al doilea, propune o parașută a cărei funcționalitate este greu de imaginat. Este alcătuită din două fîșii din stofă prinse de două bare de lemn, acestea, la rîndul lor, legate de centura săritorului. În sfîrșit, un prelat dalmațian, Fausto Veranzio, propune pe la începutul secolului al VII-lea o „mașină de coborîre", ce aduce unele asemănări cu parașutele din zilele noastre. Este vorba de o pînză prinsă de un cadrul dreptunghiular. Din cele patru colțuri pleacă corzile ce susțin parașutistul, modul în care ele se înfășoară în jurul corpului fiind aproape identic cu cel practicat în prezent.

Zmeele volante și rachetele

Zmeul confecționat din hîrtie și trestie, este, ca principiu constructiv, o invenție multimilenară. S-a născut în China unde l-au folosit îndeobște copiii, dar, lucru mai puțin știut, el a fost într-o vreme utilizat în scopuri strategice, și chiar pentru transportul oamenilor. Un manuscris din anul 200 e.n. îi relevă importanța militară în cursul unei bătălii, cînd generalul Han Hsin ar fi lansat un asemenea obiect asupra unei cetăți pentru a măsura distanța necesară construirii unui tunel între armata sa și orașul asediat. Cam în aceeași epocă, sub dinastia Han, un alt general stîrnește mare panică în tabăra inamică, trimițînd asupra ei, noaptea, mai multe zmee prevăzute cu harpe eoliene. În sfîrșit, în memoriile sale, Marco Polo aduce mărturia unui zmeu pentru transportul oamenilor, precizînd că acești sacrificați se recrutau îndeobște din rîndul condamnaților și prizonierilor. Împăratul Wen Hsuan Ti din dinastia Kao Yang, s-ar fi delectat nespus, zice-se, trimițînd în spațiu asemenea nenorociți legați de obiecte

volante. Suveranul s-ar fi arătat totuși mărinimos cu cei ce scăpau teferi (lucru greu de închipuit), redîndu-le libertatea.

Zmeul apare și în Europa și este menționat la începutul secolului al IV-lea într-un manuscris englez, De nobilitatibus, redactat de Walter de Milnete. Într-o suită de desene (în care este reprezentat pentru întiia oară și un tun), zmeul este înfățișat sub forma unei mîneci gonflabile, echipată cu două aripi laterale, în momentul în care lansează peste o cetate o bombă.

În ceea ce privește rachetele, acestea se bucură și ele de o vechime apreciabilă deoarece forța pe care o degajă compresia aerului cald este cunoscută de foarte multă vreme. Rachetele sînt pomenite în scrierile lui Ana Comnena în secolul X, iar un veac mai tîrziu de către Marcus Graecus în a sa Liber ignium ad comburandos hostes. Roger Bacon în 1260 și Albert cel Mare în 1265 aduc alte precizări în legătură cu modul de confecționare și cu tehnica de lansare. Rachete în scopuri militare au fost folosite la Bologna în 1381 și în perioada războiului de o sută de ani, cînd soldații francezi le-au aruncat asupra ocupantului englez la Orléans, la Pont-Audemar, la Corbeil. Ce material și mai ales ce combustibil au folosit constructorii lor? Din păcate datele de care dispunem nu lasă loc nici unei precizări. Un manuscris din secolul al XV-lea, datorat germanului Kyeser, se dovedește totuși nițel mai generos. În opinia unui cercetător englez, John Duhem, tubul rachetei lui Kyeser este un buzunat alcătuit din pînză și mătase perfect etanșate, avînd la cap un lăcaș din armătură de lemn în care se află o mică lampă cu petrol. Aerul cald, rezultat prin încălzire, era ejectat împreună cu gazele prin combustie, imprimînd rachetei o mișcare sinuoasă.

Dar față de toate acestea, realizările transilvăneanului Conrad Haas (1529—1579) apar ca o veritabilă revoluție tehnico-științifică. Mecanic, pirotehnician, inventator, el

a conceput și experimentat pentru întiia oară în lume rachete cu două și trei trepte de aprindere (cu un secol înaintea polonezului Kazimiers Siemienowicz), dotate cu mecanisme de ghidare și aripioare de stabilizare în formă de delta, specifice rachetotehnicii contemporane. Drept combustibil a folosit pulberea dar și alcoolul. Proiectele sale au vizat deopotrivă construirea a numeroase vehicule propulsate de rachete, baterii de rachete, vehicule bumerang o „căsuță zburătoare" etc. Un veritabil precursor al balisticii mondiale. Interesant de amintit că inventatorul sibian, preocupat de problemele de pirotehnie, îl citează în lucrările sale pe Ioan Românul (denumit în scrieri germane, Hans Wallache), care, și el, a elaborat rețete originale de pulberi.

Toate aceste mașinării naive, cu viață scurtă, ce populează vreme de secole copilăria aeronauticii, au oferit puține soluții practice celor care, mai tîrziu, aveau să propulseze în atmosferă primele aerostate, aeroplane, dirijabile și rachete de precizie și ingeniozitate constructivă. Nereușitele sînt astăzi perfect explicabile. Nu s-a cunoscut și nici nu s-a acordat atenție problemelor de aerodinamică. Nimeni nu a luat în seamă nici raportul dintre greutate și energie, nici faptul că, pentru a construi aparate mai grele decît aerul, este nevoie de materiale solide și ușoare. Cei ce au dorit să zboare cu ajutorul unor aripi batante, studiind evoluția păsărilor, au omis faptul că mișcarea aripilor trebuie să se facă într-un ritm extrem de rapid și că o perfectă sustentație este imposibilă în lipsa cozii ca stabilizatoare a direcției. Nu s-a avut în vedere nici marile probleme ale navigației aeriene, decolarea și aterizarea, singurul tren de aterizare fiind schițat într-un desen de Leonardo da Vinci.

Dar înainte de a realiza ceva, omul visează. Eșecurile și sacrificiile acestor martiri ai științei au scos, în schimb, la iveală erorile de concepție și, cel puțin din acest punct de vedere, truda lor nu a fost zadarnică.

Aeronautica mondială înregistrează primele succese certe odată cu baloanele fraților Montgolfièr. Au urmat, spre sfîrșitul secolului trecut, reușitele inginerului Otto Lilienthal, creatorul planoarelor și ornitopterelor (un fel de aparate cu aripi mișcătoare), aeroplanul fraților Wright și cel al inginerului Clément Ader, acesta din urmă realizînd un aparat cu aripi fixe și cu motor cu aburi pe care l-a botezat cu un termen uzitat astăzi: avion. Cu totul remarcabilă în dezvoltarea aviației mondiale s-a dovedit în continuare contribuția inventatorilor români, veritabili pionieri ai domeniului. Dar toți aceștia sînt eroi într-o nouă aventură a cunoașterii umane, la fel de diferită de încercările zadarnice ale oamenilor-păsări cum nu poate fi decît civilizația față de noaptea preistoriei.

LIVIU TIMBUS